KAIS.KÖN.HOF- BIBLIOTHEK
82.906-B
Neu-

Digitized by Google

ÖNB
+Z299929601
82906-B.
Digitized by Google

Digitized by Google

NAUKA O PRAVOPISU

JEZIKA HRVACKOGA ILI SRPSKOGA

(fonetičkom i etimologijskom)

SASTAVIO

ZA UČENIČKU I PRIVATNU POTREBU

Marćel Kušar

DUBROVNIK

NAKLADA PIŠČEVA

1889.

Digitized by Google

Pisac pridržava sebi pravo preštampavańa.

Tipografija D. Pretnera u Dubrovniku.

Digitized by Google

GDJE JE ŠTO.

strana

Pristup I
Nauka o pravopisu 1
A. Nauka o fonetičkom i etimologijskom pravopisu . . . „
I. Prilagođavańe suglasnih po svojoj naravi tvrdoj i mekoj . . . . . „
II. Prilagođavańe suglasnih s i z ispred č i ć, ǵ i đ, ļ i ń 6
III. Premućavańe suglasnih 8
IV. Prilagođavańe suglasnoga č ispred t i c 14
V. Preudešavańe grupâ ts i ds, tš i dš 15
VI. Vokalizovańe glasa ļ 17
VII. Pravilo o nepostojanom a u deklinaciji 20
VIII. Eufonijsko izgovarańe: 1) grupâ ćc, ćk i ćs, 2) ćn i ćń, 3) zr i žr 21
IX. Pravila za pisańe tuđih riječi 22
B. Općenita ortografijska nauka 31
a) Općenita ortografija glasova . . . . . „
X. Zamjena staroslovenskoga glasa ѣ 32
XI. Kad ćeš pisati ć a kada č? 52
XII. Kad ćeš pisati tj (mjesto ć), kada dj (mjesto đ)? 56
XIII. Kad ćeš pisati št (mjesto šć ili šč), kada žd (mjesto žđ)? 58
XIV. Pravilno pisańe glasa h 59
XV. Kad ćeš pisati eufonijsko ļ (mjesto j) iza labijalnih suglasnih (p, b, v i m)? 62
XVI. Hoćeš li pisati u pojedinim riječima er, ar ili samo r? 64
XVII. Treba li da pišeš u pojedinim riječima: 1) t ili ć, 2) d ili đ, 3) l ili ļ, 4) n ili ń, 5) s ili š, 6) z ili ž, 7) c ili č, 8) n ili l, 9) ń ili ļ, 10) n, ń ili m, 11) m ili v, 12) a ili o, a ili e, u ili e, e ili i, i ili u? . . „
XVIII. Premućavańe glasova: v, t, d, p, k, l, g, j, i u pojedinim riječima 69

Digitized by Google

strana

b) Ortografija znakova i drugih grafičnih srestava. 71

XIX. Kad se meće naglasak na naše riječi? . . . . . „

XX. Kada se spojnikom (-) vežu zajedno pojedini dijelovi u složenih riječi a razdvajaju slogovi u prostih? 73

XXI. Kada se složene riječi pišu zajedno a kada odvojeno? 74

XXII. Kada se riječi pišu s velikim slovom? 81

Digitized by Google

PRISTUP.

I. Književni jezik Srbâ i Hrvatâ. II. Razlika u morfologiji među hrvackim i srpskim književnim jezikom. III. Ćirilovica i latinica. IV. Fonetički i etimologijski pravopis. V. Koliko je obrađena bila kod nas pravopisna nauka.

I. Naš se narod svojim književnim jezikom onako kanošto i imenom svojim cijepa na žalost na dva tabora, na Hrvate i Srbe. Književni se jezik hrvacki ili zagrebačke škole razlikuje od književnog jezika srpskog ili jezika Vukova: 1) *morfologijom*, 2) *alfabetom* i 3) *ortografijom*, a u sintaksi i rječniku i ako se obadva jezika potpuno ne slažu, to se barem kod književnikâ s obadvije strane očituje jednaka spremnost i jednako nastojaće da pišu svoj jezik po narodnom duhu štokavskoga narječja. Morfologijom razlikuje se književni jezik hrvacki od srpskog književnog jezika, što se onaj služi nekim gramatičkim oblicima koji su u štokavštini već zastarjeli ili i posve izumrli te su više osobine čakavskog i kajkavskog dijalekta, dok su u ovoga gramatičke forme one živoga štokavskoga jezika. Alfabet je, kako poznato, kod Hrvatâ latinica a kod Srbâ ćirilovica (a samo izuzetkom latinica); pravopis je kod onih (velikom većinom) tako zvani etimologijski, kod ovih fonetički. Još se u jednom pitanu ne sudaraju Hr-

Digitized by Google

vati i Srbi svojim književnim jezikom a to je u zamjeni staroslovenskoga glasa ѣ (= ê ‚jać'), biva što su Hrvati po prijedlogu Vuka Karagića prigrlili u knjizi južni govor, jekavštinu, koja staro jać zamjenuje ponajviše grupom je ili ije, dok se Srbi uljubili u istočni govor, ekavštinu, koja staro jać zamjenuje u maloj ne vazda glasom e; ali ovamo ne spadaju ipak svi Srbi nego samo istočni, ekavci rodom, a ostali se u tom pitanju slažu s Hrvatima, pa ima nade da će i oni koji se odvojili s vremenom, kad se bude ozbiljnije radilo o jedinstvu književnoga jezika, pregorjeti s drage volje svoje osobine da ne budu s raskide.

II. Književni jezik zagrebačke škole razlikuje se od Vukova književnoga jezika ovim oblicima.

Hrvacki oblici.

Kod a) imenica, b) pridjevâ i c) zamjenica: 1) dativ množine: a) jelen o m mač e m, sel o m pol e m, žen a m, stvar i m, oči m a i uši m a: ove dvije pošljednje jesu forme stare dvojine koje su još u običaju i kod imenica srednjega roda te se samo u pluralu upotrebljavaju (pluralia tantum) n. p. kol i m a (od k o l a), vrat i m a (od v r a t a) i ost. b) mlad i m c) ov i m, n a m i v a m; — 2) lokativ množine: a) jelen i h, sel i h kol i h, žen a h, stvar i h, oč i j u i uš i ju, b) mlad i h, c) ov i h, n a s i v a s; — 3) instrumental množine: a) jelen i, sel i, kol i, žena m i, stvarm i (misli), b) mladi m i, c) ovi m i, na m i i vam i. Kod a) imenica, b) pridjevâ i c) pridjevnih zamjenica: 4) genetiv množine: a) jelen a, sel a, žen a, stvar i ili kako ńeki pišu: jelen a h, sela h, žen a h, stvar i h, zatim: ruk u (rukuh), nog u (nog u h) i slug u pored ruk a, nog a, slug a, b) mladi h, c) ovi h. Kod a) pridjeva i b) pridje-

Digitized by Google

vnih zamjenica: 5) genetiv jednine: a) mlado g a, b) ovog a a samo nepravilno a) mlado g, b) ovo g; 6) dativ jednine: a) mladom u, b) ovom u: 7) lokativ jednine: a) mlado m, b) ovom. Kod a) pridjeva i b) zamjenica osim ličnih (j a, t i i o n): 8) instrumental jednine: a) mladi m, b) ovi m, ki m (či m). Kod glagola: 9) prošli adverab (gerundije): uza m (š i), počam(š i); rek š i (pored rek a v š i), pekš i (por. peka v š i); dubš i (por. duba v š i), greb š i (por. greba v š i).

Srpski oblici.

1, 2 i 3) a) jelen i m a mači m a, selima poljima, ženama, stvarima (stvarma), oči m a i uš i m a, kol i m a ili bez konačnog a: jelen i m, sel i m i ost. b) po ekavsku: mlad i m ili mladi m a, ali po jekavsku: mladij e m ili mladij e ma, c) na m a va m a ili na m va m, po ekavsku: ovi m ili ovi m a, ali po jekavsku: ovij e m i ovi j e m a. 4) a) samo bez h: jelen a, sel a, žen a, stvar i, isto tako samo: ruk a, nog a i slug a (na u samo: očij u i ušij u), b) po ekavsku: mladi h, ali po jekavsku: mladi j e h, c) po ekavsku: ov i h, ali po jekavsku: ovi je h. 5) a) mlad o g a ili mlad o g, b) ovo g a ili ovo g. 6 i 7) a) mlado m mlađe m ili s dodanim u: mladom u mlađe m u ili s dodanim e: mladom e (ali ne: mlađe me), b) ovo m moje m ili s dodanim u: ovom u, moje m u ili s dodanim e: ovom e (ali ne moje m e), 8) a) po ekavsku: mladi m, ali po jekavsku: mladi j e m, b) po ekavsku: ov i m, ki m (či m), ali po jekavsku: ovij e m, kij e m (čijem). 9) samo: uze v(š i), počev(ši) rekav(š i), pekav(ši); duba v (ši), grebav(š i).

Sve ove forme srpske jesu ujedno i one živog štokavskog govora. Od hrvackih forama dativima plur.

Digitized by Google

na -o m i -e m, lokativima n a s i v a s, oči j u i ušiju, genetivima ruk u, nog u i slug u i gerundijima na -š i (mjesto -a v š i) zametnuo se je u štokavštini već svaki trag ; h u genetivu plur. kod imenica javlja se samo u ńekim krajevima štokavske oblasti (n. p. u Crnoj gori, Boci i još gdjegdje) i postańe mu je bez sumńe mlado (po analogiji prema pridjevima i zamjenicama). Ostali su oblici hrvacki doduše još svi u snazi u štokavskom jeziku (forme na -i- mjesto na -i j e- dolaze samo u ikavštini i ekavštini, tako je i nastavak -i h u lokativu kod imenica muškoga i sredńega roda ikavski ili ekavski, jer u jekavštini javljaju se oblici kao : jezic i j e h, grijesi j e h ; mjest i j e h, djeli j e h i ost.), ali ļuta se je borba zametnula među ńima i onima te upotrebļava srpska škola, iz koje teško da će prvi iznijeti živu glavu.

Ako dodamo još partićip prez. na ć i ć a ć e koje je u Hrvatâ još u običaju, dok se u Srbâ izobičajio, što ga je i narodni govor izgubio, iznijeli smo sve gramatičke oblike kod kojih se razilaze hrvacki i srpski knńiževni jezik. Razlog pako što se zagrebačka škola u početku bila riješila da čiste štokavske forme kake ima Vukov jezik zamijeni čakavskim ili kajkavskim čini se da je bilo uvjereńe da će na ovaj način lakše postići svoju svrhu, koja je bila privesti u kolo štokavaca čakavce i kajkavce i podjedno da su ovi oblici pravilniji, jer se podudaraju boļe s onim u jeziku staroslovenskom. Ali danas su čakavci i kajkavci sa štokavcima knńiževnim jezikom već ujedińeni a razlagańe da su hrvacke forme samo zato što se primiču više staroslovenskim nego li srpske pravilnije u našem knńiževnom jeziku od ovih, koje su podjedno i forme današńeg našeg narodnog jezika, uvjerava tako slabo da

Digitized by Google

se pouzdano može suditi da zagrebačku školu već ništa ne priječi da se u tom pitanju uhvati sa srpskom u jedno kolo nego dobra volja, koje nema, ali koja smijemo se nadati da će doći, navlast kad se Hrvati sjete da su u toj osobini ostali baš osamljeni, jer su se i braća Dalmatinci od ńih odvojili. Ono što u Zagrebu ńeki vjeruju (ako je u istinu iskreno uvjereńe) da će zagrebačkoj školi ciglom čarobom svojih oblika za rukom poći da privuče u naše književno jedinstvo braću Slovence, jer se ti oblici bolje sudaraju nego li srpski s onim ńihova jezika, to je zaista puka tlapńa, koja se ne će nikad obistiniti i radi koje nije pametno da Zagreb bude s raskide u pitańu u kojem se već složili Biograd, Novi Sad, Dubrovnik i Sarajevo.

III. Ćirilovicu upotrebljavaju već od XIII vijeka u svojoj knjizi i u crkvi naša braća na istoku a dijelom i na jugu i zapadu, ili tačnije „pravoslavni“ dio naroda srpskoga ili hrvackoga, Srbi κατ' ἐξοχήν, po primjeru ostalih sljedbenika istočne crkve. Postala je od grčkog alfabeta (i to grčke uncijale IX vijeka), komu su pridodana bila ńeka slova iz stare glagolice (ж, ѵ, ш i щ). Doživjela je s vremenom više promjena, po kojima su slova postala mnogo spretnija nego su u početku bila. Pošljedńi koji ju je preudesio za naše potrebe bio je Vuk Stefanović Karagić. On je iz ńe izbacio sva stara i nepotrebna pismena я, є, ю, ь, ъ, ы, a uveo je s druge strane ћ, ђ, љ, њ, џ i j i tim je tako dotjerao i usavršio da sad odgovara svim potrebama našeg književnog jezika. —

Naš zapadni i dijelom južni narod, ili tačnije katolici, služe se od vajkada u svojoj knjizi, po primjeru zapadnih naroda, latinskim alfabetom. Ali što taj alfabet nema dovoljni broj slova za sve glasove jezika hr-

Digitized by Google

vackoga ili srpskoga, to su se već zarana počeli izmišljati ti znakovi, a samo za jedan glas uzelo se je slovo iz grčkoga alfabeta, a to je k. Znakovi su se ti izmišljali tako što su se poznata slova ili bilježila kojekakim dijakritičnim znakovima ili sastavljala dva ili tri ujedno za jedan glas. Ovaj pošljedńi način da se poveća broj slovâ, koji je najnesavršeniji, upotrebljavao se je u malo da ne isključivo sve do Gaja, koji je prvi uveo ńeko racijonalno pismo u Hrvatâ, prilagodivši ga dońekle češkomu pismu. Gaj bio je isprva uzeo iz češkoga alfabeta slova č, š i ž, zatim d' i ň i vokal ě (za jekavsko j e ili i j e kad stoji prema ѣ) a, sam izmislio je slovo ć (mjesto češkoga t') i Ľ po analogiji prema ň. Kasnije izostavio je iz svojega pisma slova d', ň i Ľ i zamijenio ih je grupama d j, n j i l j, čim ga je samo ištetio,, jer je sad nestalo pouzdanosti u izgovarańu, osobito kod d j, za koje po pismu nijesi više mogao razabrati da li se izgovara tako ili kao đ (isporedi n. p. p o d j a r m i t i, d j e v o j k a itd. sa m e d j a, r o d j e n itd.) kod tuđih riječi mjesto d j (kad mu je izgovor = đ), ako je u osnovi glas g, uveo je Gaj grupu g j, n. p. g j u r g j e v o, m a g j a r, g j u l a b i j e, a n g j e o itd. dapače i u jednoj domaćoj riječi m o ž g j a n i (!). Ovo Gajevo pismo, ovako preudešeno, ostalo je kod Hrvatâ u običaju sve do dana današńega, samo što se je ě, koje je nespretno bilo, počelo domala da zamjeńuje dotičnim glasovima te se čuju u izgovoru, jedino što se je mjesto i j e zavelo ńeko krivo pisańe i e (i m o ž g j a n i se danas pišu dakako m o ž d a n i po štokavskom izgovoru). Danas dolazi ě još samo u ńekim školskim knígama. Za pisańe slova ć bio je Gaj u početku uglavio ńeka nejasna pravila (po kojima bi se imalo n. p. pisati: ć u d, r e ć i

Digitized by Google

peć ali bratja, krstjanski). Danas piše se ć, gdje god se samo izgovara. Glas r, koje bez vokala može u našem jeziku (poput češkoga i staroga sanskrta) da čini slog, pisao je Gaj isprva sa er (čim nije bilo razlike u pismu n. p. između prvi, crkva, prsti itd. koje se je pisalo pervi, cerkva. persti itd. i berba, perce, derviš, Hercegovina itd. a po tom je i izgovor bio nestalan), kasnije mjesto er stao je I. Mažuranić, čuveni naš pjesnik, da piše ar, još kasnije na er i ar počeli metati akćenat (èr, àr). Danas pišu tako još samo oni koji su sačuvali i ě. Prema ćirilskom ѫ nije bilo u Gajevu pismu nikaka posebna znaka, već se piše jednako dž. Po ovome Gajeva je latinica prema ćirilovici nepotpuna, u koliko nema znakova prema ćirilskim ђ, љ, њ i ѭ. Daničić kod obrađivańa akademijskoga rječnika osjetio je prvi potrebu da potpuni te praznine u Gajevu pismu i uveo je četiri nova znaka: đ, ļ, ń i ǵ. Ovako potpuńena. naša latinica ne zaostaje više ni u čem za ćirilovicom, a odvojila je od ńe u tome što je alfabet kojemu je namijeńeno da bude svjeckim alfabetom.

IV. Nauka o pravopisu ima zadatak da nas uputi o tome kako ćemo stanovitim alfabetom bilježiti glasove od kojih se sastavļaju pojedine riječi kojega jezika i kako ćemo se poslužiti kojekakim drugim konvencijonalnim znakovima i srestvima da pismom izrazimo sve ono što ima u jeziku te nije predočeno slovima i da postignemo da nas čitalac potpuno i lako razumi. Ti znakovi i ta srestva jesu n. p. akćenat, interpunkcija, pisańe riječi odjelito ili zajedno, pisańe riječi s velikim slovom, odvajańe slogova, poreďańe riječi po ńekim pravilima itd. Nauka o pravopisu može nas napokon i o onim slučajima da pouči gdje se u ri-

Digitized by Google

ječi krivo pišu pojedini glasovi radi toga što se krivo i izgovaraju premda bi to najprije spadalo na nauku gramatičku (naročito na nauku o glasovima).

Po tome kako se stanovitim alfabetom bilježe glasovi od kojih su sastavljene pojedine riječi pravopis dijeli se na *fonetički* i *etimologijski*. Fonetički dobio je to ime od toga što nam vjerno predočuje sve glasove (*φονή* „glas") i glasovne promjene što bivaju u stanovitom jeziku, ili samo one glasove i glasovne promjene koje se javljaju u pojedinim riječima ako ih pomislimo o sebi a ne kad su vezane u rečenici. Onaki bio je n. p. pravopis u starom sanskrtu, gdje su se bilježile ne samo one glasovne promjene koje se javljaju u sredini samih riječi nego i one te iskaču iz dodira dviju riječi jedne s drugom u rečenici, kojemu je bilježeńu davala povoda sama sanskrcka pismenost te je slova slagala u slogove. Ovaki je n. p. naš fonetički pravopis, po kojem se ne bilježe glasovne promjene na svršetku riječi ako zavise o glasovima što dolaze u riječi te slijedi, a to zato što pišući od običaja one riječi razdvojeno pomišljamo da su tako razdvojene i u govoru a onda nema mjesta glasovnim promjenama (n. p. pišemo: u z p r k o s a ne u s p r k o s, kako se izgovara, jer promjena glasa z u s zavisi ovdje od glasa p koji spada drugoj riječi te se od prve odvojeno piše pa se pomišlja da se odvojeno i izgovara, a ovo kad bi bilo z ne bi se prometnulo u s, ali pisaćemo u s p r k o s sa s). Etimologijski pravopis usuprot nije tako pouzdan u predočavańu glasova i glasovnih promjena što se u kojem jeziku pokazuju i dok se po fonetičkom pravopisu bilježe glasovi stanovitoga jezika tako što svaki glas ima po jedno slovo, dakle ne izostavljaju se slova koja se izgovaraju, a svako slovo zna-

Digitized by Google

menuje jedan glas, dakle ne pišu se slova te se ne izgovaraju, i prama istome glasu ima sveđ isto slovo a prema istome slovu sveđ isti glas; po etimologijskom pravopisu glas može biti bez slova (ali ovo rijetko biva), ili slovo bez glasa (n. p. kod nas izgovara se r a d o s n o a piše po etimologiji r a d o s t n o gdje je t odviše), prama istome glasu može biti više slova (n. p. po našoj etimologiji glas š bilježi se slovom š u i š t e m, slovom ž u d r u ž t v o slovom z u i z č i s t i t i, slovom č u j u n a č t v o), ili prama istome slovu više glasova (n. p. po našoj etimologiji slovo z u i z v a d i t i zamjeńuje glas z, u i z k o p a t i glas s, u i z č e š ļ a t i glas š). Od ova dva pravopisa da je fonetički i znanstveno i praktično boļi od etimologijskoga lako je uvidjeti i po onome što sam sad natuknuo o razlici te je među ńima, ali jasnije biće to svakome ako pomisli n. p. da uporavi načelo etimologijskoga pravopisa na pisańe brojeva, koji se po fonetičkom načelu pišu, i stane u jednom broju izostavļati brojku koja se ima čitati, ili pisati brojku koja se nema čitati, pa prama istome broju piše sad ovu a sad onu brojku, ili istu brojku čita sad ovako a sad onako. Ali ima još ńešto, u čemu je fonetika odvojila od etimologije, a to je što je potrebito da bude savršen i alfabet za fonetičko pisańe, dok je nasuprot osobina svih onih jezika te pišu etimologijski da im je alfabet nepotpun, ne imajući znakova za svaki glas te je u dotičnome jeziku (tako n. p. naša latinica kako je upotrebļavaju etimologičari nema, kako sam naprijed napomenuo, znakova za glasove ń, ļ, đ i ǵ). Pored svega toga etimologijskom ortografijom služe se u malo ne svi moderni kulturni jezici, tako engleski, francuski, ńemački i ruski jezik, dok su se fonetičkom služili samo stari jezici kano sanskrt, jezik

Digitized by Google

grčki i latinski a doňekle i staroslovenski jezik, a od modernih kulturnih jezika pretežno fonetički piše samo jezik talijanski. Mi u našem jeziku upotrebljavamo, kako se vidi po onom što je naprijed kazano, oba dva pravopisa, Srbi pišu fonetikom a Hrvati etimologijom. Ali u najnovije vrijeme opaža se i kod Hrvatâ ňeki pokret u prilog fonetičkom pisańu, najpače otkad je počeo da izlazi veliki akademijski rječnik koji je fonetički pisan, pa se možemo pouzdano nadati da ćemo u pitańu pravopisa domala biti svi ujedińeni, Hrvati i Srbi. Što se kulturni narodi u Evropi drže dandanas etimologijskog pravopisa, premda očevidno zaostaje u savršenosti za fonetičkim, to treba pripisati osobitim prilikama, po kojima se etimologija ńima regbi sama nametnula a nijesu je oni odabrali. Ňekada pisali su i ti jezici onako kako se je izgovaralo, ali s vremenom promijenio se je izgovor ńihovih riječi, jer se u živome govoru jezik neprestano mijeńa nu u pismo po ňekom čudnovatom konservativnom nagonu roda ļuckoga nije se niko usuđivao da dira. Tako se u tim jezicima dandanas pišu pojedine riječi ne kako se danas izgovaraju nego kako su ňekada glasile kad su se počeli oni jezici prvi put pisati ili malo drukčije i po tom se tako pisańe nazivļe i *historijskim*. I kod nas se je dogodilo slično, u naših riječi n. p. koje sam naprijed spomenuo kao: r a d o s t n o ono t se je ňekada izgovaralo, isto tako i u d r u ž t v o, i z k o p a t i ono ž dotično z izgovaralo se je u istinu kao ž dotično z a ne kako se danas izgovara š dotično s, jer je u ňeko vrijeme (u vrijeme stare slovenštine) koli između t i n u r a d o s t n o toli između ž i t u d r u ž t v o i z i k u i z k o p a t i stajao semi-vokal ъ koji je dijelio jedno suglasno od drugoga i po tom nije trebalo da se prvo

Digitized by Google

suglasno prilagodi prema drugome, a danas toga semivokala više nema. A kad se u kojem jeziku uvriježi težńa da se nasuprot obnovljenom ili ma kako promijeńenom narodnom govoru čuva historijsko bilježenje riječi, tu obično druguje s ńom manija za etimologizovańem i odavle tome pravopisu ime *etimologijski.* Tu se obično misli da se u riječima pisanim ne smiju bilježiti sve glasovne promjene da se ne bi zatomio korijen (grč. *ἔτυμον)* ili osnova a po tom, kako se misli, oteščalo razumijevańe. S toga se najposlije i dotjera dotle da pisańe, kako sam naprijed pokazao, nije više ili maňe transkripcija govora, kako bi trebalo da je, nego da je ńekako polu-matematično bilježenje etimologijsko-historijskih formula. Ovdje brkaju se ujedno tri stvari: transkripcija glasovna, historija i etimologija jezika. Ovome još primetni da se gdjekad od želje da se sačuva staro bilježenje riječi ili ne zatomi korijen a nepoznavajući dobro niti onog ńekadańeg pisańa niti pravoga korijena zađe s puta te piše po ńekoj krivoj historiji i etimologiji. Ovoga svega ima i u našem etimologijskom pravopisu.

Prvi koji je u našoj knizi zaveo fonetički pravopis bio je Vuk Stefanović i to po naputku najboljih poznavalaca slavenskih jezika (Kopitara i Miklošića) onoga vremena i taj je pravopis ostao do danas gotovo nedotaknut, jer posve rijetka su pravila u ńemu te ne bi bila tačna (jedino netačno bilo bi ono o pisańu d s i t s, d š i t š, kako ja mislim). Što se ipak fonetičari ne slažu potpuno u pisańu naših riječi, to nije do toga što se zar ne bi moglo došljedno da uporavlja fonetičko načelo, nego što nam književni jezik nije još potpuno utvrđen te se jednome čini da je dobro u našoj knizi ono što drugome ne valja pa se tako i piše, držeći se

Digitized by Google

fonetičkog pravila; „Piši kako se izgovara“. Tako n. p. jedan fonetičar piše: djevojka drugi đevojka, jedan pošljednji drugi posljednji, jedan božićni drugi božitnji itd., jer se i jedno i drugo čuje u oblasti hercegovačkog dijalekta, o kojem svak kaže da ga treba uzeti temeljem za književni jezik, ali niko nije još podrobno pokazao što je u tom narječju pristalo za pismeni jezik a što nije. Kad bi se ovo uglavilo ne samo u glavnim stvarima nego i u potankostima, fonetički pravopis bio bi posve jednolik i tako prost da ga ne bi ni trebalo posebice učiti, jer se ne bi ni u čem razlikovao od nauke o glasovima.

Etimologijski pravopis počeo je kod nas najprvi Ljudevit Gaj da upotrebljava, ugledavši se u tom u Čehe, ali pravila koja je on utvrdio bila su preopćenita a čini se i slabim razlozima poduprta, jer su ih drugi s vremenom pokušali kojekako da preinače. Tako Kurelac, uvjeren da se Gaj premalo obazire na korijen riječi usvojio je u svojim knigama skrajnu etimologiju, dok je Jagić s druge strane predlagao da se etimologijsko načelo uporavi samo na promjene glasova koje bivaju u fleksiji i u slaganju riječi. Ni Kurelčeva ni Jagićeva reforma nije našla doduše pristaša, ali ovaki pokušaji doprinijeli su barem da se kod pojedinih pisaca stvori uvjerenje da je svakome slobodno preudešavati etimologijski način pisanja po svojoj uviđavnosti i volji. Ovako se dandanas po etimologiji svakojako piše a što je još gore ni u koga pisca nema dosljednosti u pisanju.

V. Polje pravopisne nauke, ako ga uzmemo u svoj njegovoj prostranosti, bilo je dosad kod nas, tobože kao ništavo, prilično zapušteno tako da je dijelom ostalo još neiskrčeno a korov je posvuda obilato iznikao. Poradi toga u nas je zavladao običaj da se griješke u

Digitized by Google

pravopisu nikome i ne zamjeraju. Tako nije u drugih kulturnih naroda, u ńih je za pisca najveća sramota, ako se ogrešuje o pravila ortografijska, pa tako trebalo bi da bude i u nas. Ali da se do toga dođe, potrebito je nadasve da se naš pravopis potpuno uredi i svede na pravila i da se isprave netačnosti u pisańu pojedinih riječi, zatim da se sve to skupi u knížicu koja bi se imala uvesti u učionice kao tekst i koje bi trebalo da se svak drži u pisańu. Ovake knige nijesmo dosad imali, samo su pojedini naši filolozi u svojim gramatikama ili sličnim knigama nuzgredno natuknuli koju o našem pravopisu, uglavili koje pravilo ili ispravili koju netačnost u pisańu pojedinih riječi. Najpotpunije bila je obrađena nauka o fonetičkoj ortografiji. Prvi je, kako naprijed rekoh, Vuk uglavio pravila za taj pravopis, jasnije i potpunije predočio ih je Budmani u svojoj Gramatici, ja sam u mojoj Povijesti donio ńihovu nauku još ńešto opširnije a Čuturilo sastavio je o ńoj posebnu knížicu za školsku potrebu. Ali sva pravila nijesu bila niti ovdje pocrpena, a ni u kojoj knízi nije još potanko pokazano kako bi trebalo pisati tuđe riječi u našem jeziku. Naši puristi kníževnoga jezika (od kojih su najglavniji Bošković, Maretić i Živanović) ispravljajući pogrješke proti našoj gramatici dotakli se i ortografije pa su i na tom polu iščupali gdjekoju divlu travku, ali su se mnoge i ukrile ńihovu oku. Još hoću da spomenem Divkovića, koji je u svojim Oblicima i u svojoj Sintaksi skupio lijepih podataka za pravopisnu nauku. Najgore bilo je obrađeno pole etimologijske ortografije. Ovo je još pusta ledina. Tu nema drugoga pravila nego to jedino: „Pazi u pisańu na etimologiju riječi.“ Ali je to pravilo kako svak lako uviđa, tako općenito i elastično da je

Digitized by Google

ono baš i uzrokom svim razlikostima i nedošlednostima u etimologijskom pravopisu. Žeļa da već jednom prestane kaos u našem pisańu i da uručim navlastito učenicima srestvo kako bi mogli *pravilno* pisati svoj jezik, sklonila me je da sastavim ovu knižicu, kojom se nadam potpuniti sve praznine u našoj pravopisnoj nauci, jer je ona odvojila od svih drugih radńa te vrste: 1) što sam se potrudio da pokupim i iznesem sve skupine i pojedine riječi koje se krivo pišu ili koje se pišu sad ovako a sad onako; 2) što sam vas materijal uredio i sastavio na više ili maňe određena i prosta pravila (i to koli za fonetički toli za etimologijski pravopis); 3) što ta pravila nijesam gradio po svojoj voļi već na temeļu tolikih radńa najboļih domaćih i tuđih poznavalaca našega jezika, a gdje su te radńe bile nedostatne ili gdje se mnijeńa razilaze, tu sam se sveđ utjecao čistome vrelu narodnoga govora ili upotrebio sam kritiku i razlog.

Ovdje mi je još samo poći u preteč i uzbiti na oko samo opravdani prigovor te bi me mogao snaći sa koje strane u pogledu načina kojim sam napisao ovu knižicu, naročito u pogledu Daničićevih slova (ļ, ń, đ i ǵ) te sam upotrebio, dok od ńih zazire još najveći broj pisaca a tobože i Daničić izmislio ih je samo za potrebe svojega Rječnika, biva da bi vjerno mogao predočiti sve glasovne nijanse naših riječi a ne zar da bi ispravio Gajevo pismo. Razlog što sam se riješio da napišem ovo knižicu onim slovima je činńenica koju sam već naprijed spomenuo, biva da u grafičnoj znanosti biļeže ona prema Gajevim lj, nj, dj i dž, a đ i prema Vukovu gj, stepen veće savršenosti zatim da su došledno od Gajevih i praktično zgodnija, naročito đ koje je potrebito često razlučivati od dj, a

Digitized by Google

to ponajpače u knigama kaošto je ova koja o tim glasovima i osobito raspravlja. Neka se promisli da i u Radu južnoslavenske akademije sve radńe koje idu za tim da riješe koje pitańe o našem jeziku uopće pišu se u novije vrijeme rečenim slovima. Ali ja sam uvjeren da će ta slova s vremenom preoteti mah i u zabavnoj knizi i da će uopće istisnuti Gajeva iz naše literature. Da Daničić nije mislio stvarati ona slova isključivo za svoj Rječnik, već da im je i širu potrebu bio namijenio ja izvodim iz toga što bi u onom slučaju bio izmislio još i drugih slova, naročito za glas z kako se izgovara u talijanskoj riječi z i o, koji on piše sa c, što nije ni po čemu zgodno, jer kod riječi n. p. 3. c a r (Vidi akad. Rječnik) ovakim pisańem pomiješao je D. dvije riječi i značeńa posve različita (Isporedi što kaže o tom Budmani u istom Rječniku u prvoj svesci te je on sastavio). Ne smije se ni to svrći s uma da su ona četiri Daničićeva slova baš ona ista te ima ćirilovica suviše prema Gajevoj latinici, i po tom da je D. latinicu samo prilagodio prema ćirilovici, svakako da je usavrši, jer je ćirilovica savršenije pismo, i to ne samo za filologijske potrebe, jer ćirilovica nije taka samo za te potrebe, nego za opće potrebe našega jezika. Napokon spomińem da je i Novaković u Ocjeni te je napisao u Radu (XLV, e. 211) o „Ogledu rječnika“ prozvao onaj rad Daničićev „završetak udešavańa latinice za naše potrebe“ i da se vidi koliko se s ńim slaže i kolikom ga radošću pozdravlja poslužio se je u toj raspravi odmah onim četirma znacima.

Digitized by Google

Digitized by Google

NAUKA O PRAVOPISU.

Nauka o našem pravopisu mogla bi se podijeliti na nauku koja se tiče specijalnoga pitańa fonetike i etimologije: „Nauka o fonetičkom i etimologijskom pravopisu“ i na onu nauku koja to pitańe mimoilazi: „Općenita ortografijska nauka.“

A. Nauka o fonetičkom i etimologijskom pravopisu.

Fonetički pravopis sastavljaju pravila te slijede: I. Prilagođavańe suglasnih po svojoj naravi tvrdoj i mekoj. II. Prilagođavańe suglasnih s i z ispred č i ć, ǵ i đ, ļ i ń. III. Premučavańe suglasnih. IV. Prilagođavańe suglasnoga č ispred t i c. V Preudešavańe grupâ ts i ds, tš i dš. VI. Vokalizovańe glasa l. VII. Pravilo o nepostojanom a u deklinaciji. VIII. Eufonijsko izgovarańe: 1) grupâ ćc, ćk i ćs, 2) ćn i ćń, 3) zr i žr. IX. Pravila za pisańe tuđih riječi.

I. Prilagođavańe suglasnih po svojoj naravi tvrdoj i mekoj.

Sva se suglasna dijele po tome da li je kod ńihove artikulacije glasilica (glotida) zaklopļena ili zija,

Digitized by Google

dotično da li glasne žice titraju i izdaju glas ili ne, na *meke* (jasnike) i *tvrde* (muklace). Kod ńekih suglasnih ovu razliku tek zamjećujemo, n. p. kod l, m, n i r, koja se po tom različito ni ne pišu, ali kod ostalih ona se prilično ističe pa se u pismu na jedan način bilježi meko a na drugi tvrdo suglasno. Ovaki konsonanti blizanci koji se među sobom razlikuju samo u tome što je jedno meko a drugo tvrdo jesu u našem jeziku: b i p, d i t, g i k, z i s, ž i š, đ i ć, ǵ i č, v i f, j i h, a prema c koje je tvrdo bio bi glas z (koji bi se kod nas mogao pisati sa x) u talij. riječi *zio* koje je meko, ali koje se u našem jeziku čuje samo u ńekim mjesnim dijalektima (n. p. u Dubrovniku i u Crnoj gori) i to kod posve malo riječi.

Sada kad bi u riječi po etimologiji trebalo da stoji meko suglasno neposredno ispred tvrdoga ili obratno, u govoru, ako se od ta dva suglasna po drugim zakonima, o kojim je poslije riječ, jedno ne premuči ili ako se oba zajedno ne sliju, to se jedan prema drugome prilagodi. Kod grupâ *j* + tvrdo suglasno ili tvrdo suglasno + *j* (n. p. sv*ojta*, *tj*eme), zatim obično i kod grupâ *v* + tvrdo suglasno ili tvrdo suglasno + *v* (n. p. *ovca*, *sv*oj) prilagođuje se sveđer glas j dotično v prema tvrdom suglasnom i to tako što oslabi ńihova konsonancka narav pa se prvo izgovara ńekim sredńim glasom između *j* i *i* a drugo između *v* i *u* (katkada se v prometne i u f, ali je taj izgovor sporadične naravi). U pismu ostaje *j* i *v*. Grupi *h* + meko suglasno nema potvrde kod naših riječi, ali kad bi se u kojoj riječi ta grupa pojavila, h bi se jamačno prilagodilo prema mekom suglasnom i to tako što bi se aspiracija svela na minimum. Kod ostalih grupa, tvrdo suglasno + meko ili meko + tvrdo, prvo se suglasno prilagodi

Digitized by Google

sveđ prema drugome i to tako što ga zamijeni ńegov blizanac Ta se promjena biļeži svaki put po foneti-čnom pravopisu. Za ńeke grupe nema ipak potvrde u našim riječima. Dolaze samo ove grupe:

1) bk = pk, n. p. ļupko (sr. rod od ļubak), ropkińa (od rob), opkoliti (od ob i koliti) — bt = pt, n. p. optrčati (od ob i trčati) — bs = ps, n. p. dupsti (korijen dub u dubem), opseg (od ob i seg) — bš = pš, n. p. osopština (isporedi: osobito), opšav (od ob i šav) — bć = pć, n. p. opći (od ob) — bh = ph, n. p. ophod (od ob i hod).

2) dp = tp, n. p. otpor (od od i por) — dk = tk, n. p. napreťka (gen. sing. od napredak), glaťkoća (od gladak), otkinuti (od od i kinuti) — ds = ts (samo u složenim riječima) otsijevati (od od i sijevati) — dš = tš (samo u složenim riječima) otšetati (od od i šetati) — dh = th, n. p. othrana (od od i hrana).

3) gt = kt, n. p. noťta (gen. sing. od nokat, ali staroslov, nogъtъ), — gš = kš, n. p. Draťša (od drag) — gc = kc, n. p. boťca (gen. sing. od bogac).

4) zp = sp, n. p. ispit (od iz i pit) — zt = st, n. p. gristi (kor. griz u grizem), istjerati (od iz i tjerati) — zk = sk, n. p. niska (ž. rod od nizak), griskati (kor. griz), usklik (od uz i klik) — zf = sf, n. p. isfućkati (od iz i fućkati) — zh = sh, n. p. rashladiti se (od raz i hladiti se) — zc = sc, n. p. knesca (gen. sing. od knezac), uscvasti (od uz i cvasti).

5) žt = št, n. p. lupeštvo (od lupež) — žk = šk, n. p. teško (s. rod od težak), poleškivati (kor. lež u ležati) — žć = šč, n. p. oteščati (od težak) — žc = šc n. p. neznabošca (gen. sing. od neznabožac), blašce (za blažce od blago),

Digitized by Google

6) đk = ćk, n. p. omećka (gen. sing. od omeđak), nalećke (od leđa) — đs = ćs, n. p. brećstvo (od bređ) — đc = ćc, n. p. žećca (od žeđa).

7) pǵ = bǵ, n. p. toǵija (od turske riječi top i tur. nastavka ǵija; boļe je: topnik u knjiž. jeziku).

8) tb = db, n. p. svadba (od svat), htjedbudem (od htjet i budem).

9) kb = gb, n. p. regbi (od rek za reć i bi: ispor. mogbudem mjesto moć budem) — kd = gd, n. p. svagda (od svak) — kǵ = gǵ, n. p. ašiǵǵija (postańem od tur. riječi ašikovati i ǵija; u knjiž. jeziku: ļubavnik).

10) sb = zb, n. p. glazba (od glas), zbor (od s i bor) — sd = zd n. p. vazda (od vas sva sve), združiti (od s i družiti) — sg = zg, n. p. zgužvati (od s i gužvati).

11) šb = žb n. p. zadužbina (od duša) — šd = žd, n. p. dvažde (od dvaš).

12) čb = ǵb, n. p. srǵba (kor. srč. u srčiti se)

Etimologija. Izvorno se suglasno ne mijeńa. Izuzetak čine samo ńeke riječi, u kojih ili se je promjena jur odavna zbila ili je relativno teško raspoznati koje je suglasno bilo izvorno.

Tako pišu se:

1) pčela i izvedene mjesto bčela (staroslov. bъčela), jer nije lako pogoditi da se privezuje sa bučiti.

2) briťka briťko mj. bridka bridko (od bridjeti), jer se čuje i briťak po analogiji prema ostalim padežima.

3) nokta i ost. padeži mj. nogta, jer se po analogiji prema ostalim padežima govori i nokat.

4) gristi, u-ļesti, musti, vesti i vrsti se (koji se glagoli javļaju i kao složeni s raznim prijedlozima) mj.

Digitized by Google

grizti (kor. griz), u-ljezti (kor. ljez u u-ljezem), muzti (kor. muz u muzem), vezti (kor. vez u vezem), vrzti se (kor. vrz u vrzem se), jer se je z prometnulo u s još u staroj slovenštini.

5) Boško i Bošković, Draško i Drašković mj. Božko (od bog) i Dražko (od drag), a ovako i ostala lična imena i prezimena, u kojih dolazi grupa žk, jer se osnova riječi teže raspoznaje.

Primjedba. Kod ostalih riječi mislim da bi radi dosljednosti trebalo ostaviti z svuda nepromijeńeno, dakle i gdje se na prvi mah ne vidi otkuda je riječ postańem, n. p. držkati a ne drškati (jer se privezuje s dražiti), blažko a ne blaško (jer je postańem od blag) itd.

7) svadba mj. svaćba, jer se i u gen. plur. gdje nepostojano *a* razdvaja suglasna kaže u narodu samo svadaba — ali pisaćeš: primjećba a ne primjedba, jer u gen. plur. kao riječ kńiževna ne može glasiti nego primjećaba (od primijećiti), a tako i kod ostalih riječi s tim nastavkom, koje se u pluralu obično nikad ne javljaju, piši ćba.

9) gdje i složene (kao nigdje, igdje itd.) mj. kdje (staroslov. kъdě, čakav. kadî) i -gda mj. -kda u igda, nigda, ńegda, jer se je zaboravilo da je ono g postańem od ko koji, zatim: svagdje i svagda mj. svakdje i svakda (od svak), po svoj prilici po analogiji prema gdje i -gda, napokon: svagdan mj. svak(i)dan po analogiji prema svagda.

10) vazda i izvedene (kao vazdašńi i dr.) mj. vasda, nozdrva nozdra mj. nosdrva nosdra (od nos), jer se na prvi mah teško domišljaš gdje im je zametak, zatim mnogi pišu kao z i prijedlog s kod ńekih složenih riječi (ispred b, d i g) po svoj prilici što misle da nije prijedlog već da spada korijenu riječi, tako pišu često zbilja, zdrozgati, zgoda a tako još i mnoge druge riječi

Digitized by Google

mj. *s*biļa, *s*drožgati, *s*goda, a svi pišu samo *z*drav, *z*djela i o*z*do mj. *s*drav (staroslov. *sъ*dravъ), *s*djela (od *s* i djesti), o*s*do (od od - *s* - doļe).

Primjedba. Radi došļednosti u pisańu, kad se je već uobičajilo da se kod mnogih riječi piše *zb*, *zd*, i *zg* mj. *sb*, *sd* i *sg*, mislim da bi najboļe bilo utvrditi pravilo da se pomenute etimologijske grupe imaju pisati sveđ po fonetici. Prijedlog *z*bog ne smiješ nipošto pisati *s*bog niti po najoštrijoj etimologiji, jer je postańem od *z*a boga.

II. Prilagođavańe suglasnih s i z ispred č i ć, ģ i đ ļ i ń.

Suglasna *s* i *z* jesu *zubna* (dentali) a č, ć, ģ, đ, ļ i ń *nebna* (palatali). U brzom govoru dental ne može da se održi ispred palatala, jer kako je mjesto artikulacije prvima između gorńih i dońih sjekutića a drugima na nepcu, to bi trebalo da se malo ne u isti tren jezik nađe i to svojim vrškom kod zuba a svojim hrptom na nepcu, što je nemoguće. S toga biva da se dental prilagođuje prema palatalu, *s* prelazeći u *š* ispred č, ć, ļ i ń a u *ž* ispred ģ i đ, a *z* prelazeći u *ž* ispred ģ, đ, ļ i ń a u *š* ispred č i ć. Tako imamo:

1) sč = šč, n. p. daščica (od daska), ščińati se (od *s* i činati se) — sć = šć, n. p. vlašću (instr. sing. od vlast), plašće (od plast), ščućuriti se (od *s* i ćućuriti se) — sļ = šļ, n. p. mišļu (instr. sing. od misao), snošļiv (od snositi), šļepački (od *s*lijepac) — sń = šń, n. p. lašńi (kompar. od lasan, pored lasniji), prošńa (od prositi), bješńeti (od bijesan) — sģ = (šģ) žģ, n. p. prkožģija (od prkos; boļe: prkosica ili prkońica u knjiž. jeziku) — za sđ nema potvrde kod naših riječi (samo u dijalektu n. p. žđela mj. šđela od s-djela).

Digitized by Google

2) zǵ = žǵ, n. p. porežǵija (od porez; bolje: poreznik u knjiž. jeziku) — zđ = žđ, n. p. grožđe (od grozd) — zļ = žļ, n. p. smržļu (instr. sing. od smrzao), pažļiv (od paziti), požļeđivati (od pozlijediti) — zń = žń, n. p. kažńah (imperf. od kazniti), grožńa (ispor. grozan groziti se) — zč = (žč) šč, n. p. obraščić (od obrazac), raščešļati (od raz i češļati) — zć = (žć) šć, n. p. išćurlikati (od iz i ćurlikati).

Primjedba. U hercegovačkom dijalektu palatalizuju se *s* i *z* ispred ļ kašto i kod složenih riječi, biva ako je s ili z na koncu prvoga a ļ na početku drugoga dijela složene riječi, n. p. čuje se: šļubiti (od *s* i ļubiti), šļesti (od *s* i ļesti), ražļutiti se (od raz i ļutiti se), ižļevati (od iz i ļevati) i dr. Ali što se javļaju i oblici: sļubiti, sļesti, razļutiti se, izļevati, da ne udarimo u skrajnost, mislim, da bi u pismu zgodnije bilo ostati kod ovih oblika, koji su i po etimologijskom pravopisu tačni. Isto tako pisaćemo i: izńušiti, razńežen i slične složene riječi sa *z* a ne sa *ž*. Red je ipak naglasiti da koli ono ļ u sļubiti ili razļutiti se toli ono ń u izńušiti ne mogu biti čista ļ i ń, već zanose na lj dotično nj. po tom moglo bi se pisati i: *slj*ubiti, raz*lj*utiti se, iz*nj*ušiti. Neki fonetičari ostavļaju i u slogu sļe, sńe, zļe i zńe ako je postaňem od slь, snь, zlь i znь s i z nepromijeńena (n. p. sljepački, bjesnjeti, pozljeđivati) sudeći da je i u ovakim slučajima š i ž skrajňa fonetika. Na taj sud navraća ih po svoj prilici s jedne strane ikavština i ekavština, koje s i z u takim slučajima ne promeću u š dotično ž, ali to biva s toga što ne slijedi ļ i ń već l i n (n. p. slipački dotič. slepački, bisniti dotič. besneti itd.), a s druge strane i književni jezik, u kojem se ļ i ń uopće ispred e (ь) govore obično kao lj i nj (po svoj prilici što se tako i pišu), a onda nije fizijološki potrebita ni promjena glasova s i z ispred lj i nj na š dotično ž (tako izgovara se u knjiž. jeziku n. p. ljepota, njemački itd. a ne ļepota, ńemački, a po tom i sljepački, bjesnjeti, pozljeđivati itd.). Ali u hercegovačkom narječju ne izgovara se grupa lь i nь nikad kao lje i nje već samo kao ļe i ńe (dakle: ļepota, ńemački itd.) i kad je s ili z sprijeda (po tom samo: šļepački, bješńeti, požļeđivati), pa tako treba da se izgovara i piše i u knjiž. jeziku.

Digitized by Google

Etimologija. Ove se glasovne promjene bilježe samo ako se pomenute grupe javljaju u fleksiji (n. p. vlašću, mišlju, lašći, smržlju, kažńah) i u tvoreńu riječi (n. p, daščica, plašće, snošljiv, prošńa, grožđe, pažljiv, grožńa), ali u kompoziciji ostaju *s* i *z* nepromijeńena ne samo ispred ļ i ń (n. p. *s*ļubiti, *iz*ļevati, ra*z*ńežen) nego i ispred č i ć (n. p. *s*čińati se, ra*z*češļati, *s*ćućuriti se, *iz*ćurlikati) dapače i u tvoreńu riječi ne mijeńa se: 1) *s* i *z* ispred ļe (lь) i ńe (nь), biva u ovim slučajima: (kor. sljed = sļed) sljednik sljedba sljedbenik nasljedak nasljedovati nasljedstvo posljedak posljednji (posļedńi) i ost., sljeme (sļeme), (kor. sljep = sļep) sljeparija sljepić sljepica sljepota i ost., (kor. sljev = sļev) sljevač, sljevaonica i ost. sljez (sļez) i sljezovina (sļezovina) — pozljedjivati (pozļeđivati) ali žlje i žljeudno (žļe), jer se je zaboravilo da je postańem od zlь — snježan (sńežan) i snjegovit (sńegovit), bjesnjeti (bjesńeti) i kasnjeti (kasńeti); 2) *z* ispred č, n. p. obra*z*čić. U ńekih pisaca etimologičara ostaju s i z po koji put nepromijeńena i pred nastavkom ļiv (n. p. snosļiv, podnosļiv, pazļiv, bojazļiv), ali za tim ne treba da se povede ko hoće došļedno da piše.

III. Premučavańe suglasnih.

Kada bi u riječi po etimologiji trebalo da se neposredno sastanu a) dva jednaka suglasna, ili različita samo u tome što je jedno tvrdo a drugo meko, ili b) što je prvo *s* ili *z* a drugo *š* (postańem = sh) ili *ž* (postańem = zj), ili napokon c) što je prvo *t* ili *d* a drugo *c* (postańem = ts) ili *č* (postańem = tš), ili *ć* (postańem = tj), (ǵ, postańem = dž, ili đ, postańem = dj,

Digitized by Google

kojim grupama nema potvrde kod naših riječi): prvo se suglasno u govoru, radi toga što se mučno izgovara, sveđ premuči (a samo u grupi jj n. p. najjasniji i jh n. p. najhuđi ne izgubi se ništa, već se prvo j prometne u ńeki glas te stoji među *j* i *i*). Isto se tako premuči sredńe suglasno u grupama od po tri suglasna, koje se trudno izgovaraju, biva u našem jeziku u ovim grupama: *stb*, *stk*, *stl*, *stļ*, *stm*, *stń*, *štb*, *štk*, *štm*, *štn*, *štń*, *zdk*, *zdn*, *zdń*, *ždk*, *ždn*, *ckn*, *ckń*, *skl*, *skń*, *šsk*, *šst*, *žsk*, *žst*, *čsk*, *čst*. Po fonetičkom pravopisu ta se suglasna nigda ni ne pišu. Tako imamo:

1) a) *dd* i *tt* = *d*, n. p. odijeliti (od od i dijeliti), pedeset (od pet i deset) — *kk* i *gk* = *k*, n. p. meko (staroslov. макъко), lako (staroslov. льгъко) — *kg* = *g*, n. p. dogod (od dok i god) — *nn* = *n*, n. p. strâna (ž. rod od strân: staroslov. страньнъ, ž. r. страньна) — *ss* = *s*, n. p. isjeći (od iz i sjeći) — *tt* i *dt* = *t* n. p. rasti (od rast kako je u rastem i nastavka ti), oteći (od od i teći) — *zz* = *z*, n. p. bezakońe (od bez i zakońe) — b) *šš* = *š*, n. p. poreština (od porez i nastavka ština), raširiti (od raz i širiti) — *žž* = *ž*, n. p. raženiti (od raz i ženiti) — c) *dc* i *tc* = *c*, n. p. suca (mj. sudca od sudac), naočiglece (glece od gledati), ocijepiti (od od i cijepiti), zatim: oca (mj. otca od otac), djeca (od dijete) — *dč* i *tč* = *č*, n. p. suče (mj. sudče od sudac), glačina (od gladak), očehnuti (od od i čehnuti) zatim: oče (mj. otče od otac), pličina (od plitak) — *ćć* = *ć*, n. p. pisaću (od pisat ću).

Primjetba. Ima ńekoliko riječi, koje se upotrebljavaju u književnom jeziku i kod kojih dolaze grupe *dc*, *dč* i *dć* pa se bez uštrba jasnoći ono *d* ne bi moglo nikako da izostavi. To su riječi složene sa *nad* i *pod*, tako: nadcarinar, nadcestar, podcijeviti, podcrtati — nadčasnik, nadčovječji, nadčuvstven, podčasnik podčašńak, podčepina, podčiniti — nadćutan i još ńeke. Niti je-

Digitized by Google

dna od ovih riječi nije narodna, a najvećim dijelom nijesu ni građene po duhu našega jezika, već po ńemačkom duhu; po tom trebalo bi ih ukloniti i boljim zamijeniti. Tako su svakako po ńemačkom duhu građene sve imenice kod kojih nad i pod imaju značeńe starješinstva (ńem. „ober“) dotično podložništva (ńem. „unter“), jer bi naš narod rekao mjesto: nadcarinar, nadcestar, nadčasnik: vrhovni, viši ili stariji carinar, cestar, časnik ili poglavica, starješina carinarski, cestarski, časnički, a mjesto podčasnik rekao bi: podložni časnik ili časnik niže, poredne vrste ili slično. Ovo vrijedi i za sve ostale imenice u našem jeziku, složene sa nad i pod u onom značeńu, sve su prilagođene prema duhu ńemačkoga jezika onako kaošto su one sa protu (n. p. protu-prijedlog, protu-dokaz itd.), nuz (n. p. nuz-ļub, nuz-uvjet itd.) i još s ńekim drugim prijedlozima. Trebalo bi dakle sve ponašiti, a samo iznzetkom kad bi za koju mučno bilo dati joj pristalo naše odijelo, mogla bi se i u tuđem ruhu upotrebļavati smatrajući je nedovršenom kompozicijom, po tom u pismu razdvajajući prijedlog od glavne riječi spojnikom (n. p. nad-cestar). Niti pridjevi: nadčovječji, nadčustven, nadćutan nijesu skovani u narodnoj kovačnici, već je ono nad ńem „über“, talij. „sopra (sovra).“ Tu bi naš narod po svoj prilici opisivo, n. p. nadčovječna snaga: snaga veća od čovječje, nadćutni svijet: svijet do koga ne možemo doprijeti našim ćutilima ili slično. Kad bi nam te parafraze u znanosti bile nespretne, onda upotrebimo i onake riječi ali smatrajmo ih nedovršenim kompozicijama pa pišimo ih spojnikom, koji nam pokazuje da su riječi samo primaknute a onda može se d ispred c, č i ć i izgovoriti. Riječi: podcijeviti, podcrtati, podčašńak, podčepina, podčiniti udešene su po našim narodnim, ali mjesto podčiniti ima naš narod podmetnuti i podvrći, a podcijeviti, podcrtati izgovorio bi prosti narod, da ublaži izgovor, po svoj prilici kao podacijeviti, podacrtati, (ispor. podastrijeti za podstrijeti), podčašńak podčepina kao podučašńak, podučepina (ispor. poduporań).

2) *stb* = (sb) *zb*, n. p. gozba (od gost) — *stk* = *sk*, n. p. liska (gen. sing. od listak), trska (od trstka, trstika) — *stl* = *sl*, n. p. izrasli (gen. sing. od izrastao), obraslica (od rasti) — *stļ* = (sļ) šļ, n. p. košļiv (od kost), (izuzetak je kńiževna riječ popustļiv i

Digitized by Google

popustljivost) — *stm* = *sm*, n. p. usmen (od usta) — *stn* = *sn*, n. p. masna (ž. rod od mastan), bolesnik (od bolest) — *stń* = (sń) šń, n. p. plašńača (od plast) — *štb* = (šb) *žb*, n. p. užba (ispor. uštap) — *štk* = *šk*, n. p. zaļuška (gen. sing. od zaļuštak), peraški (od Perast) — *štm* = *šm*, n. p. tišma (od tištma: tištati) — *štn* = *šn*, n. p. pozorišni (od pozorište) — *štń*, = šń, n. p. godišńi (od godište) — *zdk* = (zk) *sk*. n. p. groska (gen. sing. od grozdak) — *zdn* = *zn*, n. p. grozna (ž. rod od grozdan) — *zdń* = (zń) žń, n. p, požńak (od staroslov. pozьdnъ) — *ždk* = (žk) *šk* n. p. daška (gen. sing. od daždak) — *ždn* = *žn*, n. p. dažno (s. rod od daždan) — *ckn* = *cn*, n. p. docna (dockna od dockan: izvrnuto od dokasna) — *ckń* = *cń*, n. p. docńeti (od dockan) — *skl* = *sl*, n. p. protisli (od tiskati) — *skń* = sń, n. p. tišńa (tiskńa od tiskati) — (šsk) = *šk*, n. p. vlaški (od vlaš - ski) — *šst* = *št*, n. p. vlaštvo (od vlaš - stvo) — *ssk* = (žk) *šk*, n. p. muški (od muž - ski) — *žst* = (žt) *št*, n. p. mnoštvo (od množ - stvo) — *čsk* = *čk*, n. p. junački (od junački) — *čst* = (čt) *št*, n. p. junaštvo (od junač - stvo),

Primjedba. Ako je riječ složena pa su ona tri suglasna porazdijeļena među prvim i drugim dijelom radi jasnoće sredńe se suglasno ne premuči, tako se kaže n. p. istlačiti, istliti a ne islačiti, isliti, ali se u takim riječima običnije umeće samoglasno *a*, n. p. iz*a*tkati mj. istkati, raz*a*dniti se mj. razdniti se i ost.

Etimologija. I po ovom se pravopisu prvo suglasno često ne piše:

1) Tako se ne piše jedno *t* od tt u rasti, jedno *n* od nn u stran strana strano i sličnih pridjeva, jedno *k* u meko a *g* u lako. Grupę *dd* i *dt*, zatim *zs* i *zz*, napokon *zš* i *žž* (premda još u staroj slovenštini dolaze oblici kao: raširiti za razširiti, ražigati za razžigati)

Digitized by Google

ostaju malo ne sveđer nepromijeńene, jer se javļaju ponajviše u složenim riječima pa se pojedini dijelovi lako raspoznaju; tako se piše n. p. oddijeliti, podtaknuti — razstaviti, razznačiti — razširiti, razženiti. Ali ako riječ nije složena, ili ako je i složena ali se ne vidi jasno kako je postala, prvo se suglasno ne piše: odem mj. otdem (od otidem), poreština, zatim kod složenih riječi: iza mj. izza, podan i podanik mj. poddan i poddanik (po ńem. „Unterthan"; naški boļe je: podložan, podložnik ili državļanin), otole, otrag, otud mj. odtole, odtrag, odtud. U grupama *tc*, *tč*, *dc* i *dč*, ako se javļaju u osnovi od riječi, *t* i *d* često se ne pišu, po svoj prilici što u takom slučaju korjenika nije dosta providna. Tako se pišu ili sveđ ili ponajviše bez *t* n. p. braco od bra*t*, djeca i izved. (od dije*t*e), mrcina (od mr*t*ac), smrca (od smr*t*), vraca (od vra*t*a) itd. — priča i izved. (staroslov. pri*t*ъča) pričanik (od pri*t*aknuti), hrčak (od hr*t*), kračati (od kra*t*ak), očuh poočim i izved. (od o*t*ac), pučiti i slož. (od pu*t*ce), poučica potpoučiti (od pou*t*ka), svečan i izved. (od sve*t*ac), pače pačji i ostale riječi izved. od pa*t*ka, trščan, (od trs*t*ka) itd. — a bez *d*, n. p. bocati bocnuti (od bo*d*ac), kaca (od ka*d*ca, ka*d*ica) itd. — uglačati (od gla*d*ak), oslačiti prijeslačci (od sla*d*ak), obočić (od obo*d*ac), goveče (od govedo), srčan srčiti srčba (od sr*d*ce) itd. Po ovome ja bih osjeko pravilo za etimologijsko pisańe da se u osnovi od riječi *t* i *d* ispred *c* i *č* *nikad* ne pišu. U fleksiji se t i d ispred c i č obično ne gube, tako piše se n. p. otca, otče, tčem (od tkati), sudca, sudče itd., a što puce i srce imaju gen. plur. i pu*t*aca, sr*d*aca neka se piše sveđ pu*t*ce, sr*d*ce (a ne puce, srce).

2) Ono sredńe slovo piše se redovito samo u fleksiji, n. p. mas*t*no, grozd*n*o, daždno, zaļuš*t*ka, lis*t*ka,

Digitized by Google

groz*d*ka, daž*d*ka i ost. U osnovi od riječi izostavlja se sveđ *s* u riječima kao: vlaški, vlaštvo, mužki, množtvo, junački, junačtvo. I od drugih grupa, ako su u osnovi od riječi, izostavlja se obično sredńe slovo, tako piše se n. p. trska, godišńi, tišma, protisli, dapače ispred ļ i ń prelazi i s ili z u š dotično ž, n. p. košļiv (ali popus*t*ļiv), plašńača, požńak, a š ispred b prelazi u ž, n. p. užba (vježba biće od vjeđba a ne od vještba). U fleksiji premučava se sredńe slovo, ako se ni u jednom obliku više ne izgovara, n. p. prazno pozno (staroslov. praz*d*ъno poz*d*ъno) bez *d*, prisni posni bez *t*, jer se ne veli više ni u nom. za m. rod prazdan pozdan, pristan postan (ovo se još katkada čuje) već prazan pozan, prisan posan. Kod izrasli (gen.) ne piše se sredńe *t*, jer se i u nom. izostavlja te kaže izrasao po analogiji prema partić. rasao, ali kako ne valja rasao (koje je postalo prema rasla raslo) već ras*t*ao, tako treba pisati i izras*t*ao gen. izras*t*li itd.; nasuprot kod usna *t* se ne smije pisati, jer se i u gen. plur. govori usana a ne us*t*ana. U osnovi od riječi piše se sveđ *t* u *stb*, *stm*, *stn* i *štn*, n. p. gostba, i izved. jestbina, tastbina, častben i častbina, vlastbina — ustmen — bolestnik bolestnica, milostnik, napastnik, vlastnik, četrdestnica, petoprstnica itd., a po tom treba pisati i: brstnat (od brstiti), osnesvjestnuti se (od svijest) vrstnik (od vrstan) — pozorištni, godištnica itd. Još pišu ńeki i u stk ono sredńe *t* u riječim ž. roda: kistka i listka, po svoj prilici što im pred očima lebdi: kist i list. Krivo piše se napokon ras*t*lina mj. raslina, jer se kaže rasla raslo, a ne rastla, rastlo.

Digitized by Google

IV. Prilagođavańe suglasnoga č ispred t i c.

Suglasno *č* promeće se u narodnom govoru ispred *t* sveđ a ispred *c* u nastavku *čce* u glas *š*, n. p. što mj. čto (starosl. чьто), junaštvo mj. junačtvo — sunašce mj. sunačce (od sunac- i nastavka ьce). Ovo se prometańe glasa č u š ispred t i c tumači ovako. U glasu č imamo slivene elemente t i š pa kad tš dođe pred t tad se t od tš premuči baš onako kako se premuči t, kad stoji neposredno ispred drugoga t, samo što je grupa tt mnogo trudnija za izgovor nego li tšt tako da se tamo ne može na ino a da se jedno t ne premuči, dok je ovdje prijelaz od *čt* na *št* samo *eufonijske* naravi. Isto je tako eufonijske naravi i prometańe grupe *čc* u *šc*, dapače čc iziskuje još mańi trud govornih organa nego li čt (čc = tšts) i s toga vidimo da se čc u svakom slučaju ni ne promeće u šc, već to biva samo u nastavku *čce*, ali u fleksiji kaže se n. p. plovučca (gen. sing. od plovučac) i Otočca (od Otočac), a samo ļupčac imaće gen. sing. ļupšca jer se ļupčca prilično teško izgovara, što se tu sastaše tri konsonanta, zatim i nastavak *čca* ostaje nepromijeńen, n. p. riječca, pločca a ne riješca, plošca. Kaošto se č ispred t promeće u š, tako bi se i u grupi *ct* da joj ima potvrde u našim riječima glas *c* prometao u *s* (ispor. tuđu riječ: *ocat* gen. obično *osta* mj. octa), a u ǵd i xd glas ǵ i x prometali bi se u ž, dotično z.

Etimologija. *Št* mj. *čt* piše se svugdje, n. p. što, štiti, pošten, poštovati, uštiv, mašta (staroslov. мьчта) i ost., samo nastavak *-čtvo* ostaje nepromijeńen, n. p. junačtvo, čovječtvo itd. Grupa *čc* ostaje obično nepromijeńena i u *čce*, n. p. sunačce, ličce, brdačce itd., ali

Digitized by Google

to ne vaļa, jer po nominativu sing. brdačce imao bi glasiti gen. plur. brdačaca, dok nasuprot u narodnom govoru glasi brdašaca, po tom treba pisati sveđ *šce* a ne čce.

V. Preudešavańe grupâ ts i ds tš i dš.

Grupe *ts* i *ds* ne mogu se lako izgovoriti, jer su *t* i *d* glasu *s* vrlo srodni glasovi pa se s ńim rado stapaju u jedan glas, biva u *c*. Tako n. p. od Gaćsko (isporedi: gaćački) postalo je Gacko, od *st*(a)klo i kosćka — putem tsklo i kotska — postalo je *c*klo i kocka, isto tako od ludskast postalo je luckast. Ali ne samo u ovakim riječima, gdje će svak pisati c za ts dotično ds, nego uopće u svakoj riječi grupe ts i ds izgovaraju se kao c, samo ako takim slijevańem ne potamni značeńe riječi, po tom se i riječi kao: hrvatski, bratski, svjetski itd. ili ļudski, gradski, brdski itd. izgovaraju samo kao: hrvacki, bracki, svjecki, ļucki, gracki, brcki itd. Ovako *c* može katkada i oslabiti na *s* (biva od c = ts premuči se prvi eksplozivni dio), i to biva obično ako se iza c nađe glas *t* (isporedi: ocat osta mj. ocat octa), n. p. govori se: bracki ali brastvo brastven, proklestvo mj. proklectvo (od prokletstvo), bogastvo mj. bogactvo (od bogatstvo), gospocki ali gospostvo, našļestvo, susjestvo, vojvostvo mj. našļectvo, susjectvo, vojvoctvo (od našļedstvo, susjedstvo, vojvodstvo) itd. Isto zbiva se i u grupi *tš-t* i *dš-t*, i tu se ono prvo *t* dotično *d* premuči, (ispor.: što mj. čto = tšto), tako se kaže n. p. hrvaština mj. hrvatština, gospoština mj. gospodština. Ako je riječ složena grupa *ds* (grupi *ts* nema potvrde kod složenih riječi, osim kod petsto kad

Digitized by Google

se zajedno piše koje glasi obično pesto) ne slijeva se nikad u *c*, jer se riječ ovako promijeńena ne bi lako razumjela, tako se n. p. ne kaže: ocijevati, pocjeći itd. mj. od-sijevati, pod-sjeći, ostaju dakle glasovi ne sliveni, samo što se *d* po već poznatom zakonu prilagođuje prema *s* glaseći *t*, po tom izgovara se: *otsijevati*, *potsjeći* i ost. Isto događa se i u grupi *dš* kod složenih riječi, i tu se ono *d* mijeńa na *t*, n. p. *otšaliti*, *otšetati*, *otšiti* mj. *odšaliti*, *odšetati*, *odšiti*. Ali kaošto u prostim i izvedenim riječima tako može i u složenim ono prvo *t* (d) koli u grupi *ts* (ds) toli u *tš* (dš) i umuknuti, tako se n. p. kaže: posteļa nastojati prema staroslov. podъsteļa nadъstojati, ostrag mj. odstrag (od-s-traga), postrešiti nastrešnica pored potstrešiti natstrešnica (isporedi s ovim premučavańe glasa *d* u grupi *dzd*, n. p. u ozdo mj. odzdo od od-s-doļe) — rašta kašto mj. rad(i)šta kadšto, dapače se ono *d* u *ds* ne izgovara po koji put kod složenih riječi i kad ne slijedi *t*, n. p. govori se: oskakati, osjeći, osukati i dr. pored otskakati, otsjeći, otsukati (isporedi: ozgor, nazornik, ozivati se pored: odzgor, nadzornik, odzivati se). Ali gdje je potrebito radi jasnoće da se eksplozivno suglasno ne izgubi, tu se *d* = *t* sačuva i u *dst* = *tst*, tako kaže se n. p. otstajati (zu Ende stehen, perstare) potstavļati (unterlegen, supponere) za razliku od ostajati (bleiben, manere) postavļati (aufsetzen, imponere). Ali jezik umije i na drugi način da olakoti govornim organima izgovor složenih riječi od kojih se prvi dio svršuje na d a drugi počińe sa s, navlast ako iza s slijedi t, a to je umetańem vokala *a* ili *u* između d i s n. p. odastrijeti, odustavļati, podustati mj. od-strijeti, od-stavļati, pod-stati, dapače i gdje iza s ne slijedi t, n. p. odaslati, odasipati mj. od-slati, od-sipati (ispor.: odazvati za odzvati).

Digitized by Google

Pisańe. Što se tiče pisańa grupâ *ts* i *ds*, (*tš* i) *dš*, to je čudnovato da ih je Vuk ostavļao sveđ nepromijeńene (a tu osobinu sačuvali su najvećim dijelom i svi oni te se ńegovim pravopisom služe), baš onako kako se po *etimologiji* pišu, otstupajući od svojeg općenitog pravila da treba pisati po izgovoru. Nu što nema nikaka razloga ovom izuzetku u fonetičkom pravopisu, a izgovor onih grupa je kod naroda baš onaki kakim sam ga naprijed opisao, potrebito je da zamijenivši svoju voļu razlogom, uglavimo ova pravila za fonetičko pisańe grupâ *ts* i *ds*, *tš* i *dš*: 1) U *složenim* riječima gdje nije u običaju da se premuči glas *d* (ili *t*) u *ds* (*ts*) i *dš* (n. p. nastojati, pesto, rašta) ili kod *ds* da se umetne vokal *a* ili *u* (n. p. od*a*strijeti, od*u*stati) pisaćeš mjesto *ds* i *dš* sveđ *ts* (n. p. o*t*sijevati, po*t*sjeći) dotično *tš* (n. p. o*tš*etati, o*tš*iti), 2) u *izvedenim* riječima mjesto *ts* i *ds* pisaćeš *c* (n. p. bracki, gracki), 3) a kad bi iza *c* trebalo da stoji glas *t*, tada mjesto *ct* pisaćeš *st* (n. p. brastvo, gospostvo). Ovako se i mjesto *tšt-dšt* piše samo *št* i po samoj *etimologijskoj* ortografiji u riječim kao: hrvaština, gospoština.

VI. Vokalizovańe glasa l.

Suglasno *l* promeće se na svršetku od riječi malo ne sveđ a u sredini ako iza ńega slijedi suglasno veoma često u samoglasno *o* koje kad ispred sebe nađe drugo *o* sažimļe se s ńim u *ô*. To biva naročito:

a) na *svršetku* od riječi:

1) u partićipu perf. akt. II, n. p. dao, uzeo, molio, čuo, bô (čakav. dal, vazel, molil, čul, bol);

Digitized by Google

2) kod svih imenica, osim: jal i val, pogorijel i izgorijel, zatim: bol, pomol, prokol, raskol i spol, koje ne promeću nikad l u o, i anđel, kal, okol, ugal i ždral, koje glase i anđeo (ili andio), kao, okô, ugao, ždrao;

3) kod svih pridjeva, osim: obil i ohol, okorjel i smjel i svih izvedenih od imenica kao: beskril (od krilo), bjelogrl (od grlo), koji ne promeću nikada l u o, i bijel, čil, mal, nagal, obal, okrugal, svijetal, topal, koji glase bolje: bio, čio, mao, nagao itd.;

4) kod svih adveraba, n. p. žao, ozdo, po (mj. žal, ozdol, pol);

b) u *sredini* od riječi:

1) kod svih imenica s nastavkom -lnica (ili -lna) koje znače mjesto gdje ńešto biva, n. p. mastionica, učionica itd.;

2) kod svih imenica od dva ili više slogova na -lac ili -lak u svim padežima osim 1. jedn. i 2. množ., n. p. vladalac uvelak, gen. jedn. vladaoca uveoka a tako i u ostalim padežima jednine sa o mj. l i množine osim gen. plur: vladalaca uvelaka — izuzeci: kozalac, krvopilac, nevaļalac, ubilac, zatim anđelak, okolak, sokolak, koje imenice govore se u pomenutim padežima i s l i s o;

Primjedba. Od dvosložnih mijeńaju l na o: dolac, kolac, palac (kad znači: špice na kolu), stolac, talac i telac (samo u množini: teoci), a bijelac i dijelak glase koli bijelca dijelka toli bioca dioka.

3) kod imenica s nastavkom -nik ili -lńak za m. rod a -lnica za ženski, n. p. bonik i bonica, bioňak, budionik, čeonik ili čeoňak i čeonica, dionik i dionica, gronik i gronica, konik (potkonik potkoňak), mastionik i mastioňak, praonik, pravionik (pored pravilnik), raonik, saonik i saonice, štonik i stoňak, svjetionik ili

Digitized by Google

svjetioñak i svjetionica, taonik i druge, ali ako su izvedene od riječi s l koje se nikad ne promeće u o, ostaje l i kod ńih, n. p. raskolnik i raskolnica, spolnik itd.;

4) kod imenica deminutivnih na -lce, n. p. barioce, bioce, čeoce, gr-oce, koce, krioce, motovioce, seoce, tovioce, vesaoce, vreoce, žvaoce (na -lca: vrataoca), nu ima i takih kod kojih se l ne mijeńa na o, n. p. rilce tjelce, djelce, stakalce i druge;

5) kod imenica s nastavkom -lka, n. p. sviraoka, vioka, zvrčaoka, žaoka, žioka, ali bijelka (kokoš); -lština, n. p. seoština, sretaoština; - stvo, n. p. čeostvo, taostvo, tkaostvo, vlasteostvo, ali ako se l drži kod drugih riječi istoga korijena drži se i kod -lstvo, n. p. školstvo prama školski;

6) kod ovih pridjeva: anđeoski ili andioski, boni i srdoboni (ali bolan a ne bon), čeoni, pročeoni i načeoni dokoni (ali dokolan a ne dokon), dońi, kaoni (ali kalan), misaoni (ali misalan), naseoni, seoski i naseoski, samosioni i vasioni (ali silni), smion, stoni, prijestoni, teoni, prvoteoni i steoni, vlasteoski, bezvoni i dvovoni, a dvojaku formu imadu: dijelni i dioni, pravilni i pravioni (ali pravilan), solani i soni, stalni (samostalni) i staoni, svilni i svioni;

7) kod ovih riječi koje su ili izvedene ili složene ili prama kojima imade drugih riječi istoga korijena kod kojih l biva sveđ o, n. p. boničar i boničarka prema bonik, dioba dioben prema dio, dioničar dionički prema dionik, dočić prema dô, groničav i ogrončati prema gronica, kočić prema kolac koca, podne i ponoće prema pô, seoba i naseoba naseobina prema seoski seoce, tobočić tobočar prema tobolac toboca itd.

Etimologija. Jedina je razlika među fonetikom i etimologijom u tom pitańu, što se po etimologiji l ne

Digitized by Google

promeće u o ako se pred ńim nahodi drugo o, tako se kaže: bol, stol (ali pô), stolac stolca, kolnik, bezvolni, dolčić itd.

VII. Pravilo o nepostojanom *a* u deklinaciji.

Kod imenicâ (i pridjevâ) muškoga roda ako se u nom. sing. svršuju na dva ili više suglasnih a to nijesu *st*, *zd*, *št*, *žd* (n. p. list, grozd, plašt, daždˌ) među ńih umeće se lakšega izgovora radi vokal *a*, koga nestaje u ostalim padežima i vraća se opet samo u gen. plur. (n. p. vrab*a*c vrab*a*ca). Ovako *a* koje se po tom *nepostojano* zove, umeće se još i kod imenica sredńega i ženskoga roda *a*- deklinacije u gen. plur. ako se osnova svršuje na dva ili više suglasnih, izuzevši kao i prije *st*, *zd*, *št* (*šć*), *žd* (*žđ*) (n. p. lasta mjesto, zvijezda, mašta gošća bunište lišće, vražda grožđe, gen. plur. lasta mjesta a ne las*a*ta mjes*a*ta itd.)

Kńiževni jezik koli srpski toli hrvacki kod imenica muškoga roda umeće sveđ ovo *a* gdje se i u narodnom govoru čuje, ali kod imenica ženskoga i sredńega roda u gen. plur. dok ga Srbi umeću redovito kod svake riječi gdje samo nije koja od pomenutih suglasničkih skupina, Hrvati ga umeću samo kod onih riječi koje se u narodnom jeziku često upotrebljavaju u gen. plur. tako da se ono *a* ne čini nikome čudno, inače ga ne meću. Tako ga n. p. *nikad* ne meću kod imenica sredńega roda na -stvo ; carstvo, lukavstvo gen. plur. carstva lukavstva mj. carst*a*va, lukavst*a*va, ženskoga roda na -ńa : prošńa, vožńa gen. plur. ovako a ne prošańa, vožańa, na -ba: služba, svjedoǵba gen. plur. ovako a ne služ*a*ba, svjedoč*a*ba, zatim kod mnogih drugih pojedi-

Digitized by Google

nih riječi, osobito ako imaju tri ili više slogova, n. p. zakletva, zagonetka i druge, koje glase u gen. plur. ovako a ne zaklet*ava*, zagonet*aka*.

Primjedba. Premučavaće nepostojanog *a* jeste *etimologijsko*, jer toga *a* nema u staroj slovenštini, već mjesto *a* stoji tu obično semi-vokal, koji se je u našem jeziku najprije izgubio a onda za naknadu stvorio na onom mjestu vokal *a*.

VIII. Eufonijsko izgovaraće: grupâ: 1) ćc, ćk i ćs, 2) ćn i ćń, 3) zr i žr.

1) Glas *ć* prelazi u narodnom govoru ispred *c*, *k* i *s* veoma često u *j*, jer se tako slađe izgovara, n. p. mjesto noćca, zećca (od žeđca) čuje se nojca, žejca (dapače i žeca), mjesto voćka, kućkar (kućno prase) čuje se vojka, kujkar, mjesto imućstvo, pokućstvo, brećstvo (od bređstvo) čuje se imujstvo, pokujstvo, brejstvo itd. Po fonetičkom se pravopisu ove promjene obično i u pismu bilježe, ali moglo bi se pisati i *ć*, kako se n. p. piše u: ćaćko (pored tajko), plećce itd.

2) Po svoj prilici što je i tu izgovor ļupkiij u Hercegovini grupe *ćn* i *ćń* izgovaraju se često kao tn i *tń*, tako čuješ: božitńi, kutńi, notńi (sinotńi), sretńi (nesretńi) mj. božićni, kućni, noćni, srećni — brotńak, gatńak (ili gatńik), petńak, smetńak, svijetńak, votńak mj. broćńak, gaćńak, pećńak, smećńak, svijećńak, voćńak — pletńica mj. plećnica, nesretńik nesretńić nesretńica zlosretńik zlosretńica i dobrosretńića. Ovaka se promjena može bilježiti i u pismu po fonetičkoj ortografiji, navlast u lijepoj knizi, tim više što će i Hrvati po koji put pisati *tń* mj. *ćń* (n. p. gatńak, petńak i druge).

3) Mjesto zreti zreo sazrenuti zrak i zraka govore Hercegovci i *zd*reti *zd*reo saz*d*renuti *zd*rak i *zd*ra-

Digitized by Google

ka, mjesto žrijeb žrebati i *žd*rijeb *žd*rebati. Po fonetici tako se i piše a po tom i *zd*relost (ali pretjerano je *ž*draka, i*ž*draćiti oči mj. zdraka, izdračiti), premda je dobro i bez *d*, a treba svakako pisati bez *d* složene riječi kao razriješiti, izreče a ne raz*d*riješiti, iz*d*reče.

IX. Pravila za pisańe tuđih riječi.

Svaki bi se kńiževni jezik mogao porediti s velikim gradom, biva riječi, koje dolaze u jeziku sa stanovnicima te se u gradu nahode. Pa kaošto se stanovnici dijele u starosioce ili prave građane i u došļake ili inostrance, tako jezik ima svoje domaće riječi koje su mu od starine i riječi tuđe što je iz drugih jezika dobavio. Ali došļakâ imade dvije vrste: jedni koji su samo zavremeno u tom gradu pa ih svak poznade za tuđince i ne uživaju građanskih prava a drugi koji su više ili mańe definitivno naseļeni pa se s građanima već pomiješali i postigli su već pravo građanstva. Isto tako i tuđih riječi ima takih koje se posve rijetko spomińu i po tom ih za tuđinke svak poznaje, a ima opet i takih koje češće čuješ pa se uho ńekako naviklo na ńih kaošto na svoje riječi. Među ove spadaju nadasve: I) one tuđice koje su našle pristupa već u narodnom jeziku pa se tako prilagodile prema domaćim da danas samo filolog umije dokazati da im je loza tuđa. Take su n. p. u našem jeziku: raka (lat.), anđeo (grč.), post (ńem.), peršin (talij.), subota (židov.), čemin (arap.), kadar (turska) itd. ili od vlastitih imena: Ivan, Ćiro, Mleci, Dunav, Turska, Evropa itd. Za ovima dolaze: II) tako zvani *tehnički izrazi*, koji premda su uzeti iz tuđih jezika ili su postali elementi-

Digitized by Google

ma tuđih jezika ali potreba im je tolika u svakom književnom jeziku da se također mogu ubrojiti među domaće riječi. Ovamo spada još i: III) jedna vrsta tuđih imena vlastitih (prezimena, imena geografijska i druga) biva ona imena vlastita te se najčešće upotrebljavaju a to su svakako vlastita imena staroklasična (latinska i grčka) i neka poznatija (biva od čuvenijih lica, mjesta itd.) moderna imena. Napokon: IV) ona moderna imena vlastita koja bilježeći manje znamenita lica, mjesta itd. spominju se rijetko ili samo zavremeno u književnom jeziku jesu ona te se mogu smatrati pravim tuđincima. Sad ako prijeđemo na to da osiječemo kako bi trebalo pisati tuđe riječi u našem književnom jeziku, napomenućemo da za one I. odjela vlada već pravilo da se pišu jednako kao i čisto domaće riječi. Što se tiče riječi IV. odjela i uopće *modernih* vlastitih imena svi etimologičari a s njima i velik broj naših fonetičara slažu se u tome da ih treba pisati onako kako se pišu u jezicima kojima pripadaju. Ali kaošto od onih inostranih ljudi te su samo zavremeno u veliku gradu policija zahtijeva da se barem po imenu jave i da kažu otkle su i što su, isto tako meni se čini prilično (a naglasujem da je to mnijenje ujedno i ono Vuka i Daničića) da nam i pomenuta vlastita imena kažu pravo svoje ime kad se kod nas dese, biva da se pišu onako kako se izgovaraju (i to kako se kod nas izgovaraju — ako se pravo izgovaraju — biva gdje im je izvorni izgovor prilagođen prema glasovima našega jezika, n. p. Göthe, Cuvier koja se imena izgovaraju u njemačkom dotično francuskom jeziku Göte, Küviè piši Gete, Kiviję) ili barem da se pišu dvojako jedan put po izgovoru a drugi put u zagradi kako se kod kuće pišu, n. p. Ńuton (Newton), Bordò (Bordeaux), i to vrijedi navlastito za

Digitized by Google

imena poznatijih lica, mjesta itd. kojih poznavańe spada u kulturu, po tom za sva ona imena te dolaze najpače u školskim knigama i uopće u knigama kojima je svrha čisto poučna. A svakako neka se po izgovoru pišu moderna vlastita imena kod riječi te su od nih izvedene bile i to s pomoću nastavaka našega jezika, jer su take riječi polovinom već naše, neka budu dakle po pismu i drugom polovinom, n. p. stanovnici grada Bruges koji se izgovara Brìž (u franc. jeziku Brüž) neka ne budu Bruges-ani već Brižani, pridjev na -ski od Bruselles = Brüseļ = Briseļ neka ne bude brusellesski već briseļski, pristaša Häckel-ove = Hekelove škole neka ne bude häekel-janac već hekeļanac, a Boulanger-ovih = Bulanžer-ovih političnih nazora ne boulanger-ist već bulanžist itd. Što se tiče tehničkih izraza poglavito vrelo za nih jesu jezici staroklasični grčki i latinski, a ono tehničkih riječi te je uzeto iz modernih jezika (a te su većinom francuštine) jesu i brojem i znamenitošću neznatne pa je o nima dosta reći da ih treba pisati na našu, n. p. toaleta, uvertira, birò, aranžer, angažovati i ost., kako ih i Talijanci pišu (isporedi: talij. toletta, overtura itd. mj. toilette, ouverture). Ostaje po tom da kažemo kako se pišu i da utvrdimo kako bi trebalo da se pišu uopće riječi izvora *staroklasičnog*, biva *tehnički izrazi* i *imena vtastita.* Oko ovoga mislim zabaviti se nešto duļe, jer je predmet teške naravi.

Fonetičari pišu pomenute riječi samo po našu pa i kod etimologičara, ako izuzmemo samo malen dio nih koji su većinom zanimańem filolozi (biva učiteļi staroklasičnih jezika), opaža se da se načelo te ga oni slijede samo idealno, biva da se te riječi imaju pisati onako kako se pisale u staro doba, veoma koleba, po svoj

Digitized by Google

prilici što se lako ne može da uporavi, tako da se uopće to pisańe bolje primiče onome naših fonetičara nego li starome pisańu. Po tome bilo bi najzgodnije da se etimólogičari s fonetičarima potpuno slože u pisańu tih riječi, ako izuzmemo samo ono u čem se razilaze i u pisańu domaćih riječi. Ali što su ńeka pitańa i u fonetičkom pisańu tih riječi još prijeporna tako da tu ne vlada sloga, ja hoću ovdje da uglavim sva pravila toga pisańa, dapače kako je s tim pitańem usko spojeno i ono o nastavcima koje treba da prime u našem književnom jeziku riječi uzete iz jezika latinskoga i grčkoga, pokazaću i tu što bi najzgodnije bilo.

Pravila za pisańe riječi postańem iz klasičnih jezika.

1) Pisańe ńekih slova:

q = kv, n. p. *kv*alitativno, *Kv*intilijan — x (*ξ*) = ks, n. p. le*ks*ik, *Ks*er*ks*e — c (ispred a, o, u i ispred suglasnoga) = k, n. p. *k*on*k*retno, *K*aton — y (*υ*) = i, n. p. h*i*drat, Kambiz — th (*ϑ*) = t, n. p. ma*t*ematika, A*t*ena — ph (*φ*) = f, n. p. mor*f*ologija, *F*idija — ch (*χ*) = k (ili h) n. p. *k*irurgija, A*k*il (*h*irurgija, *A*hil) — h (ʿ spiritus asper) = h, n. p. *h*idraulika, *H*erme — ae (*αι*) = e, n. p. *e*stetika, *e*dil, *E*gist, Ćezar — oe (*οι*) = e, n. p. *e*konomija, *E*dip.

2) Izgovor i pisańe ńekih slova:

a) Slovo *s*.

Grčke riječi kao: filo*z*ofija, fra*z*a, gimna*z*ije, poe*z*ija itd. i latinske kao: aku*z*ativ, kau*z*ativan, pro*z*a, vi*z*ija itd., zatim imena vlastita kao: A*z*ija, Će*z*ar, Per*z*ija, Sirakuza itd. ne samo što se pisale (a po tom ih i danas moderni narodi pišu) nego regbi da se i izgovarale sa *s* mjesto *z*, pa bi ńeki htjeli taj izgovor danas uspostaviti a po tom i pisańe, ali nema prilike da

Digitized by Google

bi se to općenito usvojilo a s druge strane nema ni pravoga razloga da se to učini, s toga najbolje je držati se izgovora te se je danas već kod svih naroda uobičajio i pisati *z* mjesto *s*.

b) Slovo *t*.

Grčke riječi kao: aristokracija, negromancija, Milcijad itd. a latinske kao: funkcija, konvencija, Horac, Lukrecij itd. pisale se (pa ih i danas n. p. Nijemci još pišu) a ńekada se i izgovarale sa *t* mjesto *c*, ali kako ih danas Talijanci i Nijemci te su naši susjedi i učitelji izgovaraju samo sa *c* (a Talijanci i pišu ih sa *z* = *c*), nemamo kuda izgovarajmo i pišimo tako i mi.

c) Slovo *c* u *ci* (ci cy) *ce* (ce, cae, coe) i *sci* (sci scy) *sce* (sce, scae, scoe), slovo *g* u *gi* (gi, gy) *ge* (ge, gae, goe) i u *gn*.

Izvorni izgovor glasa *c* u lat. jeziku bio je i u pomenutim slogovima *k*, a *g* izgovaralo se je i u grč. i u lat. jeziku samo na našu. Od ona dva kulturna naroda s kojima smo u najvećem dodiru, biva Nijemci i Talijanci, prvi izgovaraju lat. *c* u pomenutim slogovima kao naše *c* a *g* kao naše *g*, dok kod drugih *c* u *ci ce* jednako se izgovara kao naše *ć* (a ne kao *č* kako ńeki misle, navlastito Dubrovčani, jer oni sami izgovaraju talij. c kao č, ali se ńihov izgovor talijanštine u tom pogledu znade netačnim) a *sci sce* izgovara se kao *ši še*, lat. i grč. *g* u *gi ge* izgovara se kao đ a grupa *gn* ka ń. Mi Hrvati i Srbi u izgovarańu onih slova dijelimo se, prama tome u kojem je duhu ko izučen bio, u dva tabora, biva oni kojima su Nijemci bili učitelji izgovaraju na ńemačku a oni kojima su Talijanci učitelji bili na talijansku. Ńeki (a ti su samo filolozi) izgovararaju *c* i kao *k*, ali je taj izgovor odveć čudan da bi mu se uho moglo priviknuti pa ne će nikako u-

Digitized by Google

hvatiti korijena. Kako bi korisno bilo da se u tom sporu dođe do sloge, ja mislim da bi najzgodnije bilo uglaviti ova pravila, koja bi vrijedila pojednako koli za izgovor i pisańe pomenutih glasova kod tehničkih izraza i vlastitih imena, toli i uopće u čitańu latinskih auktora.

Čitaj, izgovaraj i piši :

α) slovo *g* u grčkom i latinskom jeziku samo po ńemačku, biva kako se to slovo kod nas čita, n. p. re*g*imenat, *g*imnazije, *g*eneričan, *g*eronat, Vir*g*inij, E*g*ina, E*g*ipat, Agri*g*enat, e*g*ejsko (more) itd., zatim ma*gn*at, Ma*gn*ezija itd.

β) slovo *c* u lat. jeziku u slogovima *ci* (ci, cy) i *ce* (ce, cae, coe) po talijansku, biva kao naše *ć*, n. p. spećijalno, provinćijalizam, akćenat, dećemvir, Tićin, Sićilija, Ćićeron, Ćezar itd.

γ) slovo *c* u lat. jeziku u *sci* (sci, scy) i *sce* (sce scae, scoe) po talijansku, biva kao *ć*, ispred koga po pravilima našega jezika *s* mijeńa se na *š* (n. p. vlašću od vlast), dakle *sci sce* kao *šći šće* (talijanski izgovor grupa *sci sce* kao *ši še* odveć je podmlađen te se nebi mogao preporučiti, zato kome bi se odveć čudno činilo da kaže i piše *šći šće* mogao bi izgovarati i pisati na ńemačku *sci sce*) n. p. dišćiplinarni, tranšćedentalni, Šćipijon, Šćevola.

Primjedba. Kao *ć* izgovaraćeš i pisati i grčko *k* u tehničkim izrazima i vlastitim imenima u slogu *ki* (ki, ky) i *ke*, (kai, koi), jer se te riječi u latinskom jeziku pisale sa *c*, n. p. ostraćizam, ćinićan, ćelibat, ćefalopodi, Ćiro, Alćibijad, Maćedonija, Alćej itd., premda ne bi bilo pogrešno, naosob kod imena vlastitih i gdje se je već uobičajilo izgovarati i pisati *k*, n. p. Al*k*ibijad, Al*k*ej, La*k*edemońani itd., a svakako je bolje *ski ske* kod grčkih riječi nego *šći šće*, n. p. *sk*eptik, kinos*k*efale itd. Čitajući grčke auktore, *k* čitaj u svakom slogu samo kao *k*.

Digitized by Google

Ovako izgovarańe i pisańe staroklasičnih slova *g* i *c* u višeput pomińanim slogovima, kako sam ga ja naprijed utvrdio, ima ove dvije inače lako ne postizive prednosti: 1) sredńi je put između izgovora ńemačkoga i talijanskoga, a po tom lakše je da ńim udare koli oni što su se navikli da izgovaraju na ńemačku toli i oni što su se uļubili u talijanski izgovor, nego li da jedna stranka prihvati cjelovito nazore protivne stranke; 2) slaže se s našim narodnim izgovarańem pomenutih slova kod lat. i grčkih riječi te su našle pristupa u našem narodnom jeziku, jer naš narod izgovara n. p. lat. *c* u *ci ce* i uopće *k* kojeg mu drago jezika u *ki ke* sveđ kao *ć*, n. p. *ćesar* (lat. Caesar, grč. *καῖσαρ*), *ćinovija* (lat. coenobium, grč. *κοινόβιον*), *Ćiril* (lat. Cyrillus, grč, *Κύριλλος*), *ćelija* (novogrč. *κελλίον*), *prćija* (novogrč. *προίκιον*), *ćelav* (tur. kel), *ćitab* (tur. kitâb) berićet (arap. bereket) itd., isto tako lat. i grčko *sci* (ski) *sce* (ske) kao *šći šće* (koje se može prometnuti i u *šti šte* onako kaošto to biva kod naših riječi n. p. od kršćen biva kršten), n. p. *šćita* ili *štit* (lat. scutum, grčki *σκῦτος*), *šćiptar* (lat. sceptrum, grč. *σκῆπτρον*) itd., dok se grčko i latinsko *g* u *gi ge* izgovara ili kao đ, n. p. mađistrat, Eđipat, evanđeļe, anđeo, Đurđevo itd. ili kao *g* n. p. *Egipat*, *Gerazim* itd.

d) Grčko slovo *v*, latinsko *u* u diftonzima *eu*, *au*. Mjesto *eu*anđeļe, *eu*karistija, *Eu*ropa, *Ka*ukaz, *Au*gust i dr. naš narod izgovara: evanđeļe evkaristija, Evropa, Kavkaz (ili Kafkaz), Avgust a po tom vaļa pisati i: evritmija, Zevs, Evgenij, avditor, Avzonija itd.

e) Grčko slovo *b*, *h* (= ᾽), *ê* (= *η*) i slovo *e* na početku od riječi.

Mjesto *bar*bar, *bi*zantijski, *he*brejski, *Ho*mer, *He*ktor, *Hel*eni, episkop (biskup), evanđeļe, Evropa, Ar-

Digitized by Google

meni i dr. izgovaraju i pišu ńeki *varvar*, vizantijski, *jevrejski*, Omir, *J*ektor, *J*elini, *j*episkop, *j*evanđeļe, *J*evropa, *J*ermeni, ali su to fonetičke pretjeranosti (većinom novogrštine), za kojima se u pismu ne treba povoditi.

Ovo su sva pravila za pisańe grčkih i latinskih riječi u našem knńiževnom jeziku, kojih bi trebalo da se drže koli fonetičari toli i etimologičari. Gdje će se razilaziti u pisańu tih riječi to je naravski u uporavļańu fonetičkih zakona našega jezika na ńih, opisanih pod brojevima I-VIII ove knńige, onako kako se razilaze u pisańu svojih domaćih riječi. Fonetičari treba da uporavļaju na pisańe pomenutih riječi *bez izuzetka* pravila od I-V (n. p. pisaće: a*p*strakcija mj. a*b*strakcija po I., Etruščani mj. Etrus*č*ani po II., klasičan mj. klas*s*ičan po III., milecki mj. mile*t*ski po V) a VII. pravilo sveđ ako riječ nije sasvim nova ili ako se grupa te stoji na svršetku od riječi posve lako izgovara (n. p. pisaće: fak*at*, fo*r*ama gen. plur. od forma), dok VI. pravilo samo ako se je riječ u promijeńenoj formi odomaćila već u narodnom jeziku uopće (n. p. pisańe: poma za pa*l*ma, *o*tar za *ol*tar i dr.). Etimologičari preudešavaće ova pravila na svoju, samo mjesto da pišu podvojena suglasna (n. p. klas*s*ičan, He*ll*eni) bolje je da se u tom slože s fonetičarima pišući jednostavna suglasna (dakle: klasičan, He*l*eni i dr.) što i dosada ńih većina samo tako piše. Napokon treba ispraviti još jednu netačnost naših etimologičara u pisańu riječi staroklasičnih, a to je što ne meću eufonijsko *j* među dva vokala. Ja mislim da bi trebalo svakako pisati barem grupe *i* + vokal sveđ samo kao *ij* + vokal (n. p. di*j*alekat, peri*j*od, filologi*j*a filologi*j*e itd.), jer je to prama našem narodnom izgovarańu, dok bi se ostale grupe mogle pisati i bez *j* (n. po*e*zija, id*ea*, are*o*pag i dr.)

Digitized by Google

Primjetba. Kod naših domaćih riječi stoji *j* između *i* i vokal sveđ osim ova tri slučaja: 1) kod složenih riječi ako *i* pripada prvome dijelu a drugi vokal drugome n. p. *priopćiti*; 2) u grupi *io* ako je ono *o* postalo od *l*, n. p. *dioba* mj. *djelba* i 3) ako je *i* bilo odvojeno od vokala konsonantom koji se je premučao, n. p. *triest* mj. *trideset*. U ovakim slučajima ne ćeš ni kod riječi postaćem iz grčkoga ili latinskoga jezika pisati slovo *j*.

Nastavci te imaju riječi staroklasične u našem jeziku.

1) Ako je ime vlastito kratko, da ga ne osakatiš, piši ga cjelovito n. p. Safo, Tales, Minos i dr.

2) Gdje se čuju od koje imenice po dvije forme, boļa je kraća, n. p. ep, adverab, Horac, Ahil i dr. boļe su nego epos, adverbije, Horacij, Ahilej.

3) Riječi koje se u genetivu otežu piši po genetivu a ne po nominativu, n. p. Ćićer*on*, Arka*d*, Drako*nat*, Artemi*da*, boli*d* i dr. a ne: Ćićero, Arkas, Drako, Artemis, bolis; samo mjesto *at* kod tehničkih riječi grčkog postaća boļe je *a* n. p. drama (gen. drame), klima, paradigma i dr., isto tako mjesto *ion* kod tehničkih izraza postaćem iz latinskog jezika boļi je nastavak *ija* (jer se se je u književnom jeziku uobičajio i ne može se ni po čem osuditi) n. p. konjunkc*ija*, lekc*ija* i dr. mjesto konjunkc*ijon*, lekc*ijon* (kako se u Dubrovniku i izgovara).

4) *us* (ος) *um* (ον) ης — ευς εως, αος — *ius* (ιος) *ium* (ιον) — *as atis* — *or* i *o onis* — *irati*.

Nastavci *us* (ος), *um* (ον) i ης obično se gube n. p. Pompej, Homer, Adran, Orest, veras, subjekat itd. mjesto: Pompej-*us*, Homer-*os* Adran-*on*, Orest-*es*, vers-*us*, subjekt-*um*, ili se *us* (ος) promeće u *o*, n. p. Tit*o*, Arg*o* itd. mj. Tit-*us*, Arg-*os*, a ης u *e* n. Perikl*e*, Temistokl*e* itd. — ευς i εως = *ej*, n. p. Heraklej, Androgej a αος = *aj*, n. p. Menelaj — *ius* (ιος)

Digitized by Google

= *ij*, n. p. Plin*ij*, Terenc*ij*, a *ium* (ιον) = *ije* (ili *ij*) n. p. Peluz*ije*, gimnaz*ije* (ili Peluz*ij*, gimnaz*ij*) — *as atis* = *at ati* (kako se u Dubrovniku govori, a ne na ńemačku *et eta* ili *eta ete*), n. p. universit*at*, kvalit*at* (a ne universit*et*, kvalit*et* ili još gore universa) — *or* i *on* (*o onis*) ostaje n. p. profes*or*, Ćićer*on* a ne: profes*ur*, Ćićer*un*, kako se u narodu čuje, jer su to provinćijalizmi — mjesto *irati* piši *ovati*, n. p. kompon*ovati*, konjug*ovati* itd. mj. kompon*irati* konjug*irati*, jer je *irati* ńemačko *iren* ili *ieren* (n. p. studieren), a ovo francusko *ier* (n. p. étudier), latinsko *ere* (n. p. studere).

B. Općenita ortografijska nauka.

Ova se dijeli na nauku o ortografijskom pisańu glasova: „Općenita ortografija glasova“ i na onu o ortografijskom pisańu znakova i ostalih grafičnih srestava: „Ortografija znakova i drugih grafičnih srestava.“

a) Općenita ortografija glasova

Ova obuhvata pitańa te slijede: X. Zamjena staroslovenskoga glasa ѣ. XI. Kad ćeš pisati ć a kada č? XII. Kad ćeš pisati tj (mjesto ć), kada dj (mjesto đ)? XIII. Kad ćeš pisati št (mjesto šć ili šč), kada žd (mjesto žđ)? XIV. Pravilno pisańe glasa h. XV. Kad ćeš pisati eufonijsko ļ (mjesto j) iza labijalnih suglasnih (p, b, v, i m)? XVI Hoćeš li pisati u pojedinim riječima er, ar ili samo r? XVII. Treba li da pišeš u pojedinim riječima: t ili ć, 2) d ili đ, 3) l ili ļ, 4) n ili ń, 5) s ili š, 6) z ili ž, 7) c ili č, 8) n ili l, 9) ń ili ļ,

Digitized by Google

10) n, ń ili m, 11) m ili v, 12) a ili o, a ili e, u ili e, e ili i, i ili u? XVIII. Premučavańe glasova: v, t, d, p, k, l, g, j, i u pojedinim riječima.

X. Zamjena staroslovenskom ѣ.

Staroslovenskom glasu ѣ (= ê) odazivaju se u našoj jekavštini ovi različiti glasovi: *i*, *e*, *je* (koje se sa preďašńim l i n slijeva u ļe i ńe) i *ije*. U književnom se jeziku ovi glasovi ovako i pišu, samo što stara zagrebačka škola mjesto ije bez ikaka razloga piše sveđ ie (po ńekoj krivoj etimologiji) a izgovara opet jê (da to nije hercegovački izgovor, o tomu biće svak uvjeren ko je Hercegovca siušao govoriti), n. p. mjesto cv*i*jeće, vrijème piše cvieće, vrieme a izgovara cvjêće, vrjême. Ovoga se pisańa ne drži ipak novija škola, kojoj je Maretić četovođa i koja i kad se etimologijom služi piše sveđ ije mjesto ie.

Vokal *i* zamjeńuje starinsko ѣ:

1) ispred *j*, n. p. sm*i*jati se, v*i*jati i ost. od korijena smѣ, dotično vѣ, po tom ne vaļa kako Hrvati kašto pišu od kor. vѣ; prev*i*jan -ac ili ov*i*jan -ac (po ekavsku) već: prev*i*janac, ov*i*janac;

2) ispred *o* (= l), n. p. b*i*oce od bjelce, d*i*o od dijel, vid*i*o od vidjel, po tom ne vaļa kako ńeki, pišu: htjeo, omiļeo, sjeo, uspjeo, žeļeo i dr. već: ht*i*o, omil*i*o, s*i*o, usp*i*o, žel*i*o, samo čine izuzetak: pjeti, pļeti i mļeti, pret*i*, vret*i* i zret*i*, koji imaju: p*je*o, pļeo, mļeo, pre*o*, vre*o*, zre*o*, zatim: jesti, koji ima *jeo* i *io*;

3) ispred đ kod ovih riječi: pr*i*đe (mj. prije) kompar. od pred (stsl. прѣдъ), os*i*đelica od sijed i s*i*đeti pored pravilnijeg s*je*djeti.

Digitized by Google

Dodatak 1. Piši *i* mjesto je ili ije još kod ovih riječi: bi*l*eg i izvedene a ne bje*l*eg, bi*l*ac mj. bje*l*ac (od bije*l*), činiti a ne čiňeti, koliba a ne ko*l*eba, liven (partić od liti) a ne *l*even, manastir a ne manastijer, mrziti a ne mrzjeti, obisnuti a ne objesnuti, pastir a ne pastijer, ptica a ne tjeca, prisni (n. p. prijate*l*) a ne prijesni, usidriti se a ne usjedriti se, vreti: prez. vrim a ne vrijem, zreti (maturescere): prez. zrem (zrim) a ne zrijem, isto tako dozrio, prezrim, sazrim i uzrem (uzrim), prizreti (spectare): prez. prizrim. Jednako je dobro: siguran i sjeguran, ci*l* i ci*j*e*l* (obadvije tuđe riječi koje bi se mogle zamijeniti bo*l*im domaćim: „pouzdan, jamačan“ i „svrha“), jer je *i* doduše izvorno (isporedi talij. sicuro i ńemač. *Ziel*), ali *je* dotično *ije* bo*l*e je po našu, po jekavsku (ispor.: talij. li*r*a a naški li*j*era i li*j*erica, talij. talle*r*o, ikav. tal*i*r ali jekav. tal*ij*er, isto tako talij. cis*t*erna, proven*z*a a naški gus*tj*erna ili bis*tj*erna, prov*ij*enac i dr.)

Dodatak 2. Pogrešno bilo bi i ponajviše na ikavsku pisati *i* mjesto *je* ili *ije* kod ovih riječi: kond*ij*er i kos*ij*er, izr*ij*ekom i izr*ij*ečno, Spl*j*et, zat*ij*e*l*ak, t*ij*esak i ot*j*esak ist*j*esak (ali t*i*skati pored t*ij*eštiti) up*ij*em vap*ij*em zaup*ij*em, zatim kod glagola 3. vrste u infinitu, aoristu i partić. perf. akt. I. i II. n. p. vid*j*eti, vid*j*eh, vid*j*ela vid*j*elo, vid*j*ev(ši).

Ovo su svi glagoli 3. vrste:

a) koji dolaze samo u ovoj formi: *b*djeti, blijedjeti, bo*l*eti bridjeti, buktjeti, *c*avtjeti (te se čuje pored cvasti i cvjetati), ckvr*l*eti, cvi*l*eti, či*l*eti, *d*aždjeti, (na- ili o) do*l*eti, *g*ladńeti, glupjeti, gmi*l*eti (mi*l*eti), (o)goljeti, gorjeti, govjeti, grmjeti, (do)grustjeti, gudjeti, *h*itjeti, hladńeti, hotjeti ili htjeti, (o)hudjeti, *k*ipjeti, (do)ko*l*eti, kopńeti, (o- ili s) korjeti se, (pri)kotńeti, (is)kudjeti, *j*ezdjeti, *l*etjeti, *m*ledńeti, *n*ijemjeti, *p*lamtjeti, plapo*l*eti, (o)pražńeti, (o- ili po)*r*užńeti, (o)samotńeti, (o)sijedjeti, (o)sirotjeti, sjedjeti, (o)skupjeti, smjeti, smrdjeti, (do- i pri)spjeti, (o)starjeti, stidjeti se, studjeti, (pri)svijedjeti, svrbjeti, štedjeti, šutjeti, *t*amńeti, trepjeti, trpjeti, (za)trudńeti, tučńeti, (ob)*u*dovjeti, umjeti (raz- i sporaz- se), *v*e*l*eti (aorist i prošli partićipi nijesu u običaju), vidjeti (ovamo spada i -vidjeti u povidjeti, ispo-, opo-, zapo- zatim u zavidjeti i nenavidjeti), (po)vi*l*eti, vo*l*eti, vrgo*l*eti, vrtjeti, vrvjeti, *z*amńeti (zaoriti), *ž*edńeti, že*l*eti, žudjeti;

b) koji se javljaju i kao glagoli 4. vrste u istom značeńu: *b*ješńeti i (po)bjesniti, *d*lakavjeti i dlakaviti, docńeti i docnīti, de-

Digitized by Google

beļeti i debeliti, kašńeti i kasniti, kišjeti i kišiti, *mń*eti (prez. mnim) i mniti, *pl*avetńeti i plavetniti se, (o)pustjeti i (o)pustiti, *r*astjeti i rastiti, rudjeti i ruditi, šńeti (prez. snim) i sniti, svirjeti i sviriti, *v*isjeti i visiti;

c) ili kao glagoli 4. vrste u drugom značeńu: *b*ijeļeti, bogatjeti, *cr*ńeti, crveńeti, *pl*avjeti, *r*osjeti, rumeńeti, slijepjeti, *z*eleńeti, živjeti, žutjeti kao neprelazni glagoli, a bijeliti, bogatiti, crniti, crveniti, (o)plaviti, rositi, rumeniti, slijepiti, zeleniti, (o- ili po-) živiti, žutiti kao prelazni glagoli, zatim: ćutjeti „osjećati“ i ćutiti „mučati,“ (do- i po)*gr*djeti i (iz-, na-, po-, za- i dozlo)grditi, (do) *h*uktjeti i (za)huktiti se, (po- i za)*l*udjeti i (iz)luditi (naluditi se) (o)*mi*ļeti „postati mio“ i (s-, u- i za) militi se.

Dodatak 3. Ima ńekoliko glagola i 5. vrste, kod kojih prama ńekadašńem ѣ čuješ koli *i* toli *ije* ili *je*, a ti su: mn*i*vati i sn*i*vati — mn*ije*vati i sn*ije*vati, zatim up*i*cati i prepjecati (od peći). Glagol t*i*cati (od taknuti), koji dolazi i složen sa na-, po-, pona-, pre-, pri-, ras-, s-, spo-, u- i us-, ńeki miješaju u govoru i pismu sa -*tje*cati (od teći), koji dolazi samo složen i to sa dois-, o-, op-, po-, pou-, pre-, pri-, pro-, ras-, s i u-, što ne bi smjelo nikako da bude.

Vokal *e* zamjeńuje starinsko ѣ:

u ńekim riječima i oblicima iza *r* ako je slog kratak (pa bilo da je naglašen ili ne, n. p. krȅpôst, drèmļîv, preprečîvati, zápreka), od kojih ću ja samo one riječi da spomenem, koje se često pogrešno pišu, a gramatičke oblike izniječu poslije na zgodnijem mjestu: dremav dremļiv i dremovan — pogorelac pogorelica pogorelište ogorelište ogoretina i prigrevica — grešan grehota grehovati grešnik grešnica — krepost krepostan, krepak krepkoća krepkost, okrepa pokrepa pokrepni pokrepļiv potkrepļivati okrepļivati — opreka zapreka prepreka preprečivati zaprečivati — poprećivati i poprećivańe (prijetiti) — napredak unaprediti i unapređivati — presnac (pored pr*ije*snac) i presnoća — šporečkati se — razređivati (razr*ije*diti) — odrešito odrešivati razrešivati — sred (nasred posred sasred usred) osredńi

Digitized by Google

posredovati posrednik — strelimke ili strelimice — treba upotrebiti upotrebljavati — otrebine istrebljivati rastrebljivati — povreda uvreda povređivati (bolje je: povrijeđati) — vrednoća privreda privređivati — ždrebati (sortiri) ždrebańe.

Dodatak 1. Piši *e* mjesto je ili ije još kod ovih riječi: bolest (a ne: bolijest), pest pesnica (a ne: pjest pjesnica), prvenac „roj“ (ali prvijenac u svatovima), resiti (a ne: rijesiti), Seń Seńanin (a ne: Sijeń Sijeńanin), Sloven slovenski (a ne: Slovjen slovjenski, premda je u staroslov. jeziku bilo: Slovѣninъ slovѣnьskъ, — jer pridjevni nastavak ѣnъ glasi kod nas sveđ en, n. p. stsl. drѣvѣnъ u nas drven, dapače i čak. driven a Sloven je izvorno pridjev od slovo), blagovetni bogovetni ciglovetni dugovetni (pored dugovjetan) istovetni ludovetni i izvedene kao: istovetnost i druge, isto tako rukovet.

Dodatak 2. Ekavština je pisati: Celovac, ceriti, kostrešiti se, kresiti se, kudeļa, mneńe, očivestan, poreklo, staroselac, potremak već treba da pišeš: Cjelovac, cjeriti, kostriješiti se, krijesiti se, kudjeļa, mnijeńe, očivjestan, porijeklo (ili bolje: podrijetlo), starosjelac (gen. pl. starosjelaca), potrijemak, ali mjesto omlijedńeti (stslov. mlѣdnѣti) mlijedan govori se i u Dubrovniku samo omlèdńeti mlêdan, mjesto rijeziti (stslov. rѣzati) samo réziti (o vinu).

Glasovi *je* ili *ije* zamjeńuju starinsko ѣ.

Tamo gdje prema staroslov. ѣ ne stoji ni *i* ni *e* javļa se u našoj jekavštini *je* ili *ije*. Ako je slog kratak (u ikavštini kratko *i*, n. p. vîra, svîdok čak. svidȍk, u ekavštini kratko *e*, n. p. vêra, svêdok) stoji *je* n. p. vjêra, svjèdok, ako je dug (u ikavštini dugo *i*, n. p. cvîće, vríme čak. također vríme ali n. p. mlīkȍ ili češće još mlíkȍ, u ekavštini dugo *e* n. p. cvêće, vréme) stoji *ije*, n. p. cvîjeće, vrijème. Otstupaju od ovoga pravila u toliko što mjesto ije imaju *je* s dugim e (dakle jê ili jé): 1) ove riječi: bjéga, bjéla (u zagoneci), djéva, djévac, gńêv (koja se čuje pored gńêv: stslov. гнѣвъ)

Digitized by Google

i izved. kao gńêvan gńéviti se, jêd (pored ȉjed) i izved. kao jédak (ȉjedak ili ijèdak) jêdan (por. ȉjedan) jêditi (por. ijèditi) najéditi (por. naijèditi) opajéditi se pajédnica ozlojéditi (por. ozlovijèditi), - jédati (od jesti) koji dolazi samo složen kao ojédati se prejédati se (por. preijédati se) ujédati (por. uijèdati i uvijèdati) zajédati (ali samo sa *ije*: naijèdati i razijèdati, zatim naijest i iziješan), kùdjêļka (od kudjeļa), odmjérati (komu do lakta) i zamjérati (zamjeravati), nedjéļak (sedmica), ńéga ńéžan ńéžnost (stslov. нѣга, нѣжьнъ), sjênka, Stjépa (ali St*ijè*po), nĕvjêran nĕvjêrna (pored nèvjeran) vjérnôst i -vjêrka te dolazi samo u kompoziji kao inòvjêrka, krivòvjêrka i dr., vjéštac; 2) ovi oblici gramatički: a) *genetiv množ.* kod svih imenica koje imaju u osnovi *je* sa kratkim e n. p. djed, mjesto, vjera gen. množ. djêda, mjêsta, vjêra itd.; b) *particip perf. akt. I* kod glagola 3. vrste, n. p. vȉdjêvši, lètjêvši i ost.; c) *genetiv jedn.* kod ovih imenica te imaju jĕ u osnovi; ràzmjerak (isto tako: nadomjerak, omjerak, primjerak), zàvjerak, inòvjerac (isto tako krivovjerac, starovjerac i dr.) gen. jedn. rázmjêrka, zàvjêrka, inovjêrca.

Ali napomenuto pravilo da se u kratkim slogovima piše je a u dugim ije jeste odviše općenito i nije nipošto dovoļno da se može pravo pisati je kad treba je a ije kad treba ije. Tako n. p. pisac rodom ikavac ili ekavac ne može po ovom pravilu da znade kako mu je pisati one riječi sa ѣ, koje ima jekavština ali nema ńegova ikavština dotično ekavština, a tih ima priličan broj, kaošto ima i ńekih riječi sa ѣ koje u ikavštini ili ekavštini imaju drugu kvantitat nego li u jekavštini pa tu mora da pogriješi pišući ko ne pozna jekavskoga govora; od pisaca opet koji su rodom jekavci nema svaki tako tanak sluh da bi mogao sveđ razabrati je li slog

Digitized by Google

dug ili kratak i kad sluša kako narod izgovara (osobito se teško razabira razlika među jè ili nenaglašeno je i ijè ili nenaglašeno ije, n. p. tjèsnac i prijèsnac, òpjen i kòrijen), ali ima još veći broj onih koji su općeći samo rijetko s prostim narodom a često s izobraženijim svijetom te ponajviše krivo izgovara pokvarili svoj izvorni izgovor. Ako promislimo još napokon da se i pojedina mjesta jekavske oblasti ne slažu sveđ među sobom u izgovoru pojedinih riječi gdje stoji ѣ (kaošto ni u izgovoru mnogih drugih riječi) i da ima u književnom jeziku priličan broj kovanica sa ѣ, za koje ne zna prosti puk, lako ćemo se uvjeriti da se po onome pravilu ne može doista pravo da piše je ili ije, a ovo se vidi i po tom što su posve rijetki u nas pisci koji bi u tom pogledu pisali tačno i dosljedno. Potrebito je dakle da se najprije pokupe sve riječi sa ѣ koje upotrebljava naš književni jezik i da se pokaže za svaku kako bi se imala pisati i to u svim svojim oblicima, ili da se razvrste u grupe, ako je moguće, svaka od kojih imala bi svoje posebno pravilo pisanja. Ovu sam zadaću ja sebi namijenio i ispovijedam da sam se mnogo namučio dok mi je za rukom pošlo da je ovako riješim. Tu ćeš naći sve riječi u našem književnom jeziku te bi trebalo da pišeš sa *ije* a velik dio i onih što se pišu sa *je*, za ostale sa je te nijesam iznio znaće svak da se tako pišu dok ih ne nađe među onima sa ije. Upotrebio sam za ovaj posao rječnik Vukov i onaj južnoslavenske akademije (10 svezaka), zatim radnje o našoj akćentuaciji od Daničića i Pavića (u Radu) i Leskinovu lijepu radnju o našoj kvantitati (u njemačkom jeziku), koja mi je najviše pomogla da utvrdim pravila za pisanje riječi s istim nastavkom i da osijećem kako bi se imale pisati pojedine kovanice književnoga jezika (koje sam skupio

Digitized by Google

ponajviše u Šuleka, Filipovića i Parčića, izostavivši dakako one koje su neumjesno skovane).

Jedino općenito pravilo. U slogu koji stoji prije naglašenog sloga u riječi ne može ije nikad da bude već *je* ili *e* (kaošto ne može da bude uopće dug vokal). Ja ne ću tu da iznesem svaku pojedinu riječ, već mislim da je dovoljno spomenuti samo oveće grupe od riječi gdje se to desi kao: 1) glagole 6. vrste s nastavkom ivati, ovati i evati i 5. vrste s nastavkom avati u ńekim oblicima a u drugim stoji je opet po drugim zakonima tako da pomenuti glagoli nemaju u nijednoj formi ije, n. p. zamjeńívati (zamijeniti), vjekòvati (vijek), rješávati (riješiti): zamjeńujem vjekujem rješavam, zamjeńivah vjekovah rješavah a tako i u ost. oblicima; 2) imenice s nastavkom etina kao: djetètina (dijete), mješètina (mijeh) i ost., oba kao tjeskòba (tijesan), oća kao: bjesnoća (bijesan), cjelòća (cijeli), tjeskòća i ost., ota kao: ļepòta (lijep), šļepòta (slijep) i ost., pridjevi s nastavkom ovit kao: ļekòvit (lijek), pjeskòvit (pijesak), vjekòvit i ost.; 3) najviše *složenih* imenica od kojih prvi dio ima slog sa ѣ, n. p. bjelòjug (bijelo), cjelòkupan (cijelo), svjetlomŕcnuti (svijetlo) i dr.

Imenice

1) Piši sveđ *je* (*e*) u slogovima ispred nastavaka: âč, ad, âj, âr, dba, ić i teļ, dakle i ako je riječ izvedena od druge te ima ije, n. p. mjeńač (mijeńati), pripovjedač (pripovijedati) i ost., ńemčad (nijemac i nijemče), zvjerad (zvijer i zvijere) i ost., izvještaj (izvijestiti), mješaj (miješati) i ost. zvjezdar (zvijezda), koļevčar (kolijevka) i ost., djelidba (dijeliti), zamjedba (zamijetiti) i ost., cvjetić (cvijet), pjevčić (pijevac) i ost., izvjestiteļ, pļeniteļ (plijeniti) i ost.

Digitized by Google

Primjedba. Imena vlastita na *ić* ako nemaju više od dva sloga ne mijeńaju ije na je, n. p. Bijelić, Crijević itd.

2) Piši osim *svjetlac* (svijetlo) i *tjesnac* (tijesan) sve riječi na ac sa *ije* ako ńihove osnovne riječi imaju ije, biva piši sa ije sve ove riječi na ac: bijelac, bijesac, cijelac, cijepac, crijepac, kukurijekavac, lijenac, mliječac, Nijemac, pijevac, priječac (pored prečac: naprečac) prijesnac (pored presnac), slijepac, Srijemac, strijelac, vijenac, vrijesac, zvijerac, ždrijebac, žlijebac, zatim sve izvedene od partićipa perf. II glagolâ 4. i 5. vrste koji imaju u osnovi ije n. p. cijepilac (cijepiti), trijebilac (trijebiti) i dr. cijepalac (cijepati), oklijevalac (oklijevati), pripovijedalac (pripovijedati) i dr. pa sve te riječi imaju ije u svim padežima jednine i množine, dok: bratijenci, mladijenci i prvijenac glase u gen. množ. bratjenaca, mladjenaca i prvjenaca, a zasjenac ima još gen. množ. zasjenaca a ostale oblike sa ije: zasijenca, zasijencu itd.

3) Piši sa *ije* od riječî sa ak (gen. ka) sva deminutiva ako im osnovna riječ ima ije, biva ove riječi: briježak, cijepak, cvijetak, dijelak, drijenak, klijenak, korijenak, liječak, lijevak, mliječak, potrijemak, sijevak, stijeńak (od stijeń), tijesak, trijesak, vrijesak, žlijebak, koje imaju u svim oblicima ije, samo ako u pluralu prione slog *ov* onda *je* (*e*): breškovi, cjepkovi, cvjetkovi, djelkovi, drenkovi, klenkovi, korjenkovi, ječkovi, jevkovi, mlečkovi, potremkovi, sjevkovi, stjeńkovi, tjeskovi, treskovi, vrjeskovi, žlepkovi; dodaj ovima još: drijemak, pijesak, prijedjevak, prijehranak, prijeslačci, procijepak, sijedak, sijerak (dospijetak i prispijetak pored pravilnijih oblika dospjetak i prispjetak), kojima ostaje ije u svim padežima, osim ako prione *ov* u pluralu onda imaju *je*: dremkovi, pjeskovi, sjetkovi, sjerkovi; piši napo-

Digitized by Google

kon: (-djeļak u) odjeļak ponedjeļak razdjeļak i dr., (-djevak u) pridjevak prijedjevak i dr., (-grijevci u) pogrijevci i podgrijevci, (-ļevak u) doļevak naļevak i dr., (-sijevci u) isijevci i osijevci, zatim zasjenak i zatjeļak u svim padežima sa ije (n. p. gen. sing. odijeļka, pridijevka, dolijevka, zasijenka, zatijeļka) osim još gen. plur. gdje se *je* opet vraća: odjeļaka i dr., pridjevaka i dr., pogrjevaka i dr., doļevaka i dr., isjevaka i dr., zatim zasjenaka i zatjeļaka.

4) Piši sa *je* (*e*) sve riječi na **âk** (gen. **aka**) i ako osnovna riječ ima ije, n. p. bjelak (bijeli), cjevńak (cijev), dreńak (drijen), ļevak (lijevi) itd. osim ńekih na **ńâk** koje imaju *ije* u svim oblicima, a te su: besvješńak, bliješńak, mliječńak, priječńak i svijetńak a prama ovima mogle bi se zar pisati sa ije i riječi kńiževne kao: cijedńak, crijevńak, drijemńak, liječńak, lijepńak, mriješńak i žlijebńak ili sa *je* po glavnom pravilu.

5) Piši riječi na **ica** redovito sa *je (e)* i kad je u osnovnoj riječi ije, n. p. ļevica (lijeva), nesvjestica (nesvijest), povjesnica (povijest), sužńežica (snijeg) i dr. a navlastito ako su deminutiva kao: cjevčica (od cijevka), svjećica (od svijeća), zvjezdica (od zvijezda) i ost. ili ako znače žensko čeļade pa su postale prama imenicama te znače muško čeļade kao: Ńemica (prama Nijemac), Sremica (prama Srijemac), šļepica (prama slijepac) itd.; ali ako su izvedene od glagola 4. i 5. vrste koji imaju ije i to od partićipa perf. II, piši ih sa *ije* u svim oblicima, n. p. oklijevalica (od oklijevati oklijevala), zijehalica (od zijehati zijehala) itd. zatim piši sa *ije* u svim oblicima još: lijerica, namijenica, prijeglavica, romijenčica i zijehavica, napokon više riječi na **nica** a te su: bijednica, bijesnica, krijesnica, miješnice (pored mješnica), mliječnica, pijevnica, prijesadnica, pri-

Digitized by Google

jestonica, prijevornica, sniježnica, sviječnica (vijernica pored boljeg oblika vjernica), prama kojim ja bih pisao sa *ije* i ove književne riječi: drijemnica, lijepnica, priječnica (ali poprječnica), siječnica i vijećnica.

6) Piši sveđ sa *je* augmentativa na **ina**, n. p. bjelina (od bijel), mješina (od mijeh), ńemčina (od nijemac), rječina (od rijeka), svjetina (od svijet) i ost.

7) Piši sveđ sa *ije* kolektiva na **je** (ili *e* ispred kojeg stoji meko suglasno) ako osnovna riječ ima ije, biva ove riječi: briješće (brijest), cijevje (cijev), crijevje (crijevo), cvijeće i gorocvijeće (cvijet i gorocvijet), drijevje (drijevo), klijeńe (klijen), korijeńe (korijen), liješće (lijeska), stijeńe (stijena), zvijerje (zvijer, ali zvjerińe), zviježdje (zvijezda), dapače u jednom slučaju i kad je e (= ъ) u osnovi a to je triješće od treska (ali od bregovi: bregovje, od crepovi: crepovje i dr.); piši zatim sa *ije* verbalne supstantive na **ńe** (n-je) ako infinitiv ima ije, n. p. mrijeńe (mrijeti), blijeđeńe (blijedjeti), trijebjeńe (trijebiti), vijećańe (vijećati) i ost., dapače i od htjeti, mńeti, pjeti, (do- ili pri) spjeti, umjeti, vreti, zreti pa sjeći piši verbalne supstantive: htijeńe, mnijeńe, pijeńe, dospijeńe (ili dospijeće), umijeńe (ili umijeće: neumijeće, ali razumjeńe) vrijeńe, zrijeńe i siječeńe.

8) Piši redovito sa *je* imenice na **ka** i kad je u osnovnoj riječi ije, n. p. cjepka (cijep), kljetka (klijet), pogrješka (pogrješiti), zvjerka (zvijer) i dr., ali sa *ije* ove imenice: bijelka, bijelka, blijeska, cijetka, cijevka (dvocijevka i golocijevka), dijelka, griješka (griješkom), kolijevka, lijenka, lijeska (trolijeska), lijevke, omijerka, polijevka, popijevka, pripijevka, pripovijetka, Srijemka, trijeska, zapijevka (pored zapjevka), koje imaju ije u svim padežima osim gen. plur. gdje glase: bjelaka,

Digitized by Google

bjeļaka, bļesaka, cjedaka, cjevaka (dvocjevaka i golocjevaka), djelaka, grješaka, koļevaka, ļenaka, ļesaka (troļesaka), ļevaka, omjeraka, poļevaka, popjevaka, pripjevaka, Sremaka, tresaka, zapjevaka, a samo pripovijetka ima i u gen. plur. pripovijedaka.

Primjedba. Što mjesto je stoji u iznesenim riječima ije, tomu je uzrok ponajviše to što ispred ka stoje glasovi *l*, *r*, *m*, *n*, *v*, *j*, ispred kojih ako za ńima slijedi opet suglasno naš jezik pokazuje osobitu sklonost da otegne slog.

9) Piši sa *je* imena (sredńega roda) oruđa ili srodna na lo i ako osnovna riječ ima ije, n. p. cjedilo (cijediti), cjepalo (cijepati) itd., ali sa *ije* u svim oblicima imena (muškoga roda) činioca *(nomina agentis)* ako je u glagola, od kojeg se izvedena bila, ije: drijemalo, nijekalo, oklijevalo, posmijevalo, pripovijedalo, zanovijetalo, zijehalo.

10) Piši sa *je* redovito riječi na nik i kad je u osnovnoj riječi ije, n. p. grešnik (grijeh), rječnik (riječ), šļednik i našļednik (slijed), vjesnik (vijest), zapovjednik (zapovijed) i dr., kanošto uopće riječi na ik, n. p. cjenik (cijena), drenik (drijen), mjenik (mijena) i dr., ali sa *ije* pisaćeš u svim oblicima ove riječi: bijednik, bijesnik, liječnik, prijekladnik, svijesnik i besvijesnik, vijećnik i malovijećnik, a prema ovima ja bih pisao (i po analogiji prema: mljječńak, priječnak, svijetńak) sa *ije* i ove književne riječi: mljječnik, priječnik (ali poprječnik), svijećnik.

11) Piši sveđ sa *ije* apstrakne imenice na ńa ako su izvedene od glagola sa ije: cijedńa (cijediti), lijetńa (lijetati), miješńa (miješati), mriješna (mrijestiti se), pijehńa (pijehati), prijetńa (prijetiti), siječna (-sijecati) i konkretnu imenicu crijepńa, pa to ije ostaje u svim padežima osim u gen. plur. (kod onih te se upotrebļavaju u pluralu) gdje se ije mijeńa na *je (e)* n. p. crepańa, prjetańa.

Digitized by Google

12) Piši *ije*, osim *svjetlost* (svijetao), kod svih imenica na ôst ako su izvedene od riječi sa ije, biva kod ovih riječi: bijelost, blijedost, cijelost, lijenost, lijepost, niječnost, razgovijetnost, raznovijetnost, rijetkost, samosvijesnost, sijedost, slijepost, smiješnost, svijesnost, trijeznost, vrijednost, zatim kod onih te su izvedene od glagola i to partićipa pasivnog n. p. pocijepanost (cijepati cijepan), nepovrijeđenost (povrijediti povrijeđen), neprecijeńenost (cijeniti cijeńen) itd.

13) Piši sa *ije* još ove imenice *muškoga* roda: bijelońa, brijest, cijeđ, Cvijetin, dijel (dijelom, ali djelomice), drijem, drijemež, drijen, dublijer, golijen, grijeh, kondijer, kosijer, kostriječ, kralješ (kraljež), krpijel (pored krpelj), kukurijek, kuliješ, kunijel, lijek, lijenština, mliječer, nalijen, plijevor, poguzijeli, prijeboj, prijedjel, prijedlog, prijeglas, prijegled, prijegon, prijegor, prijehod, prijeklad, prijeklet, prijekor, prijekrst (uprijekrst), prijelaz, prijelog, prijelom, prijemet (vino), prijenos, prijepek, prijepis, prijepor, prijerod, prijerov, prijesad, prijesjed, prijesjek, prijesto, prijestup, priještak, prijetjer, prijetop, prijevjes, prijevod, prijevoj (Ablaut), prijevoz, srijeđ, Srijem, srijemuš (srijemuž), sriješ, Stijepo, talijer, vijek (uvijek navijek vavijek, vijekom, ali vjekoma) i pamtivijek, vodijer, — i to u svim oblicima i ako u pluralu prione slog *ov (ev)* dakle: brijestovi, cijeđevi, dijelovi, drijemovi, drijenovi, grijehovi (po Budmaniju: grehovi), kukurijekovi, lijekovi, srijeđevi, Srijemovi, sriješevi i vijekovi a tako i u ostalim padežima zatim: bijeg, bijel, bijes, brijeg, cijep (pracijep i procijep), crijep, crijet, cvijet i gorocvijet, hlijev, ijed, jastrijeb, klijen (pored klen), korijen, krijes, kvijer, lijep (nalijep), lijer, lijes, lijev, mijeh, mliječ (acer), nijek, okrijek, Osijek, pijetao, pijev, plijen, prijet, prolijet, ri-

Digitized by Google

jek (izrijek : izrijekom), rijez, sijek, (posijek, „poko‧“ i prosijek pored prosjek), sijer, sijev, slijed (uslijed, suslijed), slijez (pored šlez), smijeh (osmijeh, posmijeh, potsmijeh), smijes, snijeg, stijeg, stijeń, svijet (pra-svijet), tetrijeb, tijek, tijes, trijem, trijes, uglijen (pored ugļen), vrijed, vrijes, zijeh, ždrijeb, žlijeb — u svim oblicima osim u pluralu ako prione slog *ov* (*ev*) u kojem slučaju ije mijeńa se na *je* (*e*), n. p. bjegovi, bjeļevi, bjesovi i ost. a sa e: bregovi, crepovi, cretovi, jastrebovi, kresovi, okrekovi, tetrebovi, tremovi, tresovi i ždrebovi ; napokon: sječan — u svim padežima osim u gen. plur. gdje glasi : sječańa a osjenač piši sa je još u gen. plur. (osjenača) a u ostalim padežima jednine i množine sa *ije* n. p. gen. jed. osijenča itd.

Primjedba 1. Složene s prijedlozima imaju *je* ove od predašńih imenica: prebjeg i zbjeg — procvjet, rascvjet — odjel, prijedjel, razdjel — ujed — izļev, naļev, proļev, zaļev i dr. — napjev, pripjev, spjev i dr. — porez, srez, urez, zarez i dr. — isjek, opsjek, otsjek, posjek (zimina), prijesjek, rasjek, usjek, zasjek — otsjev, prosjev, zasjev i dr. — posvjet, rasvjet i dr.

Primjedba 2. Piši *pre* a ne *prije* kod imenica: prebol, prebir, prebjeg, prebor, precrt, predmet, pregib, prekid, prekret, premah, premak, pretek, pretin, prezir i dr. — Kod glagolâ prefiks *pre* nema nikada oblik *prije* a kod pridjeva samo u posve malo slučajeva, kako će se vidjeti.

14) Piši sa *ije* još ove imenice *ženskoga* roda: bijeda, bijela (na oku), bijest, briježńača, cijena, cijev, cvijel, cvijeti, Cvijeta, drijema (cvijet), (-gorijel u) izgorijel pogorijel i zagorijel, izijed, (-ijest u) naijest obijest, kliješte, klijet, kostrijet, lijeha, lijera, lijesa, mijena, mliječ (mļečika), mrijest, plijesan, prijevara, prosiječ, riječ, rijeka, romijenča, sijede, sijeri, snijet, sopijel, srijed (posrijedi), srijeda (srijedom), srijemuša (srijemuža), sriježi, stijena, strijeka, svijeća, trijeba, trije-

Digitized by Google

sla, (-vijed u) ispovijed napovijed opovijed otpovijed propovijed i zapovijed, vijest (blagovijest, ispovijest, izvijest, nesvijest, obavijest, povijest, pripovijest, samosvijest, savijest i svijest), vriježa, zanovijet, zvijer, zvijezda, žlijezda — i to u svim padežima jednine i množine, zatim: drijezga (drijeska), kriješva, lijevča, prijegba, rječca, rječba — u svim padežima osim u gen. plur. gdje glase: drjezaga (drjesaka), krješava, ļovača, prječaba, rječaca, rježaba, napokon: strijela — u svim padežima osim: strjelama.

Primjedba. Bijeda glasi složena: pobjeda — cijena: ocjena precjena, procjena, ucjena — mijena: izmjena, namjena, odmjena, primjena, promjena, razmjena, zamjena — zatim sa svijet svijetliti poredi još naprotiv: prosvjeta, rasvjeta.

15) Piši sa *ije* napokon još ove imenice *sredńega* roda: crijevo, cvijećice, dlijece, dlijeto, drijevce, drijevo, gnijezdo (ali gńezdance), Hlijevno, kliješta, liječništvo, mlijeko, Nijemče (pl. Ńemčad), Nijemstvo, odijèlo (por. òdjelo: odjelce), opijelo, oždrijeļe, podrijetlo (porijeklo) posijelo, povrijeslo, prijestoļe, sijelo, sijence, sijeno, Srijemče (pl. Sremčad), stijeńe (stijeń), svijetlo, tijelo (pl. tijela i tjelesa), tijesto, trijeslo, Triješće (Trst), vijeće, vijedro (pored vjedro), vijeno, vrijeslo (rijeslo), zvijerce, ždrijelce, ždrijelo — i to u svim oblicima jednine i množine, zatim samo u nom. jedn.: dijete (ali djetešce), vrijeme, zvijere i ždrijebe (ali ždrebence), gen. jedn. djeteta, vremena, zvjereta, ždrebeta, plur. djeca, vremena, zvjerad, ždrebad.

Primjedba. Piši sa *je* ove riječi: narječje razrječje (riječ), bescjeńe (cijen), izvješće (izvijest), porječje (rijeka) i druge imenice ovoga oblika: prijedlog + imenica na *je* koja se prosta ne upotrebļava — od riječi na *stvo* ima ih i sa *je* (*e*) kao: našļestvo slijediti), srestvo (srijeda) i dr.

Digitized by Google

Pridjevi.

1) Piši sveđ *je (e)* kod pridjeva: a) u *komparativu* n. p. bijedan: *bjedniji* (a naravski i najbjedniji), prijek: *preći* i ostali svi, zatim b) ispred nastavaka: **ast, en, it, iv,** i **jan** (ili **an** ispred kojeg stoji meko suglasno) dakle i tamo gdje osnovna riječ ima ije, n. p. cjevast (cijev), cvjetast (cvijet), jastrebast (jastrijeb), zvjezdast (zvijezda), žļebast (žlijeb) i ost., tjesten (tijesto), treslen (trijesla) i ost., cjevit (cijev), rječit (riječ), vječit (vijek), vremenit (vrijeme) i ost. (izuzetak je samo: klijenit), sjerčan (sijerak), šńežan (snijeg), tješ̄tan (tijesto) i ost., djeļiv (dijel), ļeniv (lijen), pļesniv (plijesan), promjenļiv (promijeniti), smješļiv (smiješiti se), šńetļiv (snijet) i ost.

2) Piši sveđ *je* kod pridjeva na **ov**, ako su izvedeni od imena biļa, i kad ova imaju *ije*, n. p. brestov (brijest), drenov (drijen), ļeskov (lijeska), treslov (trijesla) i ost. ali ako su od drugih imenica izvedeni onda *ije*, ako je ije u osnovi: jastrijebov (jastrijeb), pijetłov (pijetao), Stijepov (Stijepo) i ost. a tako i kod onih na **in**: bijedin (bijeda), Cvijetin (Cvijeta), zvijerin (zvijer).

3) Ako se pridjev složi sa **pre** kvantitat od **ъ** ne mijeńa mu se n. p. prelijep (lijep), prebijedan (bijedan), presvijetli (svijetli) itd.

4) Piši sa *ije* ove pridjeve na **an** (**ni**): bijedan, bijesan (bijestan), blijedan, briježni, cijevni, crijepni, crijetni, crijevni, dijelni (bezdijelan), golijeman (golem), ijedan (pored jédan), iziješan, kostrijetni, kvijerni, lijerni, lijesni, mliječni, mnijevni, niječan, obijestan (obijesan), priječni, prijeporan (komp. preporniji), prijesan (kompar. presniji), prijestoni, prijevaran (komp. prevar-

Digitized by Google

niji), razgovijetan, raznovijetan (raznovijestan), riječni (izriječni, odriječni); savijestan, smiješan (posmiješan : posmiješno), sriješni, strijelni, svijetni, svijestan (nesvijestan, samosvijestan), tijesan (potijesan : potijesno), trapovijesan, trijezan, umiješan, urijezan, vrijedan (komp. vredniji), zanovijetan; zatim: prijekoran u značeńu „prekoren“ a prekoran u značeńu „koga često koriš“, napokon: viječan u značeńu „trajan, čvrst“, inoviječan (inovjek) „drugoga vijeka“, novoviječan (novovjek) „novoga vijeka,“ sredoviječan (sredovjek) „sredńe dobi“ i „sredńega vijeka“, staroviječan (starovjek) „staroga vijeka“, ali vječan u značeńu „vječit“ i dugovječan „dugotrajan“, kratkovječan i malovječan „kratkotrajan.“

Primjedba. Dok kod svih ovih pridjeva kvantitat od ѣ ravna je onoj te ima ѣ u osnovnoj riječi, n. p. bijedan od bijeda, smiješan od smijeh itd. ima ńekoliko pridjeva koji se u kvantitati ne slažu s osnovnom riječi, biva oni imadu *je* (*e*) dok je u osnovnoj riječi ije n. p. cvijet: *cvjetni*, grijeh: *grešan* (griješan samo u pjesmi) i bezgrešan pogrešan, ali takih primjera ima mnogo više kod složenih pridjeva, tako: cijep: dvocjepan, dijete: zdjetan i bezdjetan, prijeći: oprećni i poprećni (poprećke), ispovijed propovijed zapovijed: ispovjedni propovjedni zapovjedni; izvijest povijest pripovijest: izvjestan povjesni pripovjesni, ždrijebe: suždreban, zatim prijedjel: predjelni, prijedlog: predložni, prijegled: pregledni, prijelaz: prelazni, i ost., napokon na *avan* i *ovan* n. p. tijesto: tjestavan, drijem: dremovan i dr.

5) Piši napokon *ije* još kod ovih pridjeva: bijel (bio), blijed, cijel (cio : zacijelo), cijenan ili cijen (cijene), ijedak (pored jédak), klijen, liječnički, lijen, lijep, lijevak (lijevko n. p. željezo), lijevi (lijevo, s lijeva), nijem (gluhonijem), prijek (komp. preći), priješńi, prijetran, riječki (od Rijeka), rijedak (obrijedak), sijed, srijemski, svijetao.

Digitized by Google

Primjedba. Bijel složen glasi: podbjel i subjel, cijen: bescjen, dragocjen i skupocjen, sijed: prosjed — dok od lîječnîk biva lîječničkî (isporedi pûtničkî = pûutničkî od pûtnîk = pûutnîk), od Rijeka: riječki a od Srijem: srijemski, imaju *je* (*e*) ovi pridjevi na *ski*: hlevanski (Hlijevno), ńemački (Nijemac), osječki (Osijek), šlepački (slijepac), sremački (Srijemac), strjelački (strijelac), svjecki (svijet), zvjerski (zvijer) i dr.

Pridjevi i zamjenice.

U jekavskom govoru svi pridjevi, zatim zamjenice posesivne (moj, tvoj i ost.), pokazne (ovaj, taj i ost.), upitne i relativne (koji, ko i što i ost.), neodređene (ńeki, gdjekoji i ost.), dakle sve osim ličnih (ja, ti i on) i povratne (sebe) sklańaju se po ovom obrascu:

1) instrum. jedn. mladijem — svojijem
2) gen. množ. mladijeh — svojijeh
3) dat. lok. i inst. množ. mladijem(a) — svojijem(a), a sa *je* samo: svjema, tjema (od vas, taj) pored: svijem, tijem.

U književnom jeziku ja bih u ovakim slučajima kod pridjeva i zamjenica mjesto *ije* (dotično *je*) pisao ipak ráde *i*, biva: 1) mladim, svojim, 2) mladih, svojih, 3) mladim(a), svojim(a) i to s ova tri znatna razloga: a) oblici sa *i* jesu ne samo ikavski nego ujedno i ekavski i dolaze koli u književnom jeziku zagrebačke škole toli i u onom istočnih Srba; b) oblici sa *ije* jesu radi svoje razvlačenosti i radi česte potrebe pridjeva i zamjenica u književnom jeziku dosta nespretni i uhu neugodni kad ih se više nagomila zajedno (ne vrijeđa li zar uho ovaj primjer: „ovijem mojijem dobrijem prijatelima“?); c) oblicima sa *i* postiže se veća jasnoća u jeziku, jer n. p. dok se ovima razlikuje pozitiv *zdravih zdravim* od komparativa

Digitized by Google

zdravijih zdravijim, onima sa *ije* kaže se oboje jednako : *zdravijeh zdravijem.*

Brojnici.

Piši sa *ije:* dvije i obedvije (obadvije) a sa *je* dvjema, dvjesta i obadvjeručke — obje, objema.

Glagoli.

1) Piši sa *ije* prezens glagola pomoćnog *biti* u nijećnoj formi : *nijesam, nijesi, nije, nijesmo, nijeste, nijesu.*

2) Od glagola 1. vrste piši sa *ije : vrijeći* (vršem) samo u infinitu — *donijeti* (isto tako : iznijeti, ponijeti i ost.) osim u inf. još u svim licima aorista: *donijeh* (donesoh) *donije donije* itd., part. perf. akt. II (donio) *donijela donijelo*, part. pas. *donijet*, a, o (donesen) — *rijeti* (reći) i slož. izrijeti osim u inf. još u aoristu : *rijeh* (rekoh) *rije rije rijesmo rijeste riješe* — (sjeći i slož. posjeći, sasjeći i ost.) prez. *siječem siječeš siječe* itd,. part. prez. *sijekući*, imperf. *sijecijah sijecijaše sijecijaše* itd., imperat. *sijeci sijecite*, aor. (sjekoh) *siječe siječe* (sjekosmo sjekoste sjekoše) — (pļeti i opļeti) prez. *plijevem plijeveš plijeve* itd. part. prez. *plijevući*, imperat. *plijevi plijevite*, part. pas. *plijeven*, a, o — *mrijeti* (i slož. pomrijeti, zamrijeti i ost.), *prodrijeti* (isto tako : izdrijeti, odrijeti, razdrijeti i ost.), *doprijeti* (isto tako : poduprijeti, zaprijeti i ost.), *zastrijeti* (isto tako: prostrijeti, razastrijeti i ost.), *zavrijeti* (zatvoriti) i *proždrijeti* (isto tako : naždrijeti se) osim u inf. još u svim oblicima aorista : *mrijeh mrije mrije mrijesmo mrijeste mriješe* a ovako svi ostali — *prijeći* osim inf. još u prez. *prijeđem prijeđeš prijeđe* itd. i u aoristu : *prijeđoh prijeđe prijeđe* itd. — (jesti) prezens:

Digitized by Google

ijem (jedem) *iješ ije ijemo ijete* (iju) — (žeti) prez. *žnijevem* (žańem, žeńem), *žnijeveš*, *žnijeve* itd.

Primjedba. Sa *je* piši u svim oblicima: djeti (djesti), pjeti, rascvjesti se, sjesti i -bjeći, -ļesti koji dolaze samo složeni (pobjeći ubjeći i ost. izļesti, sļesti i ost.)

3) Od glagola 2. vrste piši sa *ije* i to u svim oblicima: kukurijeknuti, pijehnuti, pijevnuti (pored pjevnuti), sijevnuti i zijehnuti.

4) Od glagola 3. vrste piši sa *ije* u svim oblicima: bijeļeti, blijedjeti, nijemjeti, sijedjeti (od sijed) i slijepjeti koji se upotrebļavaju još i složeni sa raznim prijedlozima, zatim prisvijedjeti; a od glagola govjeti, prohtjeti se i ushtjeti, dospjeti naspjeti i prispjeti, smjeti, umjeti (izumjeti, razumjeti i ost.) prezens glasi: govijem, prohtije mi se i ushtijem (3. lice plur. ushtiju i ushtijedu), dospijem naspijem prispijem, smijem (3. lice plur. smiju i smijedu), umijem (3. lice plur. umiju i umijedu).

Primjedba. Dok se naprijed pomenuti glagoli slažu u kvantitati s osnovnom riječi, n. p. bijel: bijeļeti, blijed: blijedjeti itd., bješńeti se sa bijesan ne slaže kako se po ovome vidi.

5) Od glagola 4. vrste piši sa *ije* u svim oblicima sve ove koji se upotrebļavaju još i kojekako složeni: bijediti (ovamo spada i obezbijediti), bijeliti, bliještiti, cijediti, cijeliti, cijeniti, cijepiti, cijeviti, (is)crijeviti, cvijeliti, dijeliti (ovamo spada i opredijeliti), dijetiti se, driješiti (boļe: riješiti), gnijezditi, griješiti, ijediti se (ovamo spada i ozlovijediti), (is)kliješiti (n. p. oči), (u)klještiti se, (is)korijeniti, (u)korijepiti se, kostriješiti, krijepiti, krijesiti se, krmiješiti se, liječiti, lijeniti se, lijepiti, (pro)mijeniti, mijesiti, (za- i pri)mijetiti, (za)mliječiti, mrijestiti se, mriještiti se, nijemčiti,

Digitized by Google

(uz)obijestiti se, oblijekoliti se, plijeniti, plijeviti, prijećiti, prijetiti, (spo)riječiti se, (pro)rijediti, sijeliti, slijediti, slijepiti, smiješiti se, sniježiti, srijediti, (u)strijeliti, (po)svijetiti (prosvijećen), svijetliti, tijesniti, tiještiti trijebiti, trijesliti, trijezniti, uglijeniti, (iz)vijećiti, (iz)vijestiti (ovamo spadaju i nagovijestiti, razgovijestiti), vrijediti, (po- i u)vrijediti, vriježiti, (o)zlijediti, ždrijebiti, žlijebiti.

Primjedba. Ne slažu se u kvantitati sa svojom osnovom u toliko što imaju *je* dok je u osnovi *ije* ovi glagoli: bjesniti (bijesan), ovječiti ili ovjekovječiti (vijek), povjediti ispovjediti napovjediti pripovjediti propovjediti zapovjediti i ost. (ispovijed napovijed i ost.).

6) Od glagola 5. vrste piši sa *ije* u svim oblicima sve ove koji se upotrebljavaju još i kojekako složeni: bliještati, (po)bolijevati, bukvijeļati, cijepati, cvijeļati, dijevati, (o)dolijevati, drijemati, (za)gorijevati, (na)grijebati, (raz)grijevati, (za)htijevati (ali zahtjev), (na)ijedati, (o)klijevati, kukurijekati, kviješati, lijegati, lijemati, lijetati, lijevati (pored ļevati), mijeńati, (po)mijerati (ali smjerati, odmjerati i zamjerati), miješati, mnijevati (ili mnivati), (za)mnijevati (odjekivati), nijekati, pijehati, (na)plijevati, priječati se, riječati se, (po)rijevati, (sa)rijezati, sijevati, (i)sijevati (excribrare), (o)smijevati se, snijevati (pored snivati), (do)spijevati, srijetati (bolje je: srětati), strijeļati, (o)trijeskati se, tunijeskati, (raz)umijevati, vijećati, (po)vijedati, vijerati, (na)viještati (bolje je: navješćivati), vijetati (ovamo spada i zanovijetati), (za)vijevati, (iz)volijevati, vrijeđati, zijehati, zrijevati (u obadva značeńa), žnijevati (ali do- i nadžńevati), zatim dodaj ovima još: -pijevati i -sijecati koji dolaze samo složeni kao nat-, ot-, po-, pri-, pro-, zapijevati i iz-, na-, o-, op-, ot-, pot-, pre-, pro-, ra-, sa-, ispre-, ispro-, i zasijecati te se razlikuju

Digitized by Google

od pjevati (i složenih) i sjecati (i složenih) što su složeni od -pijevati i -sijecati isto tako kao i prosti pjevati i sjecati glagoli imperfektivni, dok su složeni od pjevati i sjecati perfektivni.

Primjedba. Svi su ovi glagoli izvedeni većinom od drugih glagola n. p. lijegati od leći (1. vrsta), lijetati od letjeti (3. vrsta) vijerati od vjeriti (4. vrsta), zijehati od zijati (5. vrsta) itd. Od imenica ako izvodiš glagole 5. vrste, od *ije* biva obično *je*, tako bjedati se (bijeda), bjegati (bijeg), cvjetati (cvijet), ńemčati (nijemac), svjetlati (n. p. oružje : od svijetlo), vjenčati (vijenac), zvjerati (prilično promijeńenim značeńem od zvijer), ždrebati (ždrijeb). Sa *je* treba pisati ove glagole: namještati (premještati i ost.) od namjestiti, prepjecati od peći, sjećati se od sjetiti se, sjedati od sjesti, vješati od vjesiti.

Čestice.

Piši sa *ije* : prije najprije ponajprije otprije, *prijed* kao adverb (ali kao prijedlog : *pred ispred*) naprijed(a) ponaprijed sprijed(a), *prijeko* adverb (ali *preko* kao prijedlog), doslije poslije poslijed, onadijer tadijer kudijer ovudijer tudijer onudijer, -godijer (n. p. gdjegodijer).

XI. Kad ćeš pisati ć a kada č?

Kako se u štokavskom narječju *ć* i *č* izgovaraju posve slično, to biva da je štokavac koji hoće da piše svoj jezik, ako nije dosta vješt gramatici i etimologiji, u neprilici kod pojedinih riječi i oblika kako da ih piše, da li sa ć ili sa č i ne rijetko pogriješi. To se rjeđe događa čakavcu, jer je u ńegovu dijalektu mnogo oštrija razlika između ona dva glasa. Ali ovaj lako da pogriješi barem kod onih riječi koje se u ńegovu na-

Digitized by Google

rječju ne čuju već su osobina štokavštine i književnoga jezika. Po ovome potrebito je da se pravilima utvrdi pisaće od *ć* i *č*.

Glavno pravilo. Piši *ć* tamo gdje je u korijenu ili osnovi od riječi *t*, a *č* gdje je *k*. Tako piši n. p. gušći kompar. od gust, ali gušči pridjev od guska, obučen part. pas. od obući obuk-u, ali obuća od obuti obut, osjećaj od osjet, ali otsječak od otsjek, isto tako cvijeće od cvijet, hoću ili ću od htjeti, kršćanin od krst itd., ali junačina od junak, (t)čem od tkati, daščara od daska itd. Piši nadalje *č* ako je izvnorno u osnovi od riječi bilo *c* a naravski i *č*, n. p. zapršće od prst, ali napršće od *naprsac (koja se riječ ne upotrebljava, ali isporedi: nijemče od nijemac), lačen od lačiti, ali bačen od baciti, izvraćati od izvratiti, ali izvračati od vrač itd. Napokon ćeš po fonetičkom pravopisu pisati kao *ć* svako đ ispred tvrdih suglasnih, n. p. voćkati za vođkati, brećstvo za bređstvo itd.

Ali ima dosta slučajeva gdje je prilično teško doći do korijena ili osnove od riječi, radi toga upamti još ova pravila gdje stoji *ć*; kod riječi koje nijesu tu obuzete pisaćeš po tom *č*:

1) U nastavku za infinitiv ako nije ti, dakle n. p. moći, reći, teći itd.;

2) u nastavku za glagolni adverab (gerundije) prezensa, dakle n. p. vozeći, pišući, čitajući itd., i u riječima te su od ovog izvedene kao adverbi: sjedećke, stojećke, žmurećke itd.

3) u nastavku za pridjeve koji su nekada bili glagolni partićipi prez. n. p. imuć, moguć, vruć, boleći, noseći, tegleći itd., i u riječima te su od ovih izvedene kao: mogućan mogućnost, vrućina itd.

Digitized by Google

4) u nastavku *ći* za pridjeve *α)* posesivne kao: jagńeći, jareći, krmeći itd. *β)* kojima se kaže da je što za što zgodno, spretno, kao: brijači, jahači, pletići itd.

5) u nastavku *ać* kod ovih imenica: burać (borax), crvendać, gluhać, golać, milać, motać, pleskać, plosnać, puhać, rkać, srndać, stalać, stuhać i zelenbać;

6) u nastavku *oća* za imenice n. p. bistroća, strahoća, vrsnoća itd., ali inoča (Nebenfrau) sa č;

7) u nastavku *ić* za imenice n. p. (od licâ) božić, vojvodić i dr. (od životińa) golubić, zečić i dr. (od prorašća) šljivić, tikvić i dr. (od stvarî) vlašići, jamić i dr. (od posesivnih pridjeva) majković, nikogović i dr. (deminutiva) carević, gradić i dr. (lične imenice) Milić, Šarić i dr., pa u riječima te su od ovakih imenica izvedene.

Dodatak 1. Nastavak *ič* dolazi samo kod ovih imenica: bič, bjelič, branič, cič, čadič, čakamič, čekič, djelič (drugo je: djelić), golič, grič, gustič, jarič (drugo je jarić), klič i poklič, krič, količ (drugo je kolić), kulič, ļutič, manič (drugo je manić), mravič, mudrič, selič, vratič, zlič i zvonič, zatim i kod ńekih prezimena (n. p. Markić, Radič, Vulič i dr.) koja se čuju ponajviše i na *ić*.

Dodatak 2. Koli od prezimena s nastavkom *ić* toli i od onih na *ić* bivaju posesivni pridjevi, od kojih mogu opet da postanu prezimena ako im se doda nastavak *ić*, n. p. od Božić biva Božićev zatim Božićević, od Branič Braničev i Braničević. U pismu se obično i jedna i druga imena pišu na ićević što nije pravo. Ja hoću ovdje da iznesem samo ńekoliko takih imena gdje treba da se piše ićević, jer postaju od onih na *ić*, ta su: Antićević, Balićevic, Banićević, Barićević, Bartićević, Bogićević, Božićević, Brnićević, Dobrićević, Grguričević, Ivićević, Janićević, Jerićević, Kalićević, Kristićević, Maričević, Matićević, Rakićević, Tošićević, Vučićević i Vukićević, dok bi se Dragićević, Juričević, Lukićević, Milićević, Pavlićević, Petričević, Radićević, Rajićević, Slavićević, Stojićević, Savićević, Valentićević, Velićević i Vulićević mogla pisati i sa č, dakle: Dragičević, Juričević itd.

Digitized by Google

8) na početku ovih riječi i u onim te su od ovih izvedene ili u kompozicijama kojima su ove jedan dio: ća, ćak, ćaća, ćaknut, ćarkati (drugo je čarkati), ćarlijati, ćaskati, ćelav, ćelija, ćemer, ćepa (ńeka riba), ćepica, ćesa, ćesar, ćesmati, ćevkati, ćilo (kilogram), Ćiril, ćopiti, ćorav, ćoso, ćose (ńeka igra), ćuba, ćubača (kokoš), ćud, ćudati se, ćudļiv, ćudovit (da se ne pomiješa sa čudo), ćuh, ćuhnuti, ćuk, ćukati (doćukati i proćukati se: da se ne pomiješa sa čuti), ćula (kratkih ušiju), ćuliti (uši), ćuma, ćurak, ćuriti, ćurlikati, ćušak ćušiti, ćuška, ćut, ćutak, ćutati, ćutiti, ćutjeti, ćutkati i ćutļiv;

Primjedba. Piši čuvstvo a ne ćuvstvo i izved. zatim piši cjedilo, cjeriti se, cvjetati, Cvjetko a ne ćedilo, ćeriti se, ćetati, Četko kako se u Hercegovini i izgovara.

9) u sredini i na svršetku ovih riječi i u onima te su od ńih ili s pomoću ńih postale: Aćim, aćiti se, Bihać, bļuvaćka (i sa č), broć, broćiti, buća, bućoglav, bućka (za maslo), bućkati, bućnuti, domaći, drićnuti, dućan, fućkati, gaće, zagalaćiti, hoćak, kaćiperka, kaćun, kaćuniti se, kći, kićo, kraćati (a drugo je: kračati), labećati, leća, ležećiv, loćika, loćkav, Lovćen, maća, mećava, mlećak, moć, mokraća, mućak, naćve, nećak, nećati, noć, obećati, odjeća, omućine, opći (a ne opšti), operućati, oplovućiti, orićak, ošćela, paćica (koštica), paćuha, paprćina, peć, pećar, pećati (ali pečiti), pećina, pećme, perućac, perućav, pleće (zapleće), plećka, pluća, pļuvaćka (i sa č), pomoć, praća, praćakati se, prćeusnat, prćiti se, prćija, proć (ća), promećuran, prućati se, pućiti se (u gńevu), pućkati, rokćati, sać, saće, saćura, sićavka, sirće (ocat), sjećivo, sreća, sredokraća, stećak, strać, straćara, svećenik (a ne sveštenik), svijeća, svuća, šćapiti, šćepa, Šćipetar, šćućuriti se, šću-

Digitized by Google

hati se, šećer, švrćo, telećak, tenećka, tićiti se, tisuća, trćiti se, trćka, treći, trućiti, Ulćin, upoćak, usićiti se, već, veći, vijeće, voće, vrćkati, vreća, zadaća, zavrćkola, zloćo.

XII. Kad ćeš pisati tj (mjesto ć), kada dj (mjesto đ)?

Kad se u našim riječima sretnu *t* ili *d* s glasom *j*, tada od *tj* biva *ć* a od *dj* biva đ, n. p. od vra*tj*en (part. pas. od vratiti) biva vraćen, od ro*dj*en (part. pas. od roditi) biva rođen. Ali ima ipak slučajeva gdje se to slijevaće ne zbiva, tako se *dj* ne slijeva nikad kod složenih riječi kojima se prvi dio svršuje na *d* a drugi počiće sa *j*, n. p. po*dj*armiti (po*d* i *j*armiti), na*dj*ačati (na*d* i *j*ačati), a ne pođarmiti, nađačati, samo izuzetkom čuje se ođapiti, međed pored pravilnijih oblika o*dj*apiti (o*d* i *j*apiti), me*dvj*ed (me*d* i *j*ed). U ńekim stranama oblasti jekavskoga narječja gdje se čišće govori i kod skupina *tje* i *dje* (staroslov. tѣ i dѣ, ikav. ti i di), n. p. *tj*erati i *dj*eca, ostaju glasovi tj i dj ponajviše ne sliveni. U književnom se je jeziku utvrdilo pravilo da se u tje (tѣ) i dje (dѣ) glasovi tj i dj uopće nikad ne stapaju a po tom ovako i pišu. Kada to biva nije ipak u pojedinim slučajima lako za svakoga da pogodi. Evo mu s toga svih slučajeva, gdje će pisati *tje* i *dje*:

1) u infinitivu, aoristu i partićipima perf. akt. I i II kod dotičnih glagola 3. vrste (koje ćeš sve naći pod brojem X), n. p. *letjeti vidjeti*, *letjeh vidjeh* i ost. lica *letjela* (o) *vidjela* (o), *letjevši vidjevši*, (ali viđen, viđene, viđah) zatim u svim riječima kojima je osnovom patićip na *o la lo* glagola 3. vrste, n. p. letjelica (od

Digitized by Google

letjel-a), vidjelo (izaći na vidjelo) vidjelica (nevidjelica) i vidjelište (od vidjel-) i dr.;

Primjedba. Izuzetak čine samo: siđeti pored sjedjeti i osiđelica (od osijedjel-a osijedjeti) jer se je tu je prometnulo u i, što biva samo ispred đ, zatim ojađeli i ojađelica, jer se je glagol ojadjeti izgubio.

2) kod svih onih riječi koje imaju *tije* i *dije* i to u onim oblicima u kojima ne stoji tije i dije, n. p. (tijelo) tjelesa, (dijete) djeteta ili djeca i ost. (koje sve vidi opeta pod brojem X) zatim kod svih onih riječi koje su postale od onih sa tije i dije a one same nemaju tije i dije, n. p. tjesnac (od tijesan), djetić (od dijete) i ost.;

3) napokon piši:

a) *tje* još kod ovih riječi: *tjedan*, *tjeme*, *tjerati*, *tješiti* i kod svih onih te su od ovih izvedene, kao: tjednik, tjemeńak, potjera, utjeha i ost. a

b) *dje* kod ovih: *djed*, *djelo*, *djeļati*, *djenuti* (djeti djesti), *djetelina*, *djeteo*, *djeva*, *gdje*, *kudjeļa*, *ondje* (ali onđen) i *ovdje* (ovđena), zatim kod svih onih te s ovim imadu istu osnovu n. p. djelati nedjeļa (od djelo), odjesti djevenica (od djesti), djevojka (od djeva); kudjeļište (od kudjeļa) i dr. *).

---

*) Ovdje bilo bi zgodno da ńešto natuknem i o pisańu slova ļ i lj, ń i nj, ǵ i dž. Mjesto lj i nj piši kod naših riječi u kńiževnom jeziku samo ļ i ń, jer složenim riječima gdje bi se prvi dio svršivao na l ili n a drugi počińao sa j nema potvrde u našem jeziku a grupe lje = lѣ i nje = nѣ pišu se samo kao ļe i ńe. Grupu dž piši kod složenih riječi kao: nadživjeti, podžeći i ost., inače sveđ ǵ, n. p. ǵagor (pored žagor), ǵasnuti se, svjedoǵba i dr.

Digitized by Google

XIII. Kad ćeš pisati št (mjesto šć ili šč), kada žd (mjesto žđ)?

Grupe šć i šč vraćaju se u našoj štokavštini više puta na *št*, a žđ na *žd*, dok u čakavštini ostaju izvorne grupe sveđ nepromijeńene (samo što se đ u žđ izgovara obično kao *j*). Ko nije dobro vješt štokavskom govoru lako po tom da pogriješi u pisańu tih grupa, biva što će mjesto št napisati šć ili šč a mjesto žd grupu žđ. Ali ne će više pogriješiti, ako upamti ove za pojedince više ili mańe prijeporne slučajeve gdje treba da se piše a) *št* i gdje b) *žd*:

a) 1) Kod nastavaka *šte*, *štica* i *ština* u riječima kao: ogńište, bugarštica, gospoština i ost.;

2) kod ńekih oblika od glagola na *skati* (V vrste, 2. podvrste) i *s(k)nuti*, tako od iskati, mļeskati, namrskati, pobiskati se, vriskati prezens glasi: ištem itd. mļeštem, namrštem, pobištem se, vrištem, imperativ išti, mļešti, namršti, pobišti se, vrišti, partić. pas. išten, namršten, — od prs(k)nuti, svis(k)nuti aorist glasi: (prskoh) pršte pršte, (sviskoh) svište svište;

3) kod ovih riječi: bašta, baština, brštan (bršļan), gušter, gušterica, kliješta, milošta (pored milošća), paštiti se, štap, štipati, štit, šturak, doteštati oteštati i steštati; a navlastito

4) kod riječi izvedenih od *kost*: koštan (okoštan) koštica koštuńav i ost., *gostiti*: goštene pogošten, *krst*: kršten kršteńe (i s prijedlogom n. p. pokršten pokršteńe) pokrštenik ukrštaj ukrštati (pored ukršćati), ali: kršćanin kršćanstvo pokršćivati raskršće, *mjesto*: mješ-tanin mješ tanski namješten namještati namještańe namještaj (i s drugim prijedlozima), *prostiti*: prošten pro-

Digitized by Google

šteńe praštati praštańe proštavati oproštaj opraštati se i ost., *pustiti:* pušten puštenica puštati puštavati zapušten zapuštati itd. spuštalica i ost., *vijest*: naviješten (naviještati, bolje: navješćivati) izvještaj i ost. osim glagola 6. vrste (izvješćivati, obavješćivati itd.), *vlast*: ovlašten, uoblašten, povlaštenik i ost. ali kao glagoli 6. vrste: ovlašćivati povlašćivati, *vosak*: voštan, voštanica, povoštiti i ost.

Primjedba. Riječi kao opšti opština opštinstvo, sveštenik sveštenstvo osveštati preosvešten jesu forme staroslovenske od kojih mogu se upotrebljavati u našem književnom jeziku samo dvije pošledńe, jer se osvećati i preosvećen nigdje ne govori, isto tako dobro je sušti i suština, jer su postale narodne riječi, premda ono št stoji mjesto ć.

b) 5) kod ovih riječi: droždenik droždenica, grožđarina groždarnica, zagvožđen (top), moždani izmoždeńe.

XIV. Pravilno pisańe glasa h.

Što je suglasno *h* malo ne po svoj oblasti našega jezika izumrlo ili kod svih riječi ili kod više ńih te su posve rijetka mjesta u našoj domovini gdje bi se ono izgovaralo u svakoj riječi gdje je izvorno bilo, to ga ńeki naši pisci ni u pismu više ne bilježe, a to nije dobro, jer od glasa h biva našemu jeziku, onako upravo kao i španolskome, osobita ljepota i dostojanstvo. Ali i oni koji ga izgovaraju i pišu izostavljaju ga ipak gdjekad tamo gdje je od starine bilo a pišu ga naprotiv tamo gdje ga nije nikad ni bilo. Riječi gdje se obično izostavlja a treba da se piše razvrstao sam ja u dvije skupine od kojih pošledńa obuhvata riječi koje bi se po fonetičkoj ortografiji mogle pisati i bez h, što je tako pisańe preotelo već mah. Riječi kod kojih glasu h

Digitized by Google

nema mjesta razdijelio sam u tri klase. Napokon iznosim i one riječi gdje se je h u drugim glasovima pritajalo.

1) *Piši h*:

a) na početku ovih riječi: haļkav, hatati nehatan i nehatost (a ne: atati itd., jer je korijen isti što i u hajati), Hercegovina i Herceg-Novi, hlapati hlapavica (a ne lapavica), hlapimuha hlapiti, hlapnuti, hlaptati (pa i ophlapor ophlaporan trebalo bi da se piše mjesto oblapor oblaporan, ali onako niko ne izgovara, jer se i poteško izgovara, radi toga možemo glas h tu i pregorjeti), Hlijevno (a ne Lijevno ili Livno), natrag-hođa prohođa ophođa (a ne natragođa, prođa, obodńa, jer korijen je u hoditi), samohran samohranica prijehranak hranče nahranka nahrankińa (prama hraniti), hrapati, hrast (a ne rast, tobože od rasti), hrbat, hrbina, hrčak, hrče, hrdati (po Danič., dok po Vuku bez h), hrka hrkati (po Danič., po Vuku bez h, ali hrkati se „čupati se"), hrńaga (isporedi grč. *σάρμα*), hrńav hrńati se hrńkovit hrńo (po Danič.), hrtov, hvala (a ne fala), hvatati (a ne fatati):

b) u sredini i na svršetku ovih riječi: *α)* glagola 2. vrste: bahnuti, zablehnuti se, nabuhnuti i podbuhnuti, očehnuti i raščehnuti, dahnuti, gruhnuti, krhnuti, lepuhnuti, mahnuti, pahnuti, patihnuti, pļehnuti, prhnuti, puhnuti, sahnuti i truhnuti; *β)* pridjeva na ahan: dobrahan (pored dobrašan), grubahan, hlađahan, lagahan, malahan (por. malašan), mekahan, mlađahan, punahan, sićuhan (por. sićušan), tanahan (por. tanašan), uzahan i živahan (po fonetičkom pravopisu mogao bi pisati i: dobran, hlađan, lagan, mekan, mlađan i punan) i zamjenice ńihan (mjesto ńin, od ńih i nastavaka an kao ńihov i ńih i ov); *γ)* ostalih riječi kao: čehno i čehńa-

Digitized by Google

ča, grahorast, othiva (mj. odiva), nahvalice, pahaļka (mj. paļka), prhut (mj. perut), plahta i plahtica, prhli i oprhļuša, prohuļa, truhao i natruhao (mj. truo i natruo) truhlež truhlina truhliti truhlost truhļa truhļav, Vrhgorac (i kod krń krńadak okrńiti i ost. izgubilo se je h, ali ga je teško više uspostaviti) i kod tuđih: mahna i marahma.

2) *Glas h se pogrešno piše:*

a) na početku ovih riječi: rđa, za-rđati, rpa i rpište, rskav rskati, rvati se (ali Hrvat), rzati, ametom i ametice (od arap. 'ammet), uditi i nauditi (a drugo je hud), naustiti (kao i izustiti od usta);

b) u sredini ovih riječi: lako (a ne lahko, ispored lakši), meko (ne mehko, ispor. mekši), uvelak uvenuti (jer postańem od uvednuti), zaman (a ne zahman, jer srodno s obmana);

Primjedba. Mjesto uhvati piši ufati „nadati se" prema staroslov. upъvati (upvati, upfati, ufati).

c) na koncu ovih gramatičkih oblika: 1) u genetivu plur. kod imenica n. p. jelena, sela, žena, stvari a ne jelenah, selah, ženah, stvarih (ali kod pridjeva i zamjenica h je na svom mjestu, pa bih ja pisao i mjesto sviju samo *svih*), 2) u gen. i lokat. duala (lokativ hrvacki): očiju, ušiju, dvaju i dviju i ost. a ne očijuh ušijuh, dvajuh i dvijuh, 3) u optativu 1. lice od biti: bih (bi bi bismo biste bi, boļe nego sva lica: bi).

3) *Glas h pritajava se* u a) *v* ili *j* i u b) *š* i *k*.

a) Pošto je *h* umuknulo, zamijenila su ga u ńekim riječima suglasna *v* ili *j*, tako se kaže n. p. duvati (pored duhati), marva (mj. marha), proja i projin (mj. proha i prohin), puvica (mj. puhica), suvatka suvica (por. suhica) i ost., vijor (por. vihor) i tuđa buzdovan (mj.

Digitized by Google

buzdohan, ispor. tur. buzdogan). Ni u pismu ne mogu se ovake forme pokuditi.

b) Ispred *t* glas *h* prelazi u govoru često u *k*, n. p. govori se: daktati, drktati, groktati mjesto i pored dahtati, drhtati, grohtati, a ispred *ć* (kao da je s) u *š*, n. p. prez. dašćem, dršćem (u grokćem održalo se je k od infinitiva), mj. i por. dahćem, drhćem, isto tako šćeti šćah (ili šćadijah) šćio itd. mj. i por. htjeti htijah htio itd. (Bihać) Bišća mj. Bihća. U pismu se za ovakim izgovorom glasa h ne treba povoditi (osim Bišća Bišću itd., jer se samo tako govori). Piši još h mj. k u: hren, ohlapiti, vetah (a ne fetak), a mjesto š u: vrhu 3. lice množ. prez. od vrijeći (vršu je po analogiji od strižu mj. strigu, reču mj. reku).

Primjedba. U narodnom govoru čuju se za *filia* sve ove forme: ći hći kći i šći (ili još češće: ćer, hćer kćer i šćer) a tako i deminutiv ćerka hćerka kćerka i šćerka. Od svih ovih oblika književni je jezik odabrao samo: kći i kćerka (ili po eufoniji: ći i ćerka).

XV. Kad ćeš pisati eufonijsko ļ (mjesto j) iza labijalnih suglasnih (p, b, v i m)?

Među *p*, *b*, *v*, *m* i *j* umeće se od vajkada u našem jeziku da se oblakša izgovor suglasno *l* (tako zvano *epentetično* l) koje se s j slijeva zatim u ļ, n. p. kropļen, vabļen, lovļen, lomļen mjesto kropjen (a ovo od kropijen), vabjen, lovjen, lomjen: partićipi pas. od glagola kropiti, vabiti, loviti, lomiti. Uticajem čakavštine i kajkavštine (koje ļ izgovaraju često kao j) ovo se l u književnom jeziku po koji put ipak ne izgovara, premda ga jekavski govor ima a po tom ni ne piše.

Digitized by Google

To biva navlastito kod imenica s nastavkom *je* i kod onih te u instrumentalu jedn. primaju nastavak *ju*, zatim kod pridjeva s nastavkom *ji*. Tako se čuje i piše često n. p. a) kopje mj. kopļe, poglavje uzglavje mj. poglavļe uzglavļe, podnebje mj. podnebļe (boļa je riječ: klima), podobje mj. podobļe (boļa je: obličje), razdobje mj. razdobļe (riječ nespretno skovana mj. vrijeme ili otsjek vremena), Podunavje mj. Podunavļe, zdravje mj. zdravļe, a navlast -slovje mj. -slovļe u oblikoslovļe prirodoslovļe siloslovļe itd. (riječi užasno stvorene namjesto: „nauka o oblicima, o prirodi, o silama") i dr.; b) krvju, ļubavju, zobju itd. mj. krvļu, ļubavļu, zobļu; c) babji, divji (a po tom i divjak divjačiti podivjati i dr.), ribji, žabji itd. mj. babļi, divļi (divļak divļačiti podivļati) ribļi, žabļi itd. Ali i jekavci u protivnom smislu kašto griješe, biva što umeću ono l (koje se obično kod ńih i u izgovoru čuje) u pismu i tamo gdje ga u staro vrijeme nije bilo pa ga ostala štokavska narječja ni danas nemaju, a po tom ne vaļa ni u književnom jeziku da se piše. To biva u grupama *vje*, *bje*, *vje* i *mje*, u kojih ono je sluti na staro ѣ. Tako pišu ńeki navlastito glagole 3. vrste n. p. glupļeti, trpļeti, grubļeti, svrbļeti, živļeti, plavļeti, grmļeti itd. mj. glupjeti, trpjeti, grubjeti, svrbjeti, živjeti, plavjeti, grmjeti itd. Jekavci govore još: bļečve mj. bječve, bļeše mj. bješe (od biti), jemļeš mj. ļemeš, mļezimac mj. mjezimac i druge ńeke (dapače i tļenica mj. tjenica), ali to u knjizi ne vaļa.

Primjedba. Mjesto blagoslovļen (od blagosloviti) i crpļen (od crpiti) boļi i narodniji su oblici blagosloven (od glagola blago sluti, slovem, koji se je izobičajio) i crpen (od crpsti).

Digitized by Google

XVI. Hoćeš li pisati u pojedinim riječima er, ar ili samo r?

U našem jeziku imade slučajeva gdje glas *r* za sebe, biva bez drugoga vokala, čini slog (tako zvano *vokalno* r), n. p. *rt*, *čvrst*, *gr*-oce itd. Ńekada bijaše ovamo na zapadu, kako smo naprijed natuknuli, običaj da se u pismu ovako r bilježi grupom *er* (ili èr) i *ar* Kad se je ovaki običaj pometnuo i stalo koreknije da piše samo *r*, ńeki pisci bojeći se po svoj prilici da ih ko ne prekori s natražńaštva a ne vješti potpuno narodnom govoru izostavljali bi e ili a ispred r kašto i tamo gdje ga narod izgovara. U tom smislu moglo *bi se* lako pogriješiti kod ovih riječi, biva da se piše samo *r* mjesto *er* ili *ar*: derčad derče ili derlad derle, dernek (turska), dernuti „tući“ (dernuo „crkao je“) darnuti „dotaći se“ a drnuti „ńešto založiti“ (drnulo ga pseto „malo ga ujelo“), derńava, razdertiti se, dervečiti se i oderveljiti se (premda se kaže drvo), derviš (turska), pogergetiti i zgergetiti, Hercegovina i Herceg-Novi, jutarńi (ili jutreńi, ali ne valja jutrńi), perčin, opernatiti, uspernica, peršun, pervaziti, pozderka pozderljiv, šerpati šervańiti, verkati se, vermati.

XVII. Treba li da pišeš u pojedinim riječima: 1) t ili ć, 2) d ili đ, 3) l ili ļ, 4) n ili ń, 5) s ili š, 6) z ili ž, 7) c ili č, 8) n ili l, 9) ń ili ļ, 10) n, ń ili m, 11) m ili v, 12) a ili o, a ili e, u ili e, e ili i, i ili u.

1) t ili ć. — Mjesto ići pravilnije je iti kako se u ńekim stranama i govori, a po tom i kompozicije:

Digitized by Google

iziti, naći, naiti, obiti, oditi i otiti, poditi, prevaziti, raziti se, siti, uniti i uziti, ali naći (jer postalo od naiti-najti-natji-naći), poći, prijeći, proći, ući, zaći. Piši ć a ne t kod svih glagolnih supstantiva, izvedenih od glagola na -titi ili -tjeti, n. p. pamćeńe a ne pamteńe (od pamtiti), lećeńe a ne leteńe (od letjeti) itd. Piši obećati a ne obetati, trećina a ne tretina, prisućan otsućan i izved. mjesto prisutan otsutan (prama staroslov. part. prez. sašt- od biti, ali ni prisućan otsućan nijesu narodne riječi, već za prisućan narod kaže nazočan, a po tom nazočan biti za prisustvovati, nazočje nazočnost, a za otsustvovati narod kaže izostati izostajati, otsustvo = izostajańe, izostanak). Piši kretati, lijetati, metati (u-, za-, itd.) pletati sa t a ne sa ć, isto tako rijeti a ne rijeći, zatim hvatati hvatan hvatańe a ne hvaćati, a po tom i s prijedlozima: dohvatati, obuhvatati, zahvatati itd. a sa ć samo shvaćati, pothvaćati se (audere). Dobro je koli dobrota gluhota jasnota mudrota samota (samotan) toli dobroća gluhoća itd. sa ć, ali samo sa t grehota strahota i strahotan tegota i tegotan; isto tako slobodno ti je pisati homut ili homuć, plata ili plaća, sitan ili sićan, sklat ili sklać, stratiti ili straćiti, suprot ili suproć, Velebit ili Velebić, napokon srećan ili sretan (kad bi se prema sreća imalo osuditi sretan, tad bi prema žeđa trebalo osuditi i žedan, a ipak se tako govori a nikada žeđan).

2) đ ili đ — Forme najdem pojdem itd. najdi pojdi itd. najden itd. govore ponajviše čakavci i kajkavci; u štokavštini od jd biva đ, dakle nađem, nađi, nađoh, nađen itd.; ali od iti prez. nije iđem nego idem, imper. idi, isto tako kod složenih kao: uziti, otiti itd.: uzidem uzidi uzidoh itd. Piši ređati a ne redati a tako i poređati, zaređati itd. (ali hodati a ne ho-

Digitized by Google

đati, jer se je onaj oblik već posve uobičajio); od ukrasti part. pas. ukraden a ne ukrađen (kao od ubosti: uboden). Dobro je i djak (ili dijak), djakon, djavao i đak, đakon, đavao.

3) l ili ļ — Treba pisati sa ļ a ne sa l: bosiļ i bosiļak, brbļati brbļav brbļavac, daļni, doļe doļena, gļen (ili glijen „mucus“ prama starosl, глѣнъ), gļiva, hļeb, mumļati, nedjeļno, ozbiļan, opļesniviti pļešiv, pokoļeńe, poļeno a ne bosio i bosilak (bosiok), brblati, dalńi, dole, glen, gliva, hleb, mumlati, nedjelno, ozbilan, plešiv, pokoleńe, poleno; ali s druge strane sa l a ne sa ļ: čitula i čitulica, član, odaliti „iti daleko“, dońi (od dolńi), glagol „verbum“ i glagolica, glista, jelen, krletka Mleci i Mlečani, plosan i ploska, pogibio ili pogibao (gen. pogibli), splasnuti, želud a ne čituļa, čkļan ili škļan, odaļiti (ali kaže se ipak: udaļiti se i udaļivati se), doļni, glagoļ (ali kaže se glagoļ kao ime slovu r, zatim kaže se sa ļ još: glagoļaš i glagoļski) i glagoļica, gļista, ļeļen, škrļetka, Mļeci (ali kaže se Mļet i Mļećanin), pļosan, pogibeļ, spļasnuti, žeļud. Pravilnije bilo bi silati (jer je u staroj slov. сылати) nego li šiļati (postalo prema šļem), ali ova se je forma već tako odomaćila, da bi je teško bilo zamijeniti izvornijom, koja je i prilično različita.

4) n ili ń — Piši: gnoj gnojiti gnojan a ne gńoj itd. ali gńiti, gnus gnusiti gnusan gnusoba i dr. a ne gńus itd., negve a ne ńegve; ali naprotiv piši: ńihati ńihalo a ne nihati nihalo, Zriński a ne Zrinski. Dobro je i djetiński djetiństvo i djetinski djetinstvo, ńeki ńekakav ńekada ńekuda i ost. i neki nekakav nekada nekuda i ost. (ono je narodnije a ovo kao da podjeļuje jeziku veću muževnu krepčinu).

Digitized by Google

5) s ili š — Ispred k, p i t suglasno s na početku od riječi promeće se veoma često u š. Kod riječi tuđeg postańa te su našle pristupa u narodnom govoru to biva u malo ne sveđ, n. p. škaf, škak, škala, škaram, škatuļa, škola, škriňa, škuda, škver, španolski, šparog, špijun, štacija, štala, štampa itd. dok je u talijanskom jeziku, kojemu te riječi ponajviše pripadaju, sk (n. p. scafo, scala itd.), sp (n. p. spagnuolo, spione itd.), st (n. p. stazione, stampa itd.). Ova se promjena i u pismu našem bilježi, n. p. škola, španolski, štampa itd. pa se tako pisańe ne može više pokuditi. Ali ako su riječi domaće treba da s ostane nepromijeńeno. Ne vrijedi po tom: škrob i škrobiti, škrobut i škrobutina, škrb škrban škrbnik škrbiti, štrcati štrcaļka štrckati štrcnuti, štrepiti, štrkati „nizdoli trčati“ i raštrkati se, štrojiti „perficere corium,“ već treba pisati: skrob, skrobut, skrb (ali škrba, škrbav, škrbine, oškrbiti i oškrnuti za oškrbnuti u drugom značeńu), strcati, strepiti, rastrkati se, strojiti. I u riječima kao: rašćeti, rašćerati, Šćepan i ostalim gdje je će postalo od tje = tь ono š ne vaļa, već treba te riječi pisati: rastjeti, rastjerati, Stjepan itd. Riječ špiļa izgovarala se izvorno spila, ali se je ona forma već svukud uobičajila. Krivo se još piše š mjesto s u partićipu pas. kod glagola 1. vrste kojima se korijen svršuje na š, n. p. donešen zanešen, rastrešen, spašen (ovo bi bilo prema spasiti ali je boļi glagol spasti spasem) i kod riječi izvedenih kao rastrešenost, spašeńe itd.; nadaļe kod glagola 6. vrste na -ivati ako im je zametak u glagolâ 4. ili 5. vrste na -siti i -sati, n. p. oglašivati (oglasiti), nadvišivati (nadvisiti), zamješivati (zamijesiti), prepišivati (prepisati) a po tom i u ostalim oblicima: oglašujem oglašivah itd., (premda se forme sa š katkada i u narodnom je-

Digitized by Google

ziku čuju, ali što su još pretežnije one sa s koje su i izvorne, treba u pisańu držati se dośledno samo ovih) ; napokon u grštiti se, jaštreb, puštiti (po analogiji prema pušten), ovlaštiti (po analogiji prema ovlašten) vlaštit navlaštito i navlaš(t), engleški i pariški. Ali piši češki (od Čeh kao vlaški od Vlah) a ne českí, oglašen proglašeńe itd. a ne oglasen proglaseńe. Napokon piši: oštar ali ostrica, ostrice i uostriti se.

6) z ili ž — Slog zdje (ili z-dje) = zdь ne piši nikad kao žđe, dakle: zdjela, zdjetan, izdjenuti a ne žđela, žđetan, iždenuti. Piši glagole 6. vrste na -ivati sa z a ne ž, ako je z u glagola od kojega su postali, n. p. kazivati kazujem kazivah itd. (pokazivati, prikazivati itd.), pregrizivati, snizivati itd. a ne kaživati (jer u *osnovi* ima z: kazati), pregrižívati (jer pregristi pregrizem), sniživati (jer sniziti). Piši napokon: zrak zraka zraknuti izračiti (oči) a ne: ždrak ždraka ždraknuti iždračiti.

7) c ili č — Piši: baciti, crepati ili crpati (od crpsti), crijep, crn, crta i crtalo a ne: bačiti (po analogiji prema bačen), črepati, črijep, čarni, črta i črtalo.

8) n ili l — Mjesto mnog, znameńe, znamenit znamenovati govori se i mlog, zlameńe, zlamenit, zlamenovati, a naprotiv mjesto mlad i Mleci čuje se kašto i mnad Mneci (ili Bneci), ali se taki izgovor ne smije oponašati.

8) ń ili ļ — Mjesto dimńak, sumńa izgovara se katkada naopako dimļak, sumļa a mjesto pedaļ — pedań.

10) n, ń ili m — Piši: počnem začnem itd. počińati, začińati itd. rađe nego počmem počimati, piši za tim: crvenperka, crnpurast, činkati i očinkati, hinba i hinben sa n a ne sa m, napokon: kńeziti se pored kmeziti se.

Digitized by Google

11) m ili v — Dobro je dumna, gumno, pitom, tamno, ustmeno a ne vaļa duvna, guvno, pitovni, tavno, ustveno ; ali piši cviļeti, cvokati, davno, glavńa, glavoč, pastrva a ne cmiļeti, cmokati, damno, glamńa, glamoč, pastrma.

12) *Vokali.* — Piši tačka i tačno tačnost po našu (od taknuti) a ne po rusku točka i točno. Od glagolâ izbirati, pobirati, pribirati, itd. prezens glasi (kaošto od prostoga birati) : izbiram, pobiram, pribiram, sabiram itd. a ne izbirem, pobirem, pribirem, sabirem itd. Piši imutak a ne imetak. Ne vaļa sizati se, sižem se, dosizati, prisizati već sezati se, sežem se, dosezati, prisezati itd. ; ne vaļa uplićati uplićem, preplićati, zaplićati itd. već upletati uplećem, prepletati, zapletati itd.; boļe je preprava prepraviti i ost. nego li priprava, pripraviti, ali ne vaļa prekazati, prepovijest, već prikazati, pripovijest. Piši promijeniti, zamijeniti i ost., isto tako skloniti a ne promijenuti zamijenuti i ost. i sklonuti, jer to nijesu glagoli druge nego četvrte vrste.

XVIII. Premučavańe glasova v, t, d, p, k, l, g, j, i u pojedinim riječima.

Glas v — U našem se jeziku glas v iza prijedloga *ob* svaki put premuči, tako se govori bez v: obad i obadati (ispored. s-vaditi se), obala i obaliti (ispor. s- valiti), obara i obariti (ispor. variti), obećati (ispor. za-vjet), običaj i obiknuti (ispor. za-vičaj i na-viknuti), objesiti (ispor. za -vjesiti), oblak i oblačiti (ispor. vlačiti), obladati i oblast (ispor. vladati i vlast), obod (ispor. voditi), obojak (ispor. viti, u -vojak), obor (ispor. za -vor), obratiti obrnuti i obrtan (ispor. vratiti i vrnu-

Digitized by Google

ti), obrvka (ispor. vrvca), obući (ispored. vući), ili se umetne među b i v glas a, n. p. obavijati, obavijestiti obavreti mjesto obvijati, obvijestiti, obvreti. Po tom treba pisati i obeseliti se, oboňati, obršiti a ne obveseliti se, obvoňati, obvršiti kako ńeki pišu; a mjesto obvezati govori se u narodu obavezati i po tom obavez obavezan obaveznica itd. Samo kod obvesti i obvoditi regbi da se ni v ne premučava ni a umeće. — Od Budva i Neretva biva Budļani i Neretļani bez v. Ali piši zakvačiti, mrtvac, vjedibaba i vjedogońa, vrčmati i navrčmati, vrčmanica, povrijeslo, vučac a ne bez v: mrtac, jedibaba, rčmati, rijeslo, učac; ne izostavļaj v ni kod: kraļevstvo, popovstvo, čuvstvo (staroslov. чuвьство).

Glasovi t, d, p, k, l i g — U ńekim se mjestima glas t i d u riječima kao: slabost, plašt, grozd, dažd itd. u govoru ne čuju, ali u pismu ne smije se tako t ili d izostaviti. Mjesto: preko prekodan prekonoć prekosred govori se i bez k, biva preo preodan preonoć preosred, mjesto: dvadeset, trideset itd. govori se i dvaest, triest itd., mjesto: blagosloviti i blagoslivļati govori se i blagosoviti, blagosiļati, napokon mjesto: bogme, jagńe i gmiļeti govori se i bome, jańe, miļeti: u knizi su boļe neokrńene forme. Isto je tako barem po etimologijskom pravopisu pravije: glednuti, padnuti, odgonetnuti, odlaknuti, kapnuti, šapnuti, štipnuti nego: glenuti, panuti, odgonenuti, odlanuti, kanuti, šanuti, štinuti. Po fonetičkom pravopisu piše se ko mjesto tko, zatim kanica pored tkanica (ali samo tkati, jer se samo tako i izgovara), napokon piše se: ćela, sovati, šenica i tica pored pčela, psovati, pšenica i ptica.

Glasovi i i j — Glas j ne piše se iza ć, po tom: pomoću, noću a ne pomoćju, noćju; a iza č, š i ž piše se samo tamo gdje je j izvorno odvojeno bilo od pre-

Digitized by Google

đašńeg konsonanta vokalom i (n. p. riječju, orašje, božji itd. mjesto riječiju, orašije, božiji itd.), inače se ne piše, po tom: brži, niži, viši, jači itd. a ne: bržji, nižji višji, jačji itd.; zatim se ne piše kod zamjenice (j)ih i (j)im; napokon se j ne bi imalo pisati u grupi ij + suglasno, jer ga se u govoru ne čuje, n. p. ubistvo, ubica, Ilić, Čengić itd. a ne ubijstvo, ubijca, Ilijć, Čengijć itd. U govoru se čuje pored bijen, pijan, šiven i bjen, pjan, šven, ali su one forme za književni jezik zgodnije; isto tako vaļa pisati: čiji i koji a ne čij i koj, zatim izvjedļiv (od izvijedati) mj. zvjedļiv, jutro a ne utro; ali boļe je: božji, čovječji, dječji itd. nego božiji, čovječiji, dječiji, prionuti i priańati nego prijonuti i prijańati.

b) Ortografija znakova i drugih grafičnih srestava.

Ovdje nakan sam da govorim samo o tom: XIX. Kad se meće naglasak na naše riječi? XX. Kada se spojnikom (-) vežu zajedno pojedini dijelovi u složenih riječi a razdvajaju slogovi u prostih? XXI. Kada se složene riječi pišu zajedno a kada odvojeno? XXII. Kada se riječi pišu s velikim slovom?

XIX. Kad se meće naglasak na naše riječi?

Mi pišemo naglaske (a ovamo ubrajam i znak za dugi slog: ^) kod naših riječi samo kad je potreba radi jasnoće, biva da se ne uzme jedna riječ za drugu ili jedan oblik za drugi. Tako n. p. u rečenici: „Gdje ti je pas što si kupio?“ riječ *pas* potrebito je zabiļeżiti s akćentom: pâs ili pȁs, jer inače ńezino značeńe

Digitized by Google

nije jasno. Što se oblikâ tiče od potrebe je veoma često metati naglasak osobito na imenice u gen. plur. da se ovaj padež razluči od drugih te se s ńim do naglaska potpuno slažu ; a kako je u tom obliku pošļedńi slog kod imenice vazda dug, to se je uobičajilo da se samo ovaj slog biļeži sa znakom za dugi slog, n. p.: „Vidio sam vojnikâ“ (gen. množ.) a „vojnika“ (akuz. jedn.), ili : „kupio sam cijevî“ (gen. množ.) a „cijevi“ (akuz. množ.) ; ali mogu se biļežiti i ostali naglasci u ovakim riječima, tako: vojníkâ (gen. množ.) i vojníka (akuz. jedn.), cijèvî (gen. množ.) i cijevi (akuz. množ.). Hrvati razlikuju još: nožî (instr. množ.) od noži (nom. množ.). Ali u ńihovim knigama čitaš često i aoriste (u 2. i 3. licu jednine) biļežene s akćentom, i to posve krivim akćentom, n. p. postadè, zapletè, napisà, izmislì, poginù itd., dok je poznato da ovake riječi nemaju nikad naglaska na pošļedńem slogu ; jednako krivo naglasuju se katkada i čestice: pà, tè, dà itd. ; napokon piše se sa znakom ^ slovo o svaki put kad je postalo od *ol* ili *al* što ne vaļa, jer n. p. riječi dočić (od dolčić), soni (od solni) naglasuju se pravilno dóčić, sóni a ne dôčić, sôni. Meni se čini da je u svim ovim slučajima najnaravnije biļežiti naglasak samo gdje je potrebito radi jasnoće, a inače ne, i biļežiti ga ļucki, biva po izgovoru a ne kako mu drago; n. p. zàplete, ìzmislî (3. lice aor.) za razliku od zaplètê, ìzmislî (3. lice prez.), ili bô (part. od bosti), pô (= pol) za razliku od saveza bo (= jer) i prijedloga po.

Digitized by Google

XX. Kada se spojnikom (-) vežu zajedno pojedini dijelovi u složenih riječi a razdvajaju slogovi u prostih?

Spojnikom *vežu se* zajedno:

a) pojedini dijelovi *nedovršeno složenih* (ili primaknutih) riječi, biva onih riječi koje nijesu naravski već umjetno spojene, kao: imenice kojima je prvi dio imenica u nom. koja ostaje u svim padežima nepromijeńena, n. p. Okić-grad gen. Okić-grada itd., Herceg-Novi, Sibińanin-Janko i ost. paun-pero gen. paun-pera itd., alem-kamen i ost.; zatim riječi koje su postale većinom u književnom jeziku i to po sistemi tuđih jezika, kao: imena *vjetara* n. p. sjevero-istok, jugo-zapad itd., imena *boja*, n. p. crveno-modar, jasno-žut itd., riječi složene sa nad, nuz, pod, polu, pra, protu (gdje se značeńe prijedloga nije ujedno stopilo s onim drugoga dijela kompozicije, već je svaki dio sačuvao svoje samostalno značeńe), n. p. nad-poručnik, nuz-ļub, pod-ban, polusvjetlost, pra-svijet, protu-prijedlog itd. (koje bi se sve imale boļim i narodnijim zamijeniti), i u opće riječi koje su stvorene više od šale ili da zadovoļe časovitoj potrebi pa onaj koji ih je gradio nije mario da ih prilagodi prema pravim narodnim kompozicijama, n. p. anti-krst, laži-doktor, nadri-pjesnik, nazovi-kraļ, ništa-čovjek itd.;

b) pojedini dijelovi *dekompozicija*, biva takih složenih riječi koje imaju više od dva dijela, ili koje sastavļaju čitavu rečenicu, n. p. dan-i-noć (viola tricolor), dvadeseto-ļetni ili 125-godišńi, (nazvati komu) pomozbog, (umro je ne rekavši ni) bože-pomozi itd.;

c) dvije riječi od kojih prva znači *početak* a druga *svršetak* ńečega, n. p. pruga Knin-Siverić (od Knina do Siverića), parńački put Rijeka-Kotor itd.;

Digitized by Google

d) dvije riječi, od kojih je prva prijedlog na vokal a druga počiñe se sa r + suglasno, da ne bi u čitañu vezao vokal prve riječi sa r te slijedi n. p. po-rđati, nad-rvati, za-rkati, za-rzati, iz-rgati, po-rdati, zarskati, na-rnuti, su-ržica itd. da se ne bi čitalo: porđati, zar-kati itd.

Spojnikom *odvajaju se* slogovi kod prostih riječi:

e) da se ne bi r koje je samoglasno čitalo kao suglasno, n. p. gr-oce (3 sloga), hr-o (2 sloga) hrla hrlo, vr-o vrla vrlo, zatim partićipi: dr-o (prodr-o, izadr-o itd.), umr-o, dopr-o, prostr-o, tr-o (i tr-ah), navr-o, ždr-o.

Primjedba. Mjesto spojnika bilježe ńeki riječi kod d) i e) za istu svrhu s naglaskom ako je naglasak na r, ili ako nije naglasak na r umeću stari polu-glas ъ, n. p. zaŕđati, gŕoce, vŕo tŕah itd. zaъrzati (jer je zà-rzati), suъržica (jer je sù-ržica), umrъo (jer je ŭmr-o) itd., ali da je ono bilježeńe sa spojnikom mnogo prostije to svak vidi. Hrvati koji partićipe: dr-o, -pr-o, -str-o itd. izgovaraju kao jedan slog ne trebaju metati spojnika u tom slučaju.

f) Kod *stranih riječi* nastavak, ako je naš, razdvaja se od same riječi (da bismo znali što je naše a što tuđe) a to navlastito ako je riječ pisana po etimologijskom pravopisu, n. p. „Shakespeare-ova djela“ ili „u Bordeaux-a“ itd. a ovo biva i u pisańu riječi koje nijesu prave riječi, n. p. „prama ѣ-u (ili prama glasu ѣ) staroslovenskoga jezika čuju se kod nas i, e, je ili ije“ itd.

XXI. Kada se složene riječi pišu zajedno a kada odvojeno?

Općenito je pravilo za sve jezike svijeta da se složene riječi pišu zajedno, ali kako je u ńekim sluča-

Digitized by Google

jima mučno razabrati da li su se dvije riječi, koje se u govoru kažu neposredno jedna za drugom, što se značeńa tiče ujedno složile ili je svaka sačuvala više ili maňe svoj individualni smisao, to biva da u tim slučajima vlada u pisańu nesloga, što jedan piše odjelito riječ koju drugi piše zajedno i obratno, dapače i u istoga pisca naći ćeš istu riječ pisanu sad ovako a sad onako. U kńiževnom jeziku potrebito je ipak da i na tome polu zavlada ńeka pravilnost, s toga ja se evo prihvatam posla da osiječem ńeka pravila što se tiče te strane pisańa. Gradivo podijeliću prama našim potrebama radi veće jasnoće i preglednosti na: 1) Pisańe složenih riječi s negacijom ne i ni i 2) pisańe ostalih složenih riječi (gdje je način pisańa prijeporan).

1) Pisańe riječi složenih s negacijom **ne** i **ni**.

a) Negacija **ne**.

Čestica za poricańe **ne** piše se *zajedno* s riječju s kojom je privezana:

α) s *formalnih* razloga ako je *ne* s dotičnom riječju tako zajedno sraslo da se je ili ńegova ili glasovna narav te riječi doňekle promijenila, a ovo se je dogodilo kod glagola: *nijesam nijesi nije nijesmo nijeste nijesu* (gdje je nije postalo od ne-je-) i *nemam nemaš nema nemamo nemate nemaju* (ali: ne imam, ne imaš itd.), zatim kod zakržljalih imperativa: *neka* (ne haj) i *nemoj* (ne mozi), napokon kod zamjenica i adveraba kao: ńeko ńekakav ńekamo ńekuda itd. gdje se više ni ne osjeća izvorna negacija (ńeko postalo je od ne vem ko „ne znam ko“), ili ako se je riječ s kojom je ne privezano bilo složila još s kojom riječju (n. p. s prijedlogom) pa je ne ostalo posrijedi, n. p. zanemarivati (ko-

Digitized by Google

ja je uprav izvedena od nemar), onesvjesnuti (od nesvijest), snebivati se itd.;

β) s *tvarnih* razloga ako riječ složena s *ne* ne samo poriče ono što sama znači već ńešto protivno tvrdi, a to se kod imenica, pridjeva i adverаba u najširem smislu događa malo ne uvijek, n. p. nebrat (ne samo: „koji nije brat“ nego upravo „koji je neprijatelj“), nemio (ne samo: „koji nije mio“ nego upravo: „koji je okrutan“), nedavno (ne samo: „što nije davno“ nego upravo: „što je po vremenu blizu“) itd., a od glagola samo kod ovih: (i to u svim oblicima) *nestati* (jer ne znači: „ne stati“, biva: „ne postati“ nego upravo: „iščeznuti) i *nestajati*: ponestati ponestajati, *nedostati* (jer ne znači: „ne biti dosta“ nego upravo: „biti malo ili oskudijevati“) i *nedostojati, nećati* (jer ne znači: „ne htjeti“ nego upravo „odbiti“, pa je k tomu i oblik glagolu preinačen): zanećati i zanećivati, *nenavidjeti* (jer ne znači: „ne navidjeti“ biva: „ne ljubiti“, nego upravo: „mrziti“), *nemòći* prez. *nemògu* (u značeńu „bolujem“): iznemoći prenemoći zanemoći itd. i iznemagati prenemagati zanemagati itd., napokon *nedati nedam* (kao imperfektivni glagol u značeńu ne od „ne dati“ nego od „zabrańivati“).

Čestica *ne* piše se *odvojeno* od riječi s kojom je privezana:

α) kod svih ostalih glagola i u svim ńihovim formama, po tom i: ne ću, ne bih, ne znam, ne smijem itd.;

Primjedba. Što se tiče partićipâ, *ne* ne priańa dok čuvaju verbalno značeńe, n. p. „raja ne vidjela!“ „ne dočitana knìga“ itd., ali čim dobiju adjektivalno značeńe i pojam od negativnog postane afirmativni, *ne* odmah prione, n. p. „neumrli bogovi“ (biva: „vječni“), „nebrojeno blago“ (biva: „ogromno“) itd.

Digitized by Google

β) kod imenica, pridjeva i adveraba samo kad *ne* stoji slučajno ispred ńih, n. p. Je li ti ono brat? — Ne brat nego rođak. Je li ona gospođa mila. — Ne mila, ali veoma lijepa. Čini mi se da je to davno bilo. — Ne davno, ali biće već dosta vremena. Ovamo spada i izraz: ne samo (nego i) i ne malo ili malo ne, malo da ne, u malo da ne, tek da ne, jer bi se moglo reći n. p. mjesto: „Ti si uvrijedio ne samo mene nego i svu moju porodicu," ili: „On je od straha malo ne (malo da ne) umr-o," još: „Ti nijesi samo mene uvrijedio itd." i „U malo da nije umr-o od straha," po čemu se vidi da je čestica ne u tim izrazima veoma gibiva a onda treba je odvojeno pisati, premda bi se moglo barem nemalo i malone (i okrńene forme malne, maldane) i zajedno pisati, jer im je značeńe afirmativno n. p. „Ja sam nemalo (gotovo) kao i ti velik."

Primjedba. Kada *ne* ne stoji samo slučajno ispred imenice ili pridjeva, ali je ipak sačuvalo svoje individualno značene, vezaćeš ga po preďašńem pravilu s imenicom dotično pridjevom s pomoću spojnika, n. p. „ne-dobar nije isto što zao," „školske i ne-školske knige" itd.

b) Negacija ni.

Što vrijedi za *ne* to vrijedi pojednako i za pisańe čestice *ni*. Uopće ova bi se negacija imala pisati sveđ razdvojeno a ne zajedno s riječju s kojom je privezana. Imalo bi se dakle pisati: ni ko, ni koji, ni čiji (ni čigov), ni šta, ni kaki, ni kolik, ni jedan, ni kuda, ni kamo, ni gdje, ni kada, ni kako i ni malo, jer se je slijevańe čestice ni s dotičnim zamjenicama ili adverbima dogodilo samo u naglasku (n. p. od ni kȍ postalo je nȉ ko, od ni kùda postalo je nȉ kuda itd.) ali nije u značeńu riječi, kako se vidi jasno po tom što se ono

Digitized by Google

ni može i odvojiti kad prijedlog prione, biva prijedlog se namjesti baš posrijedi, n. p. ni po koga, ni pod kojim uvjetom, ni za čiju glavu, ni za što, ni u čem, ni pri kaku prizoru, ni za koliko blago, ni od kuda, ni od kada itd. Ali što se je u knizi već uobičajilo da se piše zajedno, dakle: niko, nikoji, ničiji (ničigov), ništa, nikaki, nijedan, nikuda, nikamo, nigdje, nikada, nikako i nimalo, može se kod toga i ostati, samo dakako ako nije prijedlog umetnut, jer onda treba pisati odjelito, kako je naprijed; ako izuzmemo *nipošto* u smislu (od prilike) od „nikako“ koje treba pisati zajedno, jer je i pojam jedan, kako se vidi i po tom što može za ń da prione i drugi prijedlog, pod: podnipošto.

2) Pisańe *ostalih* složenih riječi.

a) Piši složenu riječ *zajedno*:
ako joj jedan dio nije više živa riječ, n. p. otsvakle, napokon, unatoč, iznenada, uzastopce, ponehari, mimogred itd., jer riječi svakle, pokon, natoč, nenad, stopce, nehar, gred nema; zatim ako joj je jedan dio okrńen, nasporen, ili ma kako promijeńen oblik žive riječi koji se ne upotrebļava, n. p. vaļda, rašta, posvema, onomadne itd. jer se kaže vaļa a ne vaļ, radi a ne ra(d), svem(u) i onom(u) a ne svema i onoma; napokon ako je složena riječ rekcija ili konstrukcija koja nije po današńoj gramatici, n. p. odjednom, dovijek, ondan, dvaput, (triput itd.), dandanas, nakraj (ali pod kraj), iskraj, obadva gen. obadvaju itd. i obadvije gen. obadviju itd., jer po današńoj gramatici bilo bi: od jednoga, do vijeka, onaj dan, dva puta, dan današni, na kraju i iz kraja, oba dva gen. obaju dvaju obje dvije gen. obiju dviju itd.

Digitized by Google

no: kojino (kojegano, kojemuno itd.), štono, gdjeno, kakono (kaono, kano), terno.

naj: najboļi, najjasniji itd. najprvo, najzad.

Primjedba. U ńekih je običaj da pišu po fonetičkoj ortografiji odjelito naj jasniji. Kako se tu čuju obadva j, koli ono od naj toli početno u jasniji, a po fonetičkim zakonima kad se u istoj riječi nađu neposredno jedno do drugoga dva jednaka suglasna jedno se od ńih premuči, sude valda da se najjasniji odvojeno izgovara, a po tom ga odvojeno i pišu. Ali svak čuje da se najjasniji izgovara kao jedna riječ, a što se j ispred j ne gubi, to je od toga što se prvo izgovara poput i. Zato nema razloga da se najjasniji i slične riječi odvojeno pišu.

b) Piši složenu riječ *odvojeno*:

ako se obadva dijela sklańaju n. p. Crna gora, Novi sad (ili Novi Sad), (bečko) Novo mjesto, Ivań dan itd. jer se kaže: u Crnoj gori, u Novom sadu, u Novom mjestu, o Ivańu dne itd., ili staro vijeće, južni Slaven (a ne: Jugoslaven, jer je to i po gramatici pogriješeno, kanošto i jugoslavenski mjesto južnoslavenski), vas koliki itd., jer se kaže: u starom vijeću, svega kolikoga itd.

c) Piši složenu riječ prama značeńu sad *zajedno* a sad *odvojeno*:

god (goď, godijer) piše se zajedno kad je riječ *posebni* pojam (zamjenica neodređena ili adverab), n. p. kogod („ńeko“, n. p. „Kogod misli da si ti dobar“. = Jemand glaubt itd.), gen. kogagod itd., gdjegod („ńegdje“), doklegod („do ńekog mjesta ili vremena“) itd., a odjelito kad je *opći* pojam (zamjenica relativna ili savez), n. p. ko god („svaki koji,“ n. p. „Ko god misli da si ti dobar, vara se“ = Wer immer glaubt itd.) gen. koga god, što god, koliki god kad god („svaki put kada“) itd.

Digitized by Google

Primjedba. Među posebnim i općim pojmom ima često razlika u naglasku, tako n. p. naglasuje se prvi kȍgod gen. kȍgagod itd., dȍklêgod a drugi kȍ god gen. koga gȍd itd, dȍklê gȍd.

zašto, pošto, zato, zatim kad su savezi u kauzativnom dotično vremenom značeńu.

d) Piši po *fonetičkom* pravopisu *zajedno*:

1) futur I. kog glagolâ, n. p. ćuću (mjesto: ćuti ću ili ćut ću, ali: ja ću ćuti) ćućeš itd., poginuću, vidjeću moliću, kazaću, vjerovaću itd.; nu ako je u infinitivu nastavak ći ili ako je ispred ti još s (navlast ako je ispred s još p ili v), to ostaju oba oblika *razdvojena* niti se *i* od infinitiva gubi n. p. reći ću, reći ćeš itd., vesti ću, vesti ćeš itd. (ali piše se i vešću veščeš itd.), grepsti ću, grepsti ćeš itd. (a ne grepšću, grepšćeš itd.); 2) futur II kod ovih glagola: htjedbudem (mj. htjeti budem, ali budem htjeti), imadbudem, mogbudem i smjedbudem.

e) Piši nadalje *razdvojeno*:

li: da li (eda li), kamo li (a kamo li), nego li, ako li, a uaravski i iza glagola, n. p. je li, ima li itd.; *zajedno* piši samo nekmoli, jer nekmo nije živa riječ.

po: po jedan, po dva itd. po koji

(tako zvani, vele učeni, mnogo poštovani i slični)

f) a *zajedno*:

po: podobar, poboļi, ponajboļi, ponajprije, ponajviše, ponajpače itd.

gdje: gdjeko gen. gdjekoga itd., gdjekoji, gdjegdje, gdjekaki, gdješto, gdjekad.

koje (ili što): kojeko gen. kojekoga itd. (štoko štokoga itd.), kojekoji (štokoji), koječiji (štočiji), koješta (štošta), kojekad (štokad), kojekaki, kojekuda, kojekamo.

Primjedba. Veli se: „On ima u koječemu i koje u čemu pravo.“

Digitized by Google

dvijesta, trista, četirista, pesto, šesto, sedamsto, osamsto i devesto (ali dvije tisuće, tri tisuće itd.).

Napokon *zajedno* mogle bi se pisati i mnoge druge riječi u kojih je adverbijalno značeńe n. p. napose, navrijeme, podjedno, posve, spočetka, uoči, uopće, začudo, zamalo, zbogom, zgorega itd.

Primjedba. Riječi kao: uza ń, na ń, kroza ń itd. sa mnom pcda mnom itd. među sobom, oda šta i slične, koje nemaju adverbijalno značeńe, nijesu nikake složene riječi i s toga ne vaļa ih nipošto pisati zajedno.

XXII. Kada se riječi pišu s velikim slovom.

S velikim se slovom pišu: 1) Prva riječ iza ńekih razgodaka, 2) nadimci od časti (naslovi) i imena oblasti i visokih poglavara u pismima koja su na ńih upravļena ili koja mogu dopasti u ńihove ruke, napokon 3) imena koja znače pojedinca za razliku od onih koja znače vrstu.

U ovu pošļedńu klasu spadaju ne samo lična imena i prezimena, imena narodâ, imena geografijska i astronomijska (ova samo ako su tuđe loze, n. p. Merkur, Saturno itd., ako su naša domaća, pišu se s malim slovom n. p. danica, vlašići itd.), nego i imena pojedinih mjeseca (n. p. Jenar ili Siječań, Febrar ili Veļača itd.) i pojedinih blagdana što dolaze preko godine (n. p. Uskrs, Božić, Blagovijest itd.), imena molitava (n. p. Očenaš, Zdrava Marija itd.), imena pojedinih ńiga, društava itd. (n. p. Kurelčeva Recimo koju, Budmanijeva Gramatika, naša Akademija itd., ali gramatika, akademija, ako se ne uzme kao ime ńizi, društvu, već kao vrsta ńige, društva) i još druga.

Digitized by Google

Primjedba 1. Pišu se ipak s malim slovom imena danâ (n. p. ponedjeļak, utorak itd.) i imena religijskih šļedaba (n. p. kršćanin i kršćanstvo, katolik, protestanat itd.)

Primjedba 2. Od pridjevâ pišu se s velikim slovom samo posesivni, izvedeni od ličnih imena i prezimena (n. p. Markov, Gundulićev, Šenojin itd.), ostala s malim (dakle i ona na -ski, izvedena od imena geografijskih, n. p. dubrovački, dalmatinski, austrijski itd.).

SVRHA

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google
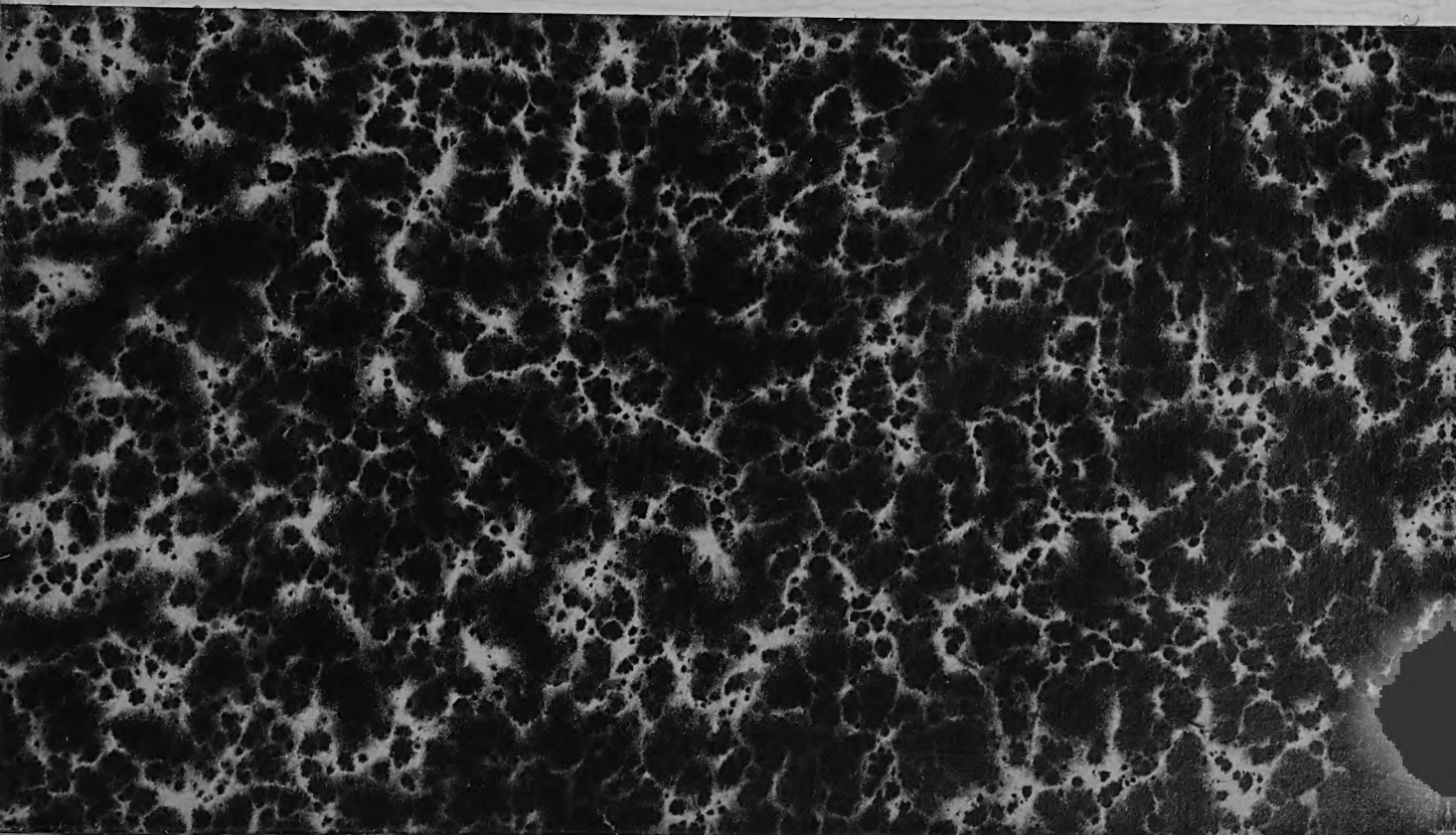
Digitized by Google